

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ВОЗНЮК ОКСАНА ЛЕОНІДІВНА

УДК 343.13

**ДИСЕРТАЦІЯ
ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ У
КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **О. Л. Вознюк**

Науковий керівник: **Хабло Оксана Юріївна,**
кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Вознюк О. Л. Зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2025.

Дисертація присвячена комплексному аналізу явища зловживання процесуальними правами, що виникають під час кримінального провадження. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю реформування національної правової системи в контексті європейського розвитку України. Дослідження здійснено з метою виявлення причин, наслідків і механізмів протидії цьому явищу, що спричиняє затягування розгляду справ, порушення рівності сторін, уповільнення процесу прийняття судових рішень та підрив довіри до судової системи.

Проаналізовано сутність, ознаки та правову природу зловживання, визначено критерії відмінності добросовісного відстоювання прав від недобросовісного використання наданих процесуальних прав і повноважень. Висвітлено концептуальні підходи до визначення зловживання процесуальними правами, що традиційно суперечать як букві закону, так і його духу. Здійснено порівняльний аналіз національних і міжнародних стандартів, увагу спрямовано на практику Європейського суду з прав людини, яка демонструє необхідність інтеграції сучасних європейських підходів до кваліфікації дій учасників кримінального процесу. Дослідження містить систематизацію зловживань, які можуть виявлятися як через активні дії (подача численних безпідставних клопотань, апеляцій, заяв про відвід судді чи зміну складу суду), так і через пасивну поведінку (затримка в проведенні слідчих (розшукових) дій, непризначення судових засідань з розумною періодичністю, бездіяльність під час ознайомлення з матеріалами справи). Обґрунтовано, що зловживання процесуальними правами не обов'язково супроводжується явним порушенням конкретних норм, проте суперечить загальним правовим засадам

добросовісності, змагальності й рівності сторін, що є основними принципами справедливого судочинства.

Розроблено авторську класифікацію зловживань за такими критеріями: суб'єкт зловживання (сторона захисту, обвинувачення, інші учасники, суд), мета вчинення зловживання (затягування розгляду, маніпуляція доказами, дискредитація суду, зміна результату), наслідки (вплив на строки, порушення рівності сторін, матеріальні та нематеріальні втрати, порушення права на справедливий суд, дискредитація), предметна ознака (загальні й інституційні), характер вчинюваних дій (активні та пасивні), залежність від нормативного закріплення права чи повноваження, міра впливу на кримінальне провадження та стадії кримінального провадження. У роботі також розглянуто специфіку зловживання процесуальними правами з боку різних суб'єктів – захисту, обвинувачення та суду.

Одним із ключових результатів дослідження є виявлення причин і наслідків зловживань, що порушують баланс сторін у кримінальному провадженні та негативно позначаються на ефективності розгляду справ. Зокрема, зазначено, що надмірне використання процесуальних заходів для затягування розгляду, використання недозволених методів впливу на учасників провадження та маніпуляції строками ознайомлення з доказами створюють умови, які перешкоджають реалізації права на захист і справедливий судовий розгляд. Аналіз судової практики як на національному рівні, так і в контексті європейських стандартів підтверджує необхідність удосконалення законодавчого регулювання та практичних механізмів контролю за дотриманням процесуальних норм.

Обґрунтовано, що зловживання процесуальними правами та повноваженнями – це неформальна правова категорія, що полягає у свідомому й умисному використанні наданих законом прав і повноважень у супереч їхньому призначенню з метою отримання неправомірних переваг, створення перешкод у кримінальному провадженні або уникнення відповідальності.

Систематизовано та уточнено критерії визначення зловживання процесуальними правами, що надає можливість точніше кваліфікувати дії учасників кримінального процесу. Запропоновано авторські підходи до розмежування добросовісного використання процесуальних повноважень від дій, що суперечать сутності права, аргументовано необхідність інтеграції міжнародних стандартів до національної практики. Виокремлено нові практичні приклади зловживання правами, які раніше не були системно описані в науковій літературі, зокрема зловживання правом на заміну захисника, систематичне затягування ознайомлення з матеріалами, формальне подання численних клопотань із тактичною метою. Обґрунтовано доцільність розширення переліку критеріїв оцінювання наявності зловживання правом на відмову від захисника або його заміну, з огляду на системність такої поведінки та її вплив на розумні строки кримінального провадження. Переосмислено розуміння концепції прав як такого, що охоплює не тільки свободу їх реалізації, а й інституційний механізм їх захисту, що забезпечує можливість втручання держави в ситуації, коли право використано для шкоди правопорядку та прав інших осіб.

Розглянуто сутність права на підготовку захисту в контексті процесуального зловживання на підставі аналізу підходів Європейського суду з прав людини до оцінювання достатності часу й умов ознайомлення.

Практичне значення дослідження також засвідчено можливістю його використання під час розроблення проєктів змін до Кримінального процесуального кодексу України, формування методичних рекомендацій для суддів та органів досудового розслідування, а також у процесі підготовки навчальних курсів для фахівців у галузі кримінального процесу. Зокрема, запропоновано внесення змін і доповнень до норм КПК України з метою вдосконалення положень, які регламентують порядок реалізації процесуальних строків на стадії досудового розслідування.

Увагу зосереджено на аналізі причин затягування розгляду справ, застосуванні недозволених процесуальних засобів та їх впливу на рівність сторін у кримінальному провадженні. Встановлено, що зловживання правами та

повноваженнями можуть мати як тактичний характер – спрямовані на тимчасове затримання провадження, так і стратегічний – з метою впливу на остаточне вирішення справи. Це засвідчує необхідність удосконалення як нормативно-правового забезпечення, так і практичних механізмів судового контролю.

Розглянуто чинники, що спричиняють зловживання, серед яких виокремлено як внутрішньоорганізаційні проблеми (перевантаження суддів, недосконалість адміністративних процедур, відсутність належного контролю за дотриманням строків розгляду справ), так і зовнішні фактори (недостатня інтеграція міжнародних стандартів, низький рівень правової культури учасників кримінального провадження). У роботі сформовано позицію щодо необхідності створення ефективних механізмів запобігання зловживанням, що ґрунтуються як на зміні законодавства, так і на впровадженні нових методів організації судового процесу.

Увагу зосереджено на аналізі практичних наслідків зловживань, серед яких акцентовано на порушенні принципу змагальності, нерівності сторін, затягуванні розгляду справ, збільшенні витрат державних ресурсів і зниженні рівня довіри до правосуддя. Підтверджено, що зловживання процесуальними правами може стати серйозним інструментом маніпуляції, якщо його використовують як засіб для досягнення тактичних або стратегічних переваг, що суперечать основним завданням кримінального процесу. Отже, запровадження чітких критеріїв кваліфікації зловживань, а також розроблення адекватних заходів впливу стають ключовими умовами для забезпечення справедливості судочинства.

Окремий розділ дисертації присвячено дослідженню зловживання повноваженнями стороною обвинувачення, зокрема недобросовісне використання дискреційних повноважень під час визначення обсягу матеріалів досудового розслідування для ознайомлення, маніпулювання строками досудового розслідування через об'єднання чи виділення матеріалів, а також зловживання правом на зупинення досудового розслідування. Окреслено ознаки

та критерії добросовісного й недобросовісного використання дискреційних повноважень прокурором під час вчинення зазначених дій.

Обґрунтовано необхідність доповнення статті 7 Кримінального процесуального кодексу України засадою недопустимості зловживання процесуальними правами та повноваженнями, а також внесення змін до окремих статей Кримінального процесуального кодексу України, спрямованих на усунення наявних прогалин і колізій.

Результати дисертаційного дослідження спрямовані на покращення ефективності кримінального судочинства, забезпечення рівності сторін і захисту прав усіх учасників провадження. Запропоновані заходи охоплюють як законодавчі ініціативи, так і практичні рекомендації, що мають стати основою для подальших реформ у сфері кримінального процесу в Україні.

Ключові слова: зловживання правами, процесуальні права та повноваження, учасник кримінального провадження, кримінальне провадження, досудове розслідування, судова практика, правова визначеність, захист прав, законодавчі реформи, судовий контроль, засада кримінального провадження, слідчі (розшукові) дії, заходи забезпечення кримінального провадження.

SUMMARY

Vozniuk O. L. Abuse of procedural rights in criminal proceedings - Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 – Law. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2025.

The dissertation is devoted to a comprehensive analysis of the phenomenon of abuse of procedural rights arising in criminal proceedings. The relevance of the study is due to the need to reform the national legal system in the context of Ukraine's European development. The study was carried out with the aim of identifying the causes, consequences and mechanisms for counteracting this phenomenon, which

causes delays in case consideration, violation of equality of parties, slowing down the judicial decision-making process and undermining confidence in the judicial system.

The author analyzes the essence, signs and legal nature of abuse, and identifies the criteria for distinguishing between good faith assertion of rights and unfair use of procedural rights and powers granted. The author reveals the conceptual approaches to defining the abuse of procedural rights which traditionally contradict both the letter of the law and its spirit. The author provides a comparative analysis of national and international standards, focusing on the case law of the European Court of Human Rights, which demonstrates the need to integrate modern European approaches to qualifying the actions of participants to criminal proceedings. The study contains a systematization of abuses which can be manifested both through active actions (filing numerous unfounded motions, appeals, applications for recusal of a judge or change of the court composition) and through passive behavior (delay in conducting investigative actions, failure to schedule court hearings at reasonable intervals, inaction when familiarizing oneself with the case file). It is substantiated that abuse of procedural rights is not necessarily accompanied by a clear violation of specific rules, but contradicts the general legal principles of good faith, competition and equality of parties, which are the basic principles of fair trial.

The author's own classification of abuses has been developed according to the following criteria: subject of abuse (defense, prosecution, other participants, court), purpose of the abuse (delaying the proceedings, manipulation of evidence, discrediting the court, changing the outcome), consequences (impact on the timing, violation of equality of the parties, material and non-material losses, violation of the right to a fair trial, discrediting), subject matter (general and institutional), nature of the actions taken (active and passive), dependence on the statutory consolidation of a right or authority, degree of influence on criminal proceedings and stages of criminal proceedings. The article also examines the specifics of abuse of procedural rights by various actors – defense, prosecution and court.

One of the key findings of the study is the identification of the causes and consequences of abuses that disrupt the balance of parties in criminal proceedings and

negatively affect the efficiency of case consideration. In particular, it is noted that the excessive use of procedural means to delay the proceedings, the use of unauthorized methods of influence on the parties to the proceedings and manipulation of the time limits for familiarization with evidence create conditions that impede the exercise of the right to defense and fair trial. The analysis of court practice, both at the national level and in the context of European standards, confirms the need to improve legislative regulation and practical mechanisms for monitoring compliance with procedural norms.

The author substantiates that abuse of procedural rights and powers is an informal legal category which consists in deliberate and intentional use of the rights and powers granted by law contrary to their purpose, with the aim of obtaining unlawful advantages, creating obstacles in criminal proceedings or avoiding liability.

The criteria for determining the abuse of procedural rights have been systematized and clarified, which makes it possible to more accurately qualify the actions of participants in criminal proceedings. The author proposes her own approaches to distinguishing between the fair use of procedural powers and actions contrary to the essence of law, and substantiates the need to integrate international standards into national practice. The author highlights new practical examples of abuse of rights that have not been systematically described in the scientific literature, including abuse of the right to replace defense counsel, systematic delay in familiarization with the materials, and formal filing of numerous motions for tactical purposes. The author substantiates the expediency of expanding the list of criteria for assessing the existence of abuse of the right to waive or replace a defense counsel, taking into account the systematic nature of such behavior and its impact on the reasonable timeframe of criminal proceedings. The author reconsiders the understanding of the concept of rights as including not only the freedom of their exercise, but also the institutional mechanism for their protection, which ensures the possibility of state intervention in situations where the right is used to destroy the rule of law and the rights of others.

The author analyzes the essence of the right to prepare a defense in the context of procedural abuse based on the analysis of the ECHR approaches to assessing the adequacy of time and conditions for familiarization.

The practical significance of the study is also confirmed by the possibility of its use in drafting amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine, in developing methodological recommendations for judges and pre-trial investigation authorities, and in preparing training courses for criminal procedure specialists. In particular, the author proposes to amend the provisions of the CPC of Ukraine with a view to improving the provisions governing the procedure for the implementation of procedural deadlines at the pre-trial investigation stage.

Particular attention is paid to the analysis of the reasons for delaying the consideration of cases, the use of unauthorized procedural means and their impact on the equality of the parties in criminal proceedings. The study establishes that abuse of rights and powers can be both tactical in nature – aimed at temporary delay of proceedings, and strategic – to influence the final resolution of the case. This emphasizes the need to improve both the regulatory framework and practical mechanisms of judicial control.

The author examines the causes of abuse, including both internal organizational problems (overload of judges, imperfect administrative procedures, lack of proper control over compliance with the deadlines for consideration of cases) and external factors (insufficient integration of international standards, low level of legal culture among participants to criminal proceedings). By analyzing these aspects, the author formulates a reasoned position on the need to create effective mechanisms for preventing abuse based on both legislative changes and the introduction of new methods of organizing the judicial process.

Particular attention is paid to the analysis of the practical consequences of abuse, including violation of the principle of adversarialism, inequality of parties, delay in consideration of cases, increased expenditure of state resources and reduced confidence in justice. The study confirms that the abuse of procedural rights can become a serious tool of manipulation if it is used as a means to achieve tactical or strategic advantages

that contradict the main objectives of the criminal process. Thus, the introduction of clear criteria for qualifying abuses, as well as the development of adequate measures of influence, become key conditions for ensuring the fairness of the judicial process.

A separate section of the dissertation is devoted to the study of abuse of power by the prosecution, including the unfair use of discretionary powers in determining the scope of pre-trial investigation materials for familiarization, manipulation of the pre-trial investigation timeframe by combining or separating materials, and abuse of the right to suspend the pre-trial investigation. The author identifies the signs and criteria of good faith and bad faith use of discretionary powers by a prosecutor when performing these actions.

The study substantiates the need to supplement Article 7 of the Criminal Procedure Code of Ukraine with the principle of inadmissibility of abuse of procedural rights and powers, as well as to amend certain articles of the CPC of Ukraine aimed at eliminating existing gaps and conflicts.

The results of the dissertation research are aimed at improving the efficiency of criminal proceedings, ensuring equality of the parties and protecting the rights of all participants in the proceedings. The proposed measures include both legislative initiatives and practical recommendations which should form the basis for further reforms in the field of criminal procedure in Ukraine.

Keywords: abuse of rights, procedural rights and powers, participant in criminal proceedings, criminal proceedings, pre-trial investigation, case law, legal certainty, protection of rights, legislative reforms, judicial control, principle of criminal proceedings, investigative (search) actions, measures to ensure criminal proceedings.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Вознюк О. Л. Генезис законодавчого закріплення інституту зловживання правом. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 419–421.

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-12/98>

2. Вознюк О. Л. Добросовісність використання дискреційних повноважень прокурором при об'єднанні та виділенні матеріалів досудового розслідування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2023, № 66, С. 137–141.

DOI <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2023.66.28>

3. Вознюк О. Л. Баланс необхідності в демократичному суспільстві та потреб кримінального провадження при накладенні арешту на майно. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2024, № 72. С. 138–141.

DOI <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2024.72.27>

Тези доповідей, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

4. Вознюк О. Л. Ризики зловживання процесуальними правами та повноваженнями учасниками кримінального провадження під час дії воєнного стану. *Кримінальне судочинство: права людини під час дії надзвичайного або воєнного стану*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 18 листоп. 2022 р.) : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 162–165.

5. Вознюк О. Л. Добросовісність використання мобілізації обвинуваченого як підстави зупинення судового провадження. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 28 квіт. 2023 р.) : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 40–43.

6. Вознюк О. Л. Закріплення в кримінальному процесуальному законодавстві визначення зловживання процесуальними правами в контексті законодавства Європейського Союзу. *Кримінальне процесуальне право на*

сучасному етапі розвитку України: матеріали круглого столу, присвяч.40-річчю кафедри кримінального процесу (Київ, 27 жовт.2023 р.) : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 197–200.

7. Вознюк О. Л. Ризик зловживання механізмом перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами у справах про колабораційну діяльність. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 2 трав. 2024 р.) : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 183–187.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	15
ВСТУП	16
РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ І ПРАВОВА ПРИРОДА ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ	27
1.1. Поняття, правова природа зловживання процесуальними правами у кримінальному процесі	27
1.2. Національне та міжнародно-правове регулювання зловживання правом	39
1.3. Класифікація зловживань процесуальними правами та повноваженнями в кримінальному провадженні	50
1.4. Кримінальні процесуальні заходи протидії зловживанню процесуальними правами	61
Висновки до розділу 1	72
РОЗДІЛ 2. ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ СТОРОНОЮ ЗАХИСТУ	76
2.1. Зловживання стороною захисту правами під час проведення слідчих (розшукових) дій та судових засідань	76
2.2. Зловживання правом на подачу клопотань і заявлення відводу	92
2.3. Зловживання правом на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження	107
Висновки до розділу 2	120
РОЗДІЛ 3. ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПОВНОВАЖЕННЯМИ ОСОБАМИ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ, І СУДОМ	125
3.1. Зловживання стороною обвинувачення правом на визначення обсягу відомостей досудового розслідування, які надають на ознайомлення стороні захисту	125

3.2. Зловживання стороною обвинувачення під час об'єднання, виділення матеріалів досудового розслідування та зупинення досудового розслідування	137
3.3. Зловживання процесуальними повноваженнями судом	152
Висновки до розділу 3	168
ВИСНОВКИ	174
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	184
ДОДАТКИ	210

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АП ВАКС	Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду
ВП ВС	Велика Палата Верховного Суду
ВРП	Вища рада правосуддя
ВССУ	Вищий спеціалізований суд України
ГПК	Господарський процесуальний кодекс
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
ЄКПЛ, Конвенція	Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод
КАС	Кодекс адміністративного судочинства
ККС ВС	Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду
КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
НАБУ	Національне антикорупційне бюро України
ЦПК	Цивільний процесуальний кодекс

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Європейський вектор розвитку України зумовлює необхідність комплексного реформування національної правової системи, що передбачає не лише гармонізацію законодавства з правом Європейського Союзу, а й практичне утвердження принципу верховенства права, ефективне функціонування інституційної структури держави, зокрема правоохоронних і судових органів. У цьому контексті значущим є питання забезпечення справедливого, неупередженого й ефективного кримінального провадження як основоположного елементу демократичного правопорядку.

Серед чинників, що істотно впливають на ефективність кримінального процесу, важливе місце посідає зловживання процесуальними правами та повноваженнями. Це явище хоча й може формально не суперечити закону, на практиці здатне суттєво викривлювати суть кримінального процесу, перетворюючи надані права на інструмент тиску, затягування чи уникнення правосуддя. Актуальність дослідження цього правового феномену зумовлена як нагальною практичною потребою в належному реагуванні на такі вияви, так і теоретичною необхідністю уніфікування підходів до визначення, класифікації та правової оцінки відповідних дій.

Судова практика засвідчує наявність численних прикладів зловживання процесуальними правами та повноваженнями на різних стадіях кримінального провадження – від досудового розслідування до стадії виконання судового рішення. Це може мати наслідком порушення засади розумних строків, ускладнення або унеможливлення повного й об'єктивного встановлення обставин кримінального правопорушення, порушення прав інших учасників провадження, підрив довіри до правосуддя, а також нераціональне витрачання державних ресурсів. Дослідження ґрунтується на аналізі 103 судових рішень національних судів, у більшості з яких зафіксовано вияви зловживання процесуальними правами та повноваженнями. На підставі проведеного

опитування встановлено, що абсолютно більшість респондентів (97,8 %) підтверджує, що ця правова категорія суттєво підриває ефективність кримінального провадження, порушуючи засаду рівності сторін перед законом і судом та спричиняючи затягування розгляду справи.

Проблема зловживання правами загалом уже стала об'єктом наукового осмислення в межах різних галузей права, однак у кримінальному процесуальному аспекті вона досі не має належного комплексного вивчення.

У доктрині кримінального процесу дослідженню проблем зловживання процесуальними правами та повноваженнями присвятили свої праці такі вчені: О. В. Андрушко, І. Г. Андрущенко, Р. М. Білоконь, Г. Д. Борейко, Н. А. Герасимчук, Н. В. Глинська, І. В. Гловюк, Н. В. Добрянська, Л. В. Дробчак, В. Г. Дрозд, О. М. Дроздов, О. В. Дроздова, О. В. Дудко, І. Д. Іванюк, В. А. Завтур, Р. А. Калюжний, О. В. Капліна, Н. М. Колот, А. В. Лапкін, Д. Д. Луспенник, В. В. Михайленко, С. І. Перепелиця, С. В. Петков, А. Р. Туманянц, О. Ю. Хабло та ін.

Методологічну базу дослідження становили дисертаційні дослідження таких учених, як О. Ю. Хабло, Д. В. Криворучко та Н. А. Герасимчук. Водночас у дисертаційному дослідженні Д. В. Криворучко розглядає аспекти зловживання правом на стадії досудового розслідування, а Н. А. Герасимчук фокусується на зловживаннях з боку адвокатів. Робота О. Ю. Хабло, виконана за попередньої редакції кримінального процесуального законодавства, потребує актуалізації з огляду на сучасні правові реалії. Водночас у науковому полі залишається недостатньо охопленим комплексний підхід до дослідження зловживань процесуальними правами з боку широкого кола суб'єктів кримінального провадження, а також на всіх його стадіях.

Саме цим зумовлені наукова новизна та практична значущість нашого дослідження. Результати дисертації можуть стати підґрунтям для розроблення ефективних механізмів запобігання процесуальним зловживанням і підвищення ефективності кримінального правосуддя в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019). Обраний напрям дослідження ґрунтується на положеннях розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» Звіту Європейської комісії щодо України у 2023 році в межах Пакета розширення Європейського Союзу, Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021; Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки (постанова загальних зборів НАПрН України від 3 березня 2016 року). Робота узгоджується з Переліком пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні (постанова Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2024 року № 476); Тематикою наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 року № 454) та виконана відповідно до Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 21 грудня 2020 року, протокол № 23).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 28 вересня 2021 року (протокол № 18) і зареєстровано Координаційним бюро НАПрН України (№ 904, 2021 рік).

Мета і завдання дослідження. Метою цього дисертаційного дослідження є комплексний аналіз теоретичних і практичних аспектів зловживання процесуальними правами учасниками кримінального провадження, виявлення проблемних питань, а також розроблення науково обґрунтованих пропозицій з удосконалення законодавства та практики його застосування з метою запобігання та протидії цим зловживанням.

Для досягнення зазначеної мети було передбачено виконання таких завдань:

- висвітлити сутність та ознаки зловживання процесуальними правами і повноваженнями в кримінальному провадженні;
- проаналізувати національне й міжнародно-правове регулювання протидії зловживанню правами;
- здійснити класифікацію зловживань процесуальними правами та повноваженнями в кримінальному провадженні за різними критеріями;
- систематизувати кримінальні процесуальні заходи протидії зловживанню процесуальними правами;
- розглянути конкретні вияви зловживання процесуальними правами стороною захисту під час проведення слідчих (розшукових) дій та судових засідань;
- окреслити зміст зловживання стороною захисту правом на подачу клопотань і заявлення відводу, схарактеризувати механізми протидії таким виявам;
- дослідити випадки зловживання правом на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, узагальнити судову практику щодо обмеження строку ознайомлення з матеріалами досудового розслідування;
- здійснити аналіз зловживань процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення під час визначення обсягу відомостей досудового розслідування, які надають на ознайомлення стороні захисту;
- визначити сутність зловживання процесуальними повноваженнями стороною обвинувачення під час об'єднання, виділення матеріалів досудового розслідування та зупинення досудового розслідування;
- з'ясувати зміст зловживань процесуальними повноваженнями судом.

Об'єктом дослідження є правовідносини, які виникають у кримінальному процесі між учасниками кримінального провадження під час неналежної реалізації ними процесуальних прав і повноважень з метою зловживання ними.

Предметом дослідження є зловживання процесуальними правами в кримінальному провадженні.

Методи дослідження. *Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові, філософські та спеціально-юридичні методи пізнання, які застосовано комплексно з огляду на мету, завдання та логіку викладення матеріалу. Діалектичний метод використано як загальнонаукову основу дослідження загалом. Його застосування надало можливість розглянути зловживання процесуальними правами та повноваженнями як динамічне явище, що змінюється під впливом змін правової дійсності, судової практики та міжнародних стандартів (підрозділи 1.1, 3.2).*

Формально-юридичний метод став одним із ключових для аналізу положень КПК України, міжнародних правових актів (ЄКПЛ, практика ЄСПЛ), а також проєктів змін до кримінального процесуального законодавства (законопроєкти № 9055, 5661 тощо) (підрозділи 1.2, 1.4).

Порівняльно-правовий метод використано для аналізу аналогічних положень інших процесуальних кодексів України (ЦПК України, ГПК України, КАС України) щодо заборони зловживання процесуальними правами, а також для зіставлення положень національного законодавства з міжнародними стандартами (підрозділи 1.2, 1.4).

Системно-структурний метод дав змогу вибудувати внутрішню логіку дослідження, провести класифікацію форм зловживання залежно від суб'єкта, стадії кримінального процесу, характеру дій (розділ 2, підрозділ 1.3).

Соціологічний метод (емпіричне дослідження) реалізований шляхом проведення авторського опитування серед представників судової влади, органів обвинувачення, адвокатури та науковців. Отримані емпіричні дані надали можливість виявити ставлення до проблеми зловживання правами й необхідності її нормативного врегулювання (розділ 1).

Метод аналізу судової практики застосовано для дослідження рішень Верховного Суду, ВАКС, а також прецедентів ЄСПЛ, у яких ідеться про кваліфікацію дій як зловживання процесуальними правами. Це сприяло

визначенню наявних підходів і розбіжностей у правозастосуванні. *Логико-юридичний* метод дав змогу використати логічні міркування для висвітлення сутності й ознак зловживання процесуальними правами (*підрозділ 1.1*), проаналізувати аргументи «за» і «проти» законодавчого закріплення засади недопустимості зловживання правом (*підрозділ 1.4*), а також обґрунтувати пропозиції з удосконалення законодавства (*підрозділ 1.4, розділи 2, 3*).

Прогностичний метод сприяв тому, що на основі аналізу наявних проблем правозастосування було сформовано пропозиції щодо законодавчих змін (доповнення ст. 7, 81, 221, 307 КПК України, внесення змін до статті 217 КПК України) (*підрозділи 1.2, 1.4, розділи 2, 3*) і прогнозовано потенційний їх вплив на підвищення ефективності кримінального провадження та забезпечення прав його учасників. Також запропоновано впровадження інформаційних технологій для протидії досліджуваним зловживанням (*підрозділи 1.4, 3.3*).

Наукова новизна отриманих результатів. У межах дисертації здійснено всебічне теоретико-прикладне осмислення зловживання процесуальними правами в кримінальному провадженні, з огляду на сучасний стан кримінального процесуального законодавства, актуальну судову практику та міжнародні стандарти. Дослідження дало змогу сформулювати цілісне уявлення про природу, ознаки, вияви та наслідки зловживання правами в кримінальному процесі й обґрунтувати необхідність нормативного закріплення механізмів протидії цим зловживанням. До найважливіших слід віднести такі:

вперше:

- систематизовано заходи протидії виявам зловживання правами та повноваженнями учасниками кримінального провадження, виокремлено законодавчі, судові, організаційні заходи, а також заходи дисциплінарної відповідальності;
- визначено критерії розмежування між добросовісним відстоюванням стороною захисту інтересів клієнта та зловживанням процесуальними правами з метою протидії кримінальному провадженню, а саме: невідповідність мети використання права його законному призначенню та негативний вплив на

кримінальне провадження; системність такої поведінки та її вплив на розумні строки кримінального провадження; пропорційність застосованих заходів і методів бажаному результату; оцінка наслідків; цільове призначення (формальність учинюваних дій або спрямованість на ефективність кримінального провадження);

- запропоновано систематизацію критеріїв, які слід ураховувати під час встановлення факту зловживання правом на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування: реальність повідомлення, забезпечення доступу, поведінка сторін, обсяг матеріалів, психофізіологічні обмеження, обставини воєнного стану;

удосконалено:

- характеристику типових прикладів зловживання процесуальними правами, а саме: зловживання правом на заміну захисника, систематичне затягування ознайомлення з матеріалами, формальне подання численних клопотань із тактичною метою. Обґрунтовано доцільність розширення переліку критеріїв оцінювання наявності зловживання правом на відмову від захисника або його заміну, з огляду на системність такої поведінки та її вплив на розумні строки кримінального провадження;

- дефініцію зловживання процесуальними правами та повноваженнями, що передбачає умисне використання наданих законом прав чи повноважень у супереч їхньому призначенню, що створює перешкоди для належного й ефективного перебігу кримінального провадження, порушує баланс між сторонами та завдає шкоди інтересам правосуддя або інших учасників процесу, без явного порушення законодавчих норм;

- визначення ознак зловживання процесуальними правами та повноваженнями, які відмежовують його від добросовісної або протиправної поведінки, а саме: формальна правомірність дій, що маскує їхню деструктивну природу, створення видимості легальності, використання недозволених засобів, застосування прав не за призначенням, наявність умислу, заподіяння шкоди кримінальному провадженню або правам інших учасників;

- розуміння концепції суб'єктивного прав як такого, що охоплює не тільки свободу його реалізації, а й інституційний механізм захисту, що забезпечує можливість втручання держави в ситуації, коли воно використано для руйнування правопорядку та прав інших осіб;

- класифікацію зловживань процесуальними правами шляхом доповнення її новими критеріями: за характером поведінки (активне/пасивне зловживання), за метою (тактичне, стратегічне, репресивне), за впливом на процес (локальне/системне);

- способи унеможливлення зловживанням процесуальними правами, зокрема шляхом: визначення резервних дат судових засідань, роз'яснення наслідків зловживання правом, оцінка обґрунтованості клопотань ізаяв з огляду на мету їх подання та системність дій учасника;

- розуміння зловживання правом на підготовку захисту в контексті ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, з огляду на оцінку достатності часу й умов ознайомлення, складності справи, обсяг доказів, доступ до захисника й технічні можливості;

- ознаки та критерії добросовісного використання дискреційних повноважень прокурором під час об'єднання чи виділення матеріалів кримінального провадження, до яких належать: виконання дій з метою досягнення завдань кримінального провадження (дотримання розумності строків досудового розслідування, забезпечення прав і свобод особи, яку підозрюють у вчиненні декількох кримінальних правопорушень, забезпечення права підозрюваного в найстиглиший строк постати перед судом); відсутність ознак маніпуляції строками досудового розслідування, урахування виключно інтересів кримінального процесу залежно від обставин конкретного провадження;

- тлумачення процесуальної природи загальнодоступних матеріалів, які повинні бути відкриті стороні захисту ще до завершення досудового розслідування;

- розуміння системності зловживань повноваженнями суддями в контексті дотримання засади розумності строків, під час визначення тривалості

тримання осіб під вартою, застосування обмежувальних заходів й арешту майна, а також багаторазового відкладення розгляду справ;

- механізми дисциплінарного реагування на зловживання правом суддів на самовідвід (повторність, необґрунтованість, уникнення розгляду тощо);

- процесуальну форму арешту майна й обґрунтовано, що строк арешту з метою забезпечення збереження речових доказів має тривати до 60 днів з можливістю продовження за обґрунтованим клопотанням сторони обвинувачення;

набуло подальшого розвитку:

- аргументація доцільності законодавчого закріплення засади неприпустимості зловживання правами в КПК України;

- розуміння негативного впливу зловживання правами на реалізацію завдань кримінального провадження, зокрема в контексті довіри до правосуддя та дотримання засад розумних строків і змагальності;

- підхід до інтеграції міжнародних стандартів у національну модель правозастосування, що дає змогу забезпечити баланс між правами сторін і потребою в запобіганні процесуальним зловживанням;

- положення щодо значення етичних стандартів діяльності адвокатів й інших учасників кримінального провадження в контексті запобігання зловживанням процесуальними правами;

- визначення критеріїв, коли повторне заявлення відводу має ознаки зловживання, якими є заявлення повторного відводу: тому самому складу суду (слідчому судді); під час розгляду того самого клопотання (скарги) на стадії досудового розслідування (крім заявлення відводу слідчому, прокурору або слідчому судді від участі в усьому провадженні) або того самого кримінального провадження на стадії судового провадження; тим самим заявником; з тих самих підстав або з підстав, які очевидно були відомі під час подання попереднього відводу;

- визначення недоліків нормативного закріплення оцінного терміна «зволікання», обґрунтовано необхідність законодавчого вдосконалення ч. 10

ст. 290 КПК України шляхом доповнення положенням щодо запровадження імперативного обов'язку надавати матеріали в паперовій та (за можливості) електронній формах;

- характеристика проблеми процесуального балансу між інтересами захисту й обвинувачення, зокрема в контексті судового контролю за рішеннями про об'єднання, виділення або зупинення досудового розслідування.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації впроваджено й надалі може бути використано у:

- *законотворчій діяльності* – під час внесення змін і доповнень до норм КПК України з метою вдосконалення положень, які регламентують порядок запобігання зловживанням процесуальними правами учасниками кримінального провадження (лист до Комітету Верховної Ради України з питань правової діяльності від 18 квітня 2025 року);

- *правозастосовній діяльності суддів та адвокатів* (акт про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження в практичну діяльність Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 7 квітня 2025 року, в практичну діяльність адвокатів від 21 квітня 2025 року, в практичну діяльність Вищого антикорупційного суду від 23 квітня 2025 року);

- *освітньому процесі* – під час підготовки та проведення лекційних, семінарських і практичних занять зі слухачами, курсантами й студентами, зокрема для викладання навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Досудове розслідування», «Практика Європейського суду з прав людини у кримінальному провадженні» (акт Національної академії внутрішніх справ від 27 березня 2025 року);

- *науковій діяльності* – під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, пропозицій до чинних і проєктів нормативно-правових актів (акт Національної академії внутрішніх справ від 27 березня 2025 року).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження оприлюднено під час виступів автора на наукових конференціях, круглих столах, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції «Кримінальне судочинство: права людини під час дії надзвичайного або воєнного стану» (Київ, 18 листопада 2022 року); міжвідомчій науково-практичній конференції «Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку» (Київ, 28 квітня 2023 року); круглому столі, присвяченому 40-річчю кафедри кримінального процесу, «Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України» (Київ, 27 жовтня 2023 року); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку» (Київ, 2 травня 2024 року).

Публікації. Результати дослідження, сформульовані в дисертації, відображено в семи наукових публікаціях, серед яких три статті у фахових виданнях з юридичних наук, перелік яких затверджено МОН України, і чотири тези в збірниках тез наукових доповідей, оприлюднені на науково-практичних і науково-теоретичних конференціях, круглих столах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, що мають десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (229 найменувань) і чотирьох додатків. Загальний обсяг дисертації становить 240 сторінок, із них обсяг основного тексту – 171 сторінка.

РОЗДІЛ 1

СУТНІСТЬ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ

1.1. Поняття, правова природа зловживання процесуальними правами в кримінальному процесі

Проблематика зловживання правом загалом і процесуальними правами зокрема останніми роками стає дедалі актуальнішою. Водночас як українські, так і закордонні науковці не мають єдиного підходу до розуміння природи зловживання правом. Різняться також думки щодо можливості існування такого явища загалом.

Дослідження деяких праць науковців дає змогу виокремити декілька підходів до необхідності законодавчого закріплення визначення «зловживання правом» й існування такого явища:

- 1) відсутність необхідності зазначення такої засади, оскільки поведінка в межах наданого права є правозгідною (І. В. Гловюк, О. М. Дроздов, В. А. Завтур, О. В. Дроздова);
- 2) розгляд явища зловживання правом як протиправної поведінки (О. В. Андрушко, Р. М. Білоконь);
- 3) доктринальне обґрунтування «зловживання правом» і визнання необхідності встановлення механізмів та гарантій його протидії.

У дослідженні «Зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні: питання релевантності концепції» І. В. Гловюк, О. М. Дроздов, В. А. Завтур, О. В. Дроздова зазначають, що учасники кримінального провадження, які виступають ех офіціо від імені держави, наділені законом не правами й обов'язками, а повноваженнями. Отже, використання терміна «зловживання процесуальними правами» за своєю сутністю має дискримінаційний характер, адже формує хибне уявлення, ніби зловживати в кримінальному провадженні можуть лише його невідні суб'єкти [16, с. 101].

Дослідники зазначають також, що в умовах змагальності та конфліктності кримінального провадження, коли інтереси його учасників суперечать один одному, зокрема є прямо протилежними, надання слідчому судді, суду, стороні обвинувачення повноважень визнавати певні дії (перелік яких є невичерпним) зловживанням процесуальними правами, може істотно підірвати принцип правової визначеності у сфері кримінального судочинства й ніяк не сприятиме посиленню правової захищеності його учасників. Отже, для недопущення того, що в доктрині та на практиці іменується зловживаннями, є потреба в застосуванні іншого юридичного механізму – формалізації порушень із дотриманням принципу правової визначеності, тобто так, щоб їх наявність/відсутність не могли по-різному тлумачити учасники кримінального провадження, з огляду на те, що термінологія «зловживання правом на захист» у кримінальному провадженні є незастосовною та суперечить сутності цього права й механізму його реалізації [16, с. 112].

Ми не цілком поділяємо позицію, що термін «зловживання правами» дискримінує сторону захисту, оскільки це достатньо формальний підхід. Як захист може використовувати тактику нескінченних клопотань для штучного затягування процесу, так і слідчий чи прокурор – для тиску на підозрюваного. У будь-якому разі йдеться про зловживання механізмами, а не про дискримінацію якоїсь зі сторін. Водночас для уникнення відчуття нерівності сторін слушною є думка, що використання терміна «зловживання правами та повноваженнями» видається коректним, а отже, це дослідження спрямовано саме на з'ясування природи ширшого розуміння зловживання в кримінальному процесі.

О. В. Андрушко визначає зловживання правами як форму протиправної поведінки, акцентуючи на його суспільній небезпечності (чи принаймні суспільну шкідливість), наслідки у вигляді спричинення шкоди іншим учасникам судочинства чи правовідносинам, що виникають під час його здійснення і перешкоджають досягненню завдань судочинства, наявність умислу в такій поведінці, а також передбачені законодавством негативні наслідки, наприклад, залишення заяви про відвід без розгляду, тобто позбавлення

конкретного процесуального права учасника кримінального провадження [2, с. 246–248].

Аналогічно до особливого виду правопорушень відносить зловживання правом Р. М. Білоконь. Зокрема, учений зазначає, що зловживання кримінальними процесуальними правами – це використання учасниками кримінального провадження кримінальних процесуальних прав усупереч призначенню, тобто недобросовісне їх здійснення для задоволення незаконних інтересів, чим спричиняють шкоду кримінальним процесуальним правовідносинам [4, с. 199].

Однак ми категорично не поділяємо таку позицію, оскільки зловживання правами та повноваженнями не порушують прямих норм закону, а, навпаки, відбуваються в його межах. Аналогічно метою таких дій не завжди є завдання шкоди як суспільним інтересам, так і конкретним учасникам кримінального провадження. До прикладу, використання повноважень стороною обвинувачення всупереч духу закону можливо з метою «врятування» строків досудового розслідування, про що детальніше йдеться в підрозділі 3.2. Також санкцією за зловживання не завжди має бути позбавлення права чи повноваження, а, навпаки, розв'язання цієї проблематики потребує пошуку балансу між протидією зловживанням і забезпеченням правового захисту.

Натомість більшість наукових і доктринальних досліджень визначення поняття зловживання правом, його правову природу й ознаки. Аналогічно проведено в межах нашого дослідження опитування серед працівників судової сфери (47,8 % респондентів), представників сторони обвинувачення (18,8 %), сторони захисту (25 %) і науковців (8,7 %) засвідчило, що абсолютна більшість опитаних (97,8 %) вважає, що така правова категорія, як «зловживання правами та/або повноваженнями», може бути наявна в кримінальному процесі (додаток А).

В умовах сьогодення національна судова практика, пов'язана з кваліфікацією дій (бездіяльності) як зловживання процесуальними правами, також активно формується, однак частково різниться та не має уніфікованих

підходів. Причини такого вбачають насамперед у відсутності законодавчо закріпленого визначення зловживання правами, а також складності відмежування зловживання від прагнення учасника кримінального провадження реалізувати свої права.

Водночас темі зловживання правами присвячено дисертаційні дослідження О. Ю. Хабло «Зловживання у сфері кримінального процесу» [181], Д. В. Криворучко «Зловживання правом під час досудового розслідування у кримінальному провадженні» [32], Н. А. Герасимчук «Зловживання адвокатом процесуальними правами у кримінальному провадженні» [13]. Також зазначеній тематиці присвячено чимало статей, що дає змогу виокремити певні ознаки, притаманні цьому явищу.

1. Наприклад, О. Ю. Хабло визначає зловживання у сфері кримінального процесу як діяння, що полягає в реалізації суб'єктами кримінального процесу наданих їм прав і повноважень усупереч їх призначенню, з незаконною заінтересованістю, що призводить до спричинення шкоди суспільним й особистим інтересам шляхом унеможливлення досягнення завдань кримінального судочинства [181, с. 57].

Також Г. Д. Борейко зазначає, що через права виражаються певні можливості, надані суб'єкту, реалізуючи які, він виявляє себе цілком, але в дозволених межах, а обов'язки, які покладені на такого суб'єкта, надають можливість визначити, яку роль він виконує [7, с. 353].

Першою з основних ознак зловживання правами та повноваженнями є *наявність в особи суб'єктивного права або визначеного повноваження* (зловживати можна тільки суб'єктивним правом чи повноваженням). Тобто зловживання правами та повноваженнями відбувається тоді, коли особа, формально діючи в межах своїх законних прав (повноважень), використовує їх у спосіб, що відповідає його процесуальній функції та загальним засадам прав або прав інших осіб. Зловживання суб'єктивним правом вирізняється не тільки формальною правомірністю дій, а й «прив'язкою» їх до процесуального статусу.

Водночас Н. А. Герасимчук уточнює, що, розглядаючи зазначену ознаку з огляду на конкретного учасника кримінального провадження – адвоката, має йтися не так про «наявність права», як про «відсутність заборони на таке діяння» [14, с. 212]. Ми поділяємо таке твердження частково, оскільки у сфері адвокатської діяльності справді може бути виправданим підхід, у межах якого зловживання трактують через «відсутність заборони». Однак, на нашу думку, поняття зловживання суб'єктивним правом є ширшим й охоплює не лише «відсутність заборони», а й порушення цільового призначення права.

2. Діяльність учасника процесу *спрямована нібито на реалізацію цього права чи повноваження*, тобто створюється видимість легальності поведінки. Слушною видається позиція О. Ю. Хабло [181, с. 80], Н. А. Герасимчук [14, с. 212], за якою така діяльність може бути як у формі дій (подання необґрунтованих клопотань, апеляцій або відводів, які не мають реального правового підґрунтя, але спрямовані на штучне ускладнення розгляду справи, вибіркове посилення на процесуальні гарантії лише тоді, коли це вигідно стороні, за свідомого ігнорування інших правових норм, подання доказів у невідповідний момент процесу або в надмірному обсязі з метою дезорганізації судового розгляду, подання численних скарг, клопотань тощо), так і у формі бездіяльності (непроведення слідчих (розшукових) дій, непризначення судових засідань з розумною періодичністю тощо).

ЄСПЛ у своїй практиці також зауважує, що процесуальні права слід реалізовувати добросовісно, без зловживання ними. У рішенні *Ferrara and Others v. Italy* від 16 травня 2023 року (заява № 2394/22) суд зазначив, що «адвокати повинні демонструвати високий рівень професійної обачності та плідної співпраці із Судом, утримуючись від подання необґрунтованих скарг, і після відкриття провадження в Суді, дотримуючись усіх відповідних правил процедури та професійної етики. В іншому випадку неправомірне або недбале застосування підриває довіру до роботи адвокатів в очах Суду» [189, § 66].

Також влучно зазначили Р. А. Калюжний та І. Г. Андрущенко, що складність кваліфікації зловживання правом пов'язана саме з тим, що будь-яка

ситуація зі зловживанням правом завжди формально відповідає літері закону, а власне термін «зловживання правом» передає основну суть такого процесу використання особою можливостей, які містяться в правовій нормі, що із зовнішнього або техніко-юридичного боку виглядає так само, як правомірний вчинок [24, с. 20].

Отже, удавана легальність поведінки через формальне дотримання букви закону, але фактичне порушення його духу є однією з найпоширеніших форм зловживання процесуальними правами, що потребує належного реагування з боку суду.

3. *Використання недозволених засобів і способів здійснення права.* Вияви цієї ознаки можуть передбачати: неправомірний вплив на учасників процесу – тиск або маніпуляції з метою отримання бажаного результату; використання штучних процедурних бар'єрів – навмисне зловживання процесуальними строками, подання надмірної кількості безпідставних клопотань з метою ускладнення роботи суду або органу досудового розслідування; використання юридичних прогалин, щоб обійти закон, – маніпулювання нечіткими положеннями законодавства для уникнення відповідальності або затягування процесу.

Цей критерій також висвітлено в рішеннях ЄСПЛ. Зокрема, Суд визнає зловживання правом, якщо заявники використовують нечіткій невизначені терміни, які вочевидь було навмисно обрано, щоб ускладнити проблему (рішення у справі *Kongresna Narodna Stranka and Others v. Bosnia and Herzegovina* від 26 квітня 2016 року, заява № 414/11, § 18) [198]; заявник не повідомляє Суд про суттєвий для розгляду справи чинник (рішення у справі *Safaryan v. Armenia* від 14 січня 2020 року, заява № 16346/10, § 24–30) [216].

Також у постанові ККС ВС від 11 травня 2021 року (справа № 554/726/17) колегія суддів зазначила: «У ході апеляційного розгляду ОСОБА_7 неодноразово заявляв відводи захиснику ОСОБА_19 та заяви про його заміну на надуманих підставах, які колегією суддів у відповідних процесуальних рішеннях визнані такими, що не знайшли свого підтвердження, а тому в задоволенні цих

заяв було відмовлено. При цьому поведінка ОСОБА_7 як у судових засіданнях, так і в умовах слідчого ізолятора (відмова від спілкування з призначеними йому Центром захисниками) свідчить про зловживання обвинуваченим своїм правом на захист» [121].

Влучно надана характеристика досліджуваних дій Г. Д. Борейко, яка зазначила, що в такому випадку особа надає цим діям повну видимість юридичної правильності, а насправді використовує зазначені права з метою, що є протилежною завданням кримінального провадження, зокрема щодо забезпечення швидкого, повного й неупередженого судового розгляду, а головне – захисту особи, суспільства й держави від кримінальних правопорушень [6, с. 199].

На нашу думку, використання недозволених засобів і способів здійснення процесуальних прав підриває основні засади правосуддя та порушує баланс між сторонами, що потребує ефективних механізмів протидії.

4. *Здійснення права всупереч його призначенню.* Це найзагальніша ознака зловживання, використана у визначенні майже всіх науковців, які досліджували це питання, зокрема на такій ознаці акцентують О. Ю. Хабло [181, с. 57], Д. В. Криворучко [32, с. 20], Р. М. Білоконь [4, с. 28] та ін.

Також В. В. Михайленко, надаючи визначення зловживанню правами, зазначає, що їх можна визначити як дію або бездіяльність під час реалізації учасником кримінального провадження своїх процесуальних прав без мети досягнення правомірного результату й усупереч змісту та призначенню цих прав, спрямовані на перешкоджання виконанню завдань кримінального провадження. Тобто ключовим у питанні визначення зловживання є мета, яку переслідує учасник кримінального провадження, реалізуючи свої процесуальні права чи передбачені законом повноваження [42].

Отже, вбачається, що одним з головних завдань під час зловживання правами та повноваженнями є створення перешкоди розгляду справи (наприклад, багаторазові безпідставні клопотання про відвід судді, слідчого, дізнавача або прокурора). Також можливі випадки застосування правових

механізмів не за їхнім призначенням (наприклад, подання заяв про самовідвід лише для того, щоб змінити склад суду й по суті не здійснювати розгляд). Іншим прикладом є маніпуляція процесуальними правами – використання правових норм виключно для досягнення тактичних переваг, а не для реалізації законної мети.

Тобто процесуальні права та повноваження мають реалізовуватися відповідно до їхнього призначення, а їх використання всупереч законній меті є порушенням засади добросовісності. Натомість використання правових механізмів для уникнення відповідальності або зриву судового процесу суперечить фундаментальним засадам справедливого судочинства.

Здійснення процесуальних прав усупереч їхньому призначенню не лише створює процесуальні маніпуляції, а й підриває довіру до правосуддя, що вимагає адекватного реагування з боку судової влади та законодавця.

5. Усвідомлення особою незаконності власних дій, свідомий вихід за встановлені законом межі (*наявність умислу*).

Н. А. Герасимчук зазначає, що через специфіку кримінального провадження його учасники апріорі використовують закріплені права свідомо й умисно (за відсутності психічного та/або фізичного примусу). Водночас ставлення до наслідків діяння може відрізнитися, бути зумовленим різними суб'єктивними й об'єктивними причинами, тобто можливий як умисел, так і необережність у цій частині [14, с. 214].

Водночас О. В. Одерій та Р. В. Мудрецький зазначають, що протидія судовому розгляду в кримінальних провадженнях передбачає протиправну навмисну чи ненавмисну систему дій (бездіяльності) або окрему дію(бездіяльність) учасників кримінального судочинства, інших осіб, а також такі зовнішні свідомо створені негативні фактори, які перешкоджають їх справедливому розгляду неупередженим і незалежним судом та прийняттям законного й обґрунтованого рішення [44, с. 21].

Однак, на нашу думку, саме наявність умислу на недобросовісне використання своїх прав і повноважень є ключовим для констатації факту

зловживання правами чи повноваженнями. Оцінювання поведінки слід здійснювати через її мету та наслідки, що є критично важливо для забезпечення справедливості й збереження рівноваги між сторонами процесу.

6. *Заподіяння шкоди* (збитку) інтересам суспільства чи інтересам іншої особи. Підґрунтям кваліфікації поведінки суб'єкта як зловживання є настання певних негативних наслідків та/або несприятливих умов для інших учасників або кримінальному провадженню як процесу загалом. Специфікою наслідків зловживання правами й повноваженнями є відсутність матеріальної шкоди як такої, натомість вони впливають передусім на інтереси кримінального провадження та його учасників.

Учені С. В. Петкові Н. В. Добрянська зазначають про такі наслідки зловживання правами, як: затягування судового розгляду; зростання витрат на здійснення правосуддя; погіршення доступу до правосуддя; підрив довіри до судової системи; негативний вплив на права підсудних [49, с. 48–49].

Ми цілком поділяємо такий підхід і вважаємо, що зловживання також можуть призвести до:

- порушення засади змагальності та рівності сторін: сторона, що зловживає процесуальними правами чи повноваженнями, отримує необґрунтовану перевагу;
- надмірного навантаження на судову систему та/або органи досудового розслідування;
- тиску на учасників провадження або створення несприятливих умов для протилежної сторони;
- формування негативних прецедентів у правозастосуванні внаслідок толерування випадків зловживання;
- перешкоджання справедливому судовому розгляду (зокрема дотримання розумних строків);
- уникнення кримінальної відповідальності винними особами.

Також слушною видається позиція Р. А. Калюжного й І. Г. Андрущенка, які зауважили, що внаслідок зловживання правом страждає юридично визнана

свобода, надана в однаковому обсязі об'єктивним правом певного державно організованого суспільства кожному з його членів на певному етапі розвитку конкретної держави [24, с. 19].

7. *Невиразність протиправної поведінки* як юридичної ознаки правопорушення.

Хоча деякі вчені (Р. М. Білоконь [4], О. В. Андрушко [2]) розглядають зловживання як різновид протиправної поведінки, ми не поділяємо такий підхід насамперед тому, що віднесення певної поведінки до зловживань є оцінною категорією і не містить чіткого складу, який притаманний правопорушенню. Отже, кваліфікація зловживання вимагає гнучкого підходу, з огляду на конкретні обставини справи, а відповідна реакція (протидія) може відрізнитися.

Отже, у цьому контексті ми поділяємо позицію В. В. Рєзнікової, яка зазначила, що протиправність поведінки під час зловживання правом полягає в суперечності не стільки закону, скільки правам й інтересам постраждалого від зловживання правом. Натомість за загальним правилом: а) протиправною слід вважати не лише поведінку, що порушує конкретні норми права, а й поведінку, що суперечить правовим принципам цієї системи, галузі чи інституту права; б) протиправна поведінка завжди порушує об'єктивне право, проте не в усіх випадках порушує суб'єктивні права третіх осіб. Водночас реалізація предмета зловживання не порушує конкретної спеціальної правової норми з конкретним складом і конкретним змістом, відсутнє порушення конкретних юридичних заборон чи невиконання обов'язків, але відбувається порушення загальних правових обов'язків щодо недопустимості заподіяння шкоди іншим особам, які мають значення правових принципів, – у цьому і полягає так звана формальна або квазіправомірність зловживання [82].

8. *Нетрадиційність юридичних наслідків* – відсутність юридичної відповідальності, що властива правопорушенню. Це, на наш погляд, найголовніша ознака, яка відмежовує зловживання правами й повноваженнями від протиправної поведінки. Хоча певні закріплені законодавчо та сформовані практично гарантії протидії передбачають реакцію на зловживання (накшталт

залишення відводу без розгляду), однак це не є типовою юридичною відповідальністю.

Також у контексті мети зловживань цікавими є результати проведеного нами опитування, відповідно до якого більшість опитаних респондентів вважають, що суб'єкти кримінального процесу зловживають своїми правами/повноваженнями через бажання виграти справу (56 %). На другому місці визначено причину – нормальність такої поведінки через її перебування в правовому полі (37,4 %). Отже, вбачається цілковита невідповідність мети використання своїх прав і повноважень завданням кримінального провадження.

Отже, на основі зазначених ознак можна визначити, що **зловживання процесуальними правами та повноваженнями учасниками кримінального процесу** – це умисне використання наданих законом прав чи повноважень у супереч їхньому призначенню, що створює перешкоди для належного й ефективного перебігу кримінального провадження, порушує баланс між сторонами та завдає шкоди інтересам правосуддя або інших учасників процесу, без явного порушення законодавчих норм.

Станом на сьогодні національна судова практика, пов'язана з кваліфікацією дій (бездіяльності) як зловживання процесуальними правами, активно формується у зв'язку з: 1) відсутністю законодавчо закріпленого визначення зловживання правами; 2) відсутністю загальноприйнятого критерію віднесення поведінки учасника до зловживання; 3) складністю відмежування зловживання від прагнення учасника кримінального провадження реалізувати свої права.

Необхідність пошуку балансу між протидією зловживанням правами та повноваженнями й забезпеченням правової визначеності. Будь-яке обмеження процесуальних прав учасників кримінального провадження має відповідати засадам верховенства права, змагальності та рівності сторін. Тому розроблення ефективних механізмів реагування на зловживання має ґрунтуватися на дотриманні прав усіх учасників процесу.

Отже, зловживання процесуальними правами та повноваженнями потребує чітких критеріїв визначення, ефективних механізмів протидії та забезпечення належного судового контролю для мінімізації його негативних наслідків у кримінальному провадженні.

Категорія «зловживання процесуальними правами» в умовах кримінального провадження має багатовимірну правову природу, що передбачає як добросовісне, так і недобросовісне використання процесуальних інструментів залежно від намірів суб'єкта. У цьому контексті важливо зазначити, що в нашому дослідженні зловживання процесуальними правами та заходи протидії їм буде розглянуто з огляду на правовий статус усіх основних учасників кримінального провадження. Зокрема, ідеться не лише про процесуальні права, притаманні стороні захисту та іншим особам, що не є агентами держави, а й про повноваження суб'єктів, які представляють державу, – органів досудового розслідування, прокурорів і суддів.

Поняття «зловживання процесуальними правами» у межах цього дослідження охоплює як недобросовісне використання суб'єктивних прав, так і перевищення чи неправомірне використання владних повноважень, що суперечить призначенню кримінального процесу та порушує засади добросовісності, рівності сторін і справедливості судового розгляду.

1.2. Національне та міжнародно-правове регулювання зловживання правом

Зловживання правом є складним і багатовимірним правовим явищем, яке визнають у різних правових системах світу. Основна ідея полягає в тому, що використання права не повинно суперечити його соціальній функції та завдавати шкоди суспільним або приватним інтересам. Попри те, що традиційно право розглядають як інструмент для захисту інтересів особи, його використання може відбуватися в спосіб, що спотворює правову мету.

У статті «Генезис законодавчого закріплення інституту зловживання правом» [11, с. 419–421] ми зазначали, що одним з перших письмових кодифікованих документів, який дійшов до нас і містить певні обмеження щодо заборони зловживання своїми правами є частина компіляції імператора Юстиніана, що отримала його ім'я (лат. *Codex Iustiniani*). Зазначений документ уже містив заборону сутяжництва, тобто звернення до судді (суддів) з декількома позовами в разі можливості їх спільного розгляду: аудієнцію не повинні надавати нікому, хто поділяє безперервність розгляду справи і, з огляду на прерогативи, вирішує висвітлити перед різними суддями те, що могло бути припинено одним і тим самим рішенням (п. CJ.3.1.10) [228].

Крім того, документ закріплював вимоги дотримання строків розгляду справ у приватних спорах суддями, що надавали сторонам певні гарантії захисту від зловживань повноваженнями посадовими особами: усі позови щодо грошей, крім тих, які стосуються фіскального законодавства або державних функцій, не повинні тривати понад три роки (п. CJ.3.1.13.1) [228].

Не вдаючись в історичний екскурс законодавчого закріплення цього інституту, зосередимо увагу на сучасному стані національного й міжнародного законодавства.

Конституція України в ст. 23, 68 закріпила положення, які забороняють порушувати права та свободи інших людей, не посягати на них. У зв'язку із цим можна дійти висновку, що реалізація прав і законних інтересів, зокрема

учасниками кримінального провадження, обмежується дотриманням прав і законних інтересів інших учасників кримінального провадження. Таке конституційне положення вимагає від суб'єктів кримінальних процесуальних відносин відповідної поведінки, зокрема не зловживати своїми правами. Закріплення положень про неприпустимість зловживання правом саме в нормах Конституції України, які є нормами прямої дії, дає підстави для твердження, що таку правову категорію, як неприпустимість зловживання правом, можна віднести до засад права [6, с. 197].

Зазначена думка Г. Д. Борейко є слушною, однак, на наш погляд, не є достатнім запобіжником для гарантій протидії зловживанню процесуальними правами та повноваженнями.

Водночас слід зауважити, що Верховний Суд у своїх рішеннях зазначає, що заборона зловживання процесуальними правами є загальноправовим принципом і поширюється на всі галузі права [115; 133].

У національному законодавстві всі процеси, крім кримінального, знайшли відображення засади (принципу) недопустимості зловживання. До основних засад (принципів) цивільного, господарського й адміністративного судочинства віднесений принцип неприпустимості зловживання процесуальними правами. Стаття 44 ЦПК України визначає, що учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами; зловживання процесуальними правами не допускається. Залежно від конкретних обставин суд може визнати зловживанням процесуальними правами дії, що суперечать завданню цивільного судочинства, зокрема: 1) подання скарги на судові рішення, яке не підлягає оскарженню, не є чинним або дія якого закінчилася (вичерпана), подання клопотання (заяви) для вирішення питання, яке вже вирішено судом, за відсутності інших підстав або нових обставин, заявлення завідомо безпідставного відводу або вчинення інших аналогічних дій, що спрямовані на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи чи виконання судового рішення; 2) подання декількох позовів до одного й того самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом і з тих самих підстав,

або подання декількох позовів з аналогічним предметом і з аналогічних підстав, або вчинення інших дій, метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями; 3) подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер; 4) необґрунтоване або штучне об'єднання позовних вимог з метою зміни підсудності справи або завідомо безпідставне залучення особи як відповідача (співвідповідача) з тією самою метою; 5) укладення мирової угоди, спрямованої на шкоду правам третіх осіб, умисне неповідомлення про осіб, які мають бути залучені до участі у справі [182]. Аналогічні норми містять ст. 43 ГПК України та ст. 45 КАС України.

Своєю чергою КПК України містить лише деякі механізми протидії зловживанню процесуальними правами, зокрема залишення без розгляду повторно заявленого відводу з тих самих підстав (ст. 81), позбавлення права брати участь у засіданні в режимі відеоконференцзв'язку з використанням власних технічних засобів (ст. 336), зупинення проголошення вступної промови (ст. 349), обмеження строку ознайомлення з матеріалами досудового розслідування (ст. 290).

Аналіз судової практики дає підстави для висновку, що такі механізми є достатньо дієвими і знайшли свій подальший розвиток у правозастосовній діяльності, зокрема в попередженні затягування розгляду справ унаслідок подання заяви про відвід судді, який розглядає заяву щодо іншого судді (слідчого судді) або в разі встановлення факту зловживання правом на відвід.

Зокрема, у п. 2 роз'яснення ВССУ з розгляду цивільних і кримінальних справ «Щодо окремих питань здійснення слідчим суддею, суду першої інстанції судового контролю в кримінальному провадженні» від 16 червня 2016 року зазначено, що в разі заявлення слідчому судді відводу з підстав, передбачених ст. 75, 76 КПК України, його розглядає інший суддя цього самого суду в порядку, встановленому ст. 85 КПК України. Заявлення відводів судді, який розглядає відвід судді, а отже, не здійснює повноваження судді (слідчого судді) у цьому кримінальному провадженні, а лише перевіряє наявність підстав, що

виключають участь судді в кримінальному провадженні, КПК України не передбачено. Заявлення такому судді відводів можна розцінювати як зловживання правом на відвід з метою затягування кримінального провадження та, діючи відповідно до ч. 4 ст. 81 КПК України, залишати такі заяви без розгляду [183].

Аналогічно зловживання правом на відвід констатоване слідчим суддею ВАКС в ухвалі від 27 січня 2025 року (справа № 991/10675/24) унаслідок неодноразового заявлення відводу з тих самих підстав, з посиланням на практику ЄСПЛ, який у рішенні щодо справи «S.A.S. проти Франції» (S.A.S. v. France) від 1 липня 2014 року, п. 66, зазначив, що зловживання правом – це шкідливе здійснення права її власником у такий спосіб, який явно не відповідає або суперечить завданням, для яких таке право надане/створене [152].

Однак ширше ми окреслимо застосування таких механізмів у практичній діяльності в подальших розділах. Натомість повернемося до аналізу спроб суб'єктів законодавчої ініціативи унормувати це питання.

До Верховної Ради України 6 вересня 2018 року внесено законопроект № 9055 [68], яким запропоновано внести зміни до КПК України в частині засад кримінального провадження, а саме доповнити систему засад, передбачених ст. 7 КПК України, такою, як «неприпустимість зловживання процесуальними правами». Крім того, автори законопроекту пропонували доповнити КПК України статтею 22-1 такого змісту:

«Стаття 22-1. неприпустимість зловживання процесуальними правами

1. Учасники кримінального провадження повинні добросовісно користуватися процесуальними правами. Зловживання процесуальними правами не допускається.

2. Залежно від обставин справи слідчий суддя, суд може визнати зловживанням процесуальними правами дії, які суперечать засадам кримінального судочинства, зокрема:

1) подання скарги на судові рішення, яке не підлягає оскарженню, є нечинним або дія якого закінчилася, подання клопотання (заяви) для вирішення

питання, яке вже вирішено судом, за відсутності інших підстав або нових обставин чи доказів;

2) повторне подання скарги чи клопотання до вирішення судом скарги чи клопотання того самого змісту;

3) заявлення завідомо безпідставного відводу або відводу з підстав, уже розглянутих судом, за відсутності нових обставин чи доказів;

4) неявка захисника в судові засідання без поважних причин, якщо обвинувачений заперечує проти проведення судового розгляду за відсутності захисника;

5) звернення до суду із завідомо безпідставним клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів або накладення арешту на майно.

3. Якщо подання скарги, заяви, клопотання визнається зловживанням процесуальними правами, слідчий суддя, суд з урахуванням обставин справи має право залишити без розгляду або повернути скаргу, заяву, клопотання.

4. Слідчий суддя, суд зобов'язаний вживати заходів для запобігання зловживанню процесуальними правами. У випадку зловживання учасником кримінального провадження його процесуальними правами, слідчий суддя, суд застосовує до нього заходи впливу, передбачені цим Кодексом» [68].

Цей законопроект отримав незадовільні відгуки. Зокрема, І. В. Гловюк зазначила, що перелік тих дій, які віднесені до зловживання, свідчить про некоректність юридичних формулювань, відсутність правової визначеності, яка вкрай важлива під час вирішення питань притягнення особи до кримінальної процесуальної відповідальності, наявність необмеженої дискреції для слідчого судді, суду, що має дуже тонку лінію відмежування від свавілля [17].

Згодом група депутатів зареєструвала законопроект № 5661 від 14 червня 2021 року [71], яким було передбачено доповнити КПК України ст. 24-1 такого змісту:

«Стаття 24-1. Неприпустимість зловживання процесуальними правами

1. Учасники кримінального провадження повинні добросовісно користуватися процесуальними правами. Зловживання процесуальними правами не допускається.

2. З урахуванням конкретних обставин кримінального провадження (справи) слідчий суддя, суд може визнати зловживання процесуальними правами дії, що суперечать засадам кримінального провадження, зокрема подання скарги на судові рішення, коли цим Кодексом встановлено заборону на його оскарження, подання клопотання (заяви) для вирішення питання, яке вже вирішено слідчим суддею, судом, за відсутності інших підстав або нових обставин, заявлення завідомо безпідставного відводу або вчинення інших дій, які спрямовані на безпідставне затягування кримінального провадження чи перешкоджання виконанню судового рішення.

3. Слідчий суддя, суд вживає заходів для запобігання зловживанню процесуальними правами. У випадку зловживання учасником кримінального провадження його процесуальними правами, слідчий суддя, суд може застосовувати до нього заходи, визначені цим Кодексом.

4. Якщо подання скарги, заяви, клопотання визнається зловживанням процесуальними правами, слідчий суддя, суд, з урахуванням обставин кримінального провадження (справи), своєю вмотивованою ухвалою має право залишити без розгляду або повернути скаргу, заяву, клопотання. Така ухвала слідчого судді, суду підлягає апеляційному оскарженню у випадках і в порядку, визначеному цим Кодексом» [71].

Однак обидва законопроекти не передбачали ні визначення, що саме законодавець відносить до інституту зловживання, ні жодних окреслених ознак такого явища.

Деякі науковці були категорично проти того, щоб таку засаду взагалі було включено до процесуального законодавства. На думку О. В. Дудко, виконувана адвокатом конституційна функція з надання кваліфікованої юридичної допомоги зумовлює необхідність особливого, на відміну від інших учасників процесу, порядку розгляду й вирішення питання про наявність чи відсутність ознак

зловживання процесуальними правами з боку адвоката. На її думку, ухвалення будь-яким органом або посадовою особою рішення про наявність або відсутність у діях (бездіяльності) адвоката ознак зловживання правом поза передбаченою Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і Правилами адвокатської етики процедурою притягнення до дисциплінарної відповідальності спричинить порушення принципу незалежності адвокатури й принципу змагальності, не дозволить повно, усебічно й об'єктивно розглянути і вирішити питання про наявність у діях адвоката відповідного професійно-етичного проступку. Отже, спроби включення в КПК України норми-засади «неприпустимість зловживання процесуальними правами» не можна схвалювати ні у вигляді загальної норми, ні у вигляді якихось конкретних точкових змін норм кримінального процесуального закону [19, с. 79–80].

Проведене нами в межах цього дослідження опитування засвідчило, що 87 % респондентів вважають доцільним законодавче закріплення засади неприпустимості зловживання правом у кримінальному процесі. У відсотковому відношенні до загальної кількості опитуваних представників юридичних професій негативну відповідь щодо такої доцільності надали 37,5 % представників наукової (викладацької) спільноти, 13,6 % представників судової системи, 13 % захисників і жодного представника сторони обвинувачення (додаток А).

Отже, вважаємо за необхідне дослідити міжнародний досвід у цьому питанні. Концепція неприпустимості зловживання правом міститься в низці міжнародно-правових актів, учасниками яких є Україна, зокрема:

- у ч. 2 ст. 29 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року передбачено, що, здійснюючи свої права та свободи, людина має зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою належного визнання та поваги прав і свобод інших та з метою задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [20];

- ч. 2 ст. 22 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року [40];

- Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочину і зловживання владою від 29 листопада 1985 року [18], п. 92 Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями від 25 травня 1984 року [41]; ЄКПЛ [29] і прецедентній практиці ЄСПЛ.

ЄКПЛ (ст. 17) встановлює заборону на використання прав для підриву демократичних засад суспільства. Історію включення цієї статті до Конвенції ЄСПЛ відображено в рішенні щодо справи *ŽDANOKA v. LATVIA* від 16 березня 2006 року (заява № 58278/00, § 99): «Не можна виключати, що особа або група осіб будуть покладатися на права, закріплені в Конвенції або протоколах до неї, щоб спробувати вивести з них право здійснювати те, що на практиці означає діяльність, спрямовану на знищення прав і свобод, викладених у Конвенції; будь-яке таке знищення поклало б край демократії. Саме це занепокоєння спонукало авторів Конвенції запровадити статтю 17, яка передбачає: «Ніщо в цій Конвенції не може тлумачитися як таке, що надає будь-якій державі, групі осіб або окремій особі право займатися будь-якою діяльністю або вчиняти будь-які дії, спрямовані на знищення будь-яких прав і свобод, викладених у цій Конвенції, або на їх обмеження в більшій мірі, ніж це передбачено в Конвенції». Дотримуючись тієї самої лінії аргументації, ЄСПЛ вважає, що ніхто не повинен мати права посилатися на положення Конвенції для того, щоб послабити або зруйнувати ідеали та цінності демократичного суспільства [224].

Забороняючи «зловживання правами», стаття 17 має на меті надати демократичним державам засоби для боротьби з діями та діяльністю, які знищують або неправомірно обмежують основоположні права і свободи, незалежно від того, чи походять ці дії або діяльність від «держави, групи або особи» [186, § 68].

На наш погляд, підхід ЄСПЛ до тлумачення прав як таких, що охоплюють також і повноваження, зокрема державних агентів, обґрунтовується тим, що ефективна реалізація будь-яких прав людини неможлива без належних

механізмів їх захисту й обмеження зловживання ними. Стаття 17 ЄКПЛ забороняє використання прав і свобод для підтримання концепції прав людини та демократії, що фактично надає державам не лише право, а й повноваження протидіяти таким зловживанням. Отже, *ЄСПЛ закладає в концепцію прав не тільки свободу їх реалізації, а й інституційний механізм їх захисту, що забезпечує можливість втручання держави в ситуації, коли право використано для руйнування правопорядку та прав інших осіб. І саме таке розуміння прав позбавило б сторону захисту відчуття, що всі заборони зловживання правами стосуються тільки їх.*

Водночас ЄСПЛ у своїй практиці часто використовує принцип *mutatis mutandis*¹, зокрема для розуміння контексту зловживання правами [194, § 41]. Цей принцип останніми роками став поширеним і в практиці національних судів. Однак цілком поділяємо думку М. В. Бондаревої, К. П. Шкрібляк, Т. О. Шмарьової, що надмірне захоплення судами нововведеннями – з фактично привласненням права на нормотворення і відходом від доктрини, навряд чи сприятиме правосуддю [5, с. 177].

Тобто надання оцінки певній поведінці учасника кримінального процесу з позицій наявності в ній ознак зловживання без законодавчого закріплення таких ознак і меж дослідження може призвести до хаотичного використання механізмів протидії їй. Оскільки ЄСПЛ також зауважує, що «будь-яка поведінка заявника, яка явно суперечить меті права на індивідуальну заяву, як це передбачено Конвенцією, і яка перешкоджає належному функціонуванню Суду або належному проведенню провадження в ньому може розглядатися як зловживання правом на подання заяви» [223, § 47].

Саме тому, на нашу думку, законодавче закріплення засади недопустимості зловживання правами, його визначення та ознак є абсолютно необхідним.

---

¹ *Mutatis mutandis* – принцип, відповідно до якого ЄСПЛ покликається на свою попередню практику із застереженням «із заміною того, що підлягає заміні» відповідно до контексту конкретної справи.

Важливою є імплементація міжнародних стандартів у національне законодавство. Українське законодавство активно адаптується до міжнародних вимог, передусім у контексті євроінтеграції. Однак під час правозастосування постають певні розбіжності в тлумаченні норм щодо зловживання правом, що потребує подальшого вдосконалення законодавчої бази та правозастосовної практики, розроблення єдиних критеріїв визначення зловживання правом у кримінальному процесі й удосконалення механізмів його попередження.

На користь такої думки можна навести низку аргументів, зокрема:

1) забезпечення балансу між правами учасників процесу. У кримінальному провадженні важливо не лише гарантувати права сторін, а й запобігати їхньому використанню всупереч інтересам правосуддя. Формалізація засади неприпустимості зловживань допоможе запобігти ситуаціям, коли одна зі сторін (захист або обвинувачення) використовує свої процесуальні права для затягування розгляду справи або створення штучних перешкод правосуддю;

2) підвищення правової визначеності. Чітко закріплена засада дасть змогу уникнути суперечливого тлумачення норм КПК України щодо можливості протидії зловживанням. Визначені законодавчі критерії нададуть можливість судам застосовувати єдиний підхід до кваліфікації таких дій;

3) запобігання свавільному використанню процесуальних механізмів. Сторони процесу можуть вдаватися до зловживань у різних формах, наприклад: захист – шляхом подання численних необґрунтованих клопотань чи відводів; обвинувачення – через штучне об'єднання або виділення матеріалів досудового розслідування для маніпуляцій строками (що буде детальніше визначено в подальших розділах). Законодавче закріплення засади неприпустимості таких дій дозволить ефективніше реагувати на такі ситуації;

4) сприяння ефективному та справедливому судочинству. Одним із ключових завдань кримінального провадження є швидкий, повний та неупереджений розгляд справи. Зловживання процесуальними правами й повноваженнями суперечить цій меті, а отже, їхнє законодавче обмеження сприятиме ефективності судочинства;

5) гармонізація з міжнародними стандартами. ЄСПЛ неодноразово зауважував, що реалізація процесуальних прав не повинна ставати інструментом для зловживань. Включення цієї засади до національного законодавства забезпечить відповідність європейським стандартам правосуддя.

Тож вважаємо за доцільне доповнити перелік засад, визначених у ст. 7 КПК України, новим положенням (п. 15-1): «Недопустимість зловживання процесуальними правами та повноваженнями», а його зміст висвітлити в ст. 22-1 КПК України в редакції, що запропонована нами в підрозділі 1.4.

Створювати окрему статтю, яка передбачала б окремі приклади випадків зловживання, вважаємо недоцільним, оскільки визнати зловживання в тих правовідносинах, що залишаться поза увагою такої норми, буде неможливо або вкрай складно. Натомість доцільно внести точкові зміни до законодавства, які закріплюватимуть гарантії протидії, про які йтиметься в подальших розділах.

Отже, у національній правовій системі необхідно чітко визначити механізми запобігання та протидії зловживанню процесуальними правами, забезпечуючи відповідність міжнародним стандартам і захисту прав усіх учасників кримінального провадження.

1.3. Класифікація зловживань процесуальними правами та повноваженнями в кримінальному провадженні

Як вбачається з попередніх підрозділів, поняття зловживання правами є доволі багатограним. Воно притаманно всім учасникам кримінального провадження, різниться метою, способами та наслідками їх поведінки. Визначення категорій таких зловживань дає змогу розробити ефективні механізми запобігання їм і реагування, забезпечуючи баланс між захистом прав учасників процесу й інтересами правосуддя. Також слушно зауважила О. Ю. Хабло, що класифікація правових явищ є важливим елементом характеристики, оскільки допомагає виокремлювати й розрізнявати їх з навчальною, науковою та практичною метою [181, с. 75].

Крім того, класифікація зловживань процесуальними правами сприяє чіткому визначенню проблемних аспектів правозастосування та розробленню ефективних механізмів протидії таким порушенням.

Науковці, які ґрунтовно досліджували цю тематику, пропонують різні підходи до класифікації. Зокрема, О. Ю. Хабло пропонує розподіл за 13 критеріями: 1) за суб'єктом; 2) за процесуальною позицією суб'єкта; 3) за об'єктом, якому спричиняють шкоду; 4) за наслідками; 5) за ступенем впливу; 6) за характеристикою вимог кримінального процесуального законодавства, які порушують; 7) за предметно ознакою; 8) за формою вияву активності; 9) за зв'язком з юридичною відповідальністю; 10) за психічним ставленням особи щодо наслідків; 11) за мотивацією; 12) за стадіями кримінального процесу; 13) за якісною чи кількісною ознакою і за складом осіб [181, с. 75–83].

Д. В. Криворучко пропонує поділ за такими ознаками: 1) залежно від основної мети здійснюваного зловживання; 2) залежно від засобів учиненого зловживання; 3) залежно від засад кримінального провадження, фактичній реалізації яких перешкоджає зловживання правом [32, с. 44–46].

Ширшу класифікацію, хоча лише в контексті зловживань адвокатом, розробила Н. А. Герасимчук, виокремивши 16 критеріїв: 1) залежно від

нормативного регулювання; 2) за рівнем правової регламентації; 3) за характеристикою вимог кримінального процесуального законодавства; 4) залежно від специфіки суб'єкта зловживання правом; 5) залежно від процесуального статусу учасника кримінального провадження, захист прав і законних інтересів чи представництво якого здійснює адвокат; 6) залежно від змісту зловживальницької поведінки (характеру поведінки); 7) залежно від стадії кримінального провадження; 8) за якісною ознакою; 9) за кількісною ознакою; 10) залежно від поширеності зловживання; 11) залежно від об'єкта, якому заподіюють шкоду; 12) залежно від наслідків зловживання процесуальними правами; 13) залежно від розміру завданої шкоди; 14) залежно від порушень вимог кримінального процесуального законодавства; 15) за суб'єктивною стороною; 16) за мотивацією діяльності [13, с. 65–75].

Ми пропонуємо частково змінити зазначені критерії, з огляду на власне визначення ознак зловживання правами та повноваженнями:

1. За суб'єктом зловживання:

- 1.1. Зловживання з боку сторони захисту (подання численних однотипних скарг, клопотань; заявлення повторних відводів; регулярне залучення нових захисників, зловживання правом на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування). Зокрема, ВАКС в ухвалі від 20 листопада 2024 року (справа № 991/9167/24) зауважив: «Неприпустимо одне й те саме по суті клопотання подавати з різним формулюванням прохальної частини, адже вони містять ознаки процесуального зловживання. Так, протягом підготовчого провадження представник подав три клопотання з різними прохальними частинами, але аналогічного змісту. Подібні мотиви представник виклав у клопотанні про повернення обвинувального акта, за результатами розгляду якого Суд у судовому засіданні 30.09.2024 відмовив у задоволенні клопотання, аргументуючи передчасність доводів адвоката під час підготовчого провадження і необхідністю проведення повного, об'єктивного й неупередженого дослідження всіх зібраних доказів. Аналогічними доводами представник ОСОБА_17 мотивував клопотання про з'ясування складу осіб, що

беруть участь у судовому засіданні та встановлення допустимості участі щодо юридичної особи ТОВ “СІПІГАЗ”, яким у судовому засіданні 20.11.2024 просив постановити ухвалу про законність, вмотивованість і підстави участі юридичної особи “СІПІГАЗ” у даному судовому розгляді» [107].

1.2. Зловживання з боку сторони обвинувачення (ненадання доступу до матеріалів досудового розслідування до його завершення).

1.3. Зловживання іншими учасниками процесу (потерпілий, цивільний позивач, свідки та ін.).

1.4. Зловживання судом (численні відкладення розгляду справи, суддівський формалізм).

За результатами проведеного опитування, 59,3 % респондентів надали відповідь, що частіше зловживає своїми правами/повноваженнями сторона захисту, 23,1 % зазначили, що це сторона обвинувачення, і лише 3,3 % опитаних обрали суд (додаток А).

Цей критерій є важливим, оскільки дає змогу встановити, яка сторона процесу зловживає своїми правами та в який спосіб. Визначення суб'єкта порушення сприяє розробленню ефективних заходів запобігання та реагування на такі дії.

2. За метою вчинення зловживання:

2.1. Зловживання, спрямовані на затягування розгляду справи (багаторазове подання аналогічних клопотань, невиправдане ігнорування судових засідань тощо). Зокрема, у постанові Верховного Суду від 20 листопада 2023 року (справа № 359/10291/19) суд дійшов висновку про зловживання правом з метою затягування розгляду справи, з огляду на такі факти: напередодні кількох судових засідань захисники подавали численні доповнення до касаційних скарг, які були великі за обсягом, але часто просто повторювали раніше висловлені аргументи; захисники заявили чималу кількість відводів і клопотань, які суд визнав необґрунтованими, а після того, як ці відводи та клопотання закінчилися, захисник заявив клопотання про необхідність відкладення судового засідання, щоб забезпечити участь у судовому засіданні

іншого захисника засудженого. Далі захисники подали скаргу на суддів до ВРП і використали це як привід для заявлення нового відводу колегії суддів; після того, як Суд перейшов до заслуховування позицій учасників судового засідання, в адвоката, яка до цього неодноразово брала участь в судових засіданнях з використанням власних технічних засобів, раптово почалися технічні проблеми з налагодженням відеоконференцзв'язку, у зв'язку з чим судові засідання знову кілька разів відкладали [130].

2.2. Зловживання, спрямовані на маніпулювання доказами або процесуальними механізмами. До прикладу, посилення на стан здоров'я з наданням медичної документації, зміст якої не свідчить про неможливість брати участь у судових засіданнях. Відповідно до постанови від 11 травня 2021 року ККС ВС (справа № 554/726/17), суд апеляційної інстанції під час вирішення питання про проведення судового засідання за відсутності ОСОБА_7 дійшов правильного висновку про зловживання останнім наданими йому правами й затягування розгляду справи в такий спосіб, оскільки до матеріалів кримінального провадження як стороною захисту, так і на запит апеляційного суду з ДУ «Полтавська установа виконання покарань № 23» надано інформацію щодо звернень ОСОБА_7 за медичною допомогою за час перебування в установі. Жодних об'єктивних медичних даних про неможливість ОСОБА_7 за станом здоров'я брати участь у судових засіданнях матеріали провадження не містять, що вказує на затягування розгляду кримінального провадження та зловживання своїми правами [54].

2.3. Зловживання, що мають на меті дискредитацію або упередження складу суду чи органу досудового розслідування.

2.4. Зловживання, що мають на меті змінити результат уже вирішеного питання. Зокрема, учасники часто вдаються до повторного подання тих самих скарг, клопотань, заяв з метою змінити результат їх розгляду. Наприклад, в ухвалі ККС ВС від 14 грудня 2023 року (справа № 296/3509/23) суд визнав зловживання правом на касаційне оскарження подання скарги, за якою вже постановлено чотири ухвали про відмову у відкритті провадження [132].

Визначення мети дає змогу виявити справжню мотивацію зловживання процесуальними правами чи повноваженнями й розробити ефективніші механізми протидії. Визначення цільового спрямування таких дій (наприклад, затягування процесу, маніпулювання доказами, дискредитація суду) допомагає розмежувати добросовісне використання процесуальних прав або ж несвідому помилку від зловживання ними. Крім того, аналіз мети зловживання дає змогу адекватно оцінювати його наслідки – чи шкодить воно рівності сторін, справедливості судового розгляду або доступу до правосуддя. Такий підхід надає можливість розробити специфічні правові механізми для запобігання кожному типу зловживань, наприклад, обмеження можливості повторного подання однакових клопотань або посилення контролю за достовірністю доказів.

3. За наслідками:

3.1. Такі, що впливають на строки розгляду справи. Львівський апеляційний суд визнав зловживанням права на захист з метою затягування розгляду справи клопотання обвинуваченого про зміну йому захисника, оскільки у справі це був уже сьомий захисник за призначенням [135].

3.2. Такі, що порушують засаду рівності сторін перед законом і судом (використання процесуальних переваг однією стороною для позбавлення іншої можливості належно реалізувати свої права, до прикладу, виділення частини матеріалів досудового розслідування в інше кримінальне провадження).

3.3. Такі, що спричиняють матеріальні або нематеріальні втрати для інших учасників процесу (навмисне створення ситуацій, що вимагають значних додаткових витрат для сторони захисту або потерпілого, до прикладу, витрати для залучення експерта).

3.4. Такі, що порушують право на справедливий суд. Як приклад можна навести ситуацію, коли особа дозволяє особі спочатку відмовитися від отримання судового рішення, а потім через невизначений час звернутися до суду із заявою про отримання копії судового рішення та відповідно оскаржити його протягом п'яти днів з дня отримання. Це буде явним зловживанням правом на

оскарження, що суперечить засаді верховенства права загалом і засаді правової визначеності зокрема [119].

3.5. Такі, що спрямовані на дискредитацію учасників кримінального провадження або суду. Зокрема, судова практика визнає зловживанням правами використання образливі висловлювання щодо суду, судді та його рішень, що використані в процесуальних документах [60].

Крім того, ми поділяємо позицію О. В. Одерій та Р. В. Мудрецького, які до зловживань правами відносять виступ у медіа, що спричиняє нездоровий ажіотаж довкола справи, особистості судді та прокурора, ініціювання звернення до високопосадовців, різноманітних громадських організацій [44, с. 126]. Такі дії не тільки ускладнюють організаційні аспекти розгляду справи, а й інколи можуть мати наслідком порушення засади неупередженості з боку суду.

Такий розподіл дає змогу оцінити реальний вплив зловживань процесуальними правами на кримінальне провадження. Визначення наслідків таких дій допомагає розмежувати формально допустиме використання прав від зловживань, які порушують баланс між сторонами й засади правосуддя. Аналіз наслідків також дозволяє суду та законодавцю краще розуміти ризики й упроваджувати ефективні механізми запобігання, наприклад, встановлення меж щодо повторного подання ідентичних клопотань або регулювання строків реалізації процесуальних прав. Крім того, урахування наслідків зловживань сприяє посиленню відповідальності учасників процесу та зміцненню авторитету судової системи.

4. За предметною ознакою:

4.1. Загальні (спрямовані на шкоду кримінальному провадженню загалом, до прикладу, затягування процесуальних строків). Це, зокрема, подання надмірної кількості однотипних скарг. Відповідно до ухвали АП ВАКС від 29 листопада 2024 року (справа № 991/9067/24), ОСОБА_2 подав до слідчого судді ВАКС 1426 скарг на бездіяльність уповноважених осіб НАБУ та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури щодо неналежного розгляду поданих ним клопотань про вчинення процесуальних і слідчих дій. 12 жовтня

2024 року адвокат ОСОБА_2 через засоби електронної пошти подав 51 апеляційну скаргу на ухвалу слідчого судді ВАКС від 2 жовтня 2024 року про об'єднання судових справ за скаргами ОСОБА_2, причому подав апеляційні скарги за кожною з 51 судової справи. На переконання судді-доповідача, багаторазове протягом стислого проміжку часу ініціювання апеляційного провадження шляхом подання тотожних за змістом електронних апеляційних скарг на одне судове рішення, яке не підлягає оскарженню в апеляційному порядку, а також використання в апеляційних скаргах образливих висловлювань на адресу судді, суду, учасників провадження суперечить завданням і загальним засадам кримінального провадження та є зловживанням правом на подання апеляційної скарги [95].

4.2. Інституційні, тобто такі, що спрямовані на вплив на відносини, урегульовані нормами окремого інституту процесуального права, до прикладу, повторне заявлення відводу з метою змінити склад суду. Іншим прикладом може слугувати звернення сторони захисту до Державного бюро розслідувань із заявою про притягнення суддів до кримінальної відповідальності за відсутності обґрунтованих підстав для її подачі [120].

Загальні зловживання шкодять провадженню загалом, натомість інституційні підривають ефективність окремих правових механізмів. Така класифікація допомагає розмежувати системні проблеми (як-от масове подання однотипних скарг) від цілеспрямованих маніпуляцій з конкретними процесуальними інструментами (наприклад, повторні відводи суддів). Аналіз предметної ознаки зловживань сприяє розробленню адаптованих запобіжних заходів, які ефективно відповідають на різні типи порушень.

5. За характером вчинюваних дій:

5.1. Активні, тобто вчинення певних дій (подання клопотання, відмова в проведенні слідчих (розшукових) дій).

5.2. Пасивні, що характеризуються бездіяльністю, до прикладу, неознайомлення з матеріалами досудового розслідування. Також до такого виду зловживання правами можна віднести констатоване Київським апеляційним

судом зловживання своїми правами, що полягало в неусуненні особою, яка подала апеляційну скаргу, недоліків такої скарги [134]. Крім того, в ухвалі Вінницького апеляційного суду від 1 квітня 2022 року (справа № 148/1012/21) суд визнав зловживанням неявку учасника, зауваживши таке: «Обвинувачений ОСОБА_8 в судове засідання двічі не з'явився, будучи судом належно повідомленим про час та місце судового розгляду. Суд, враховуючи думку учасників судового розгляду, беручи до уваги, що апеляційну скаргу подавав адвокат ОСОБА_7, у цій скарзі ставиться питання про пом'якшення становища, покарання обвинуваченого, ухвалює рішення про проведення судового розгляду у відсутність обвинуваченого, оцінюючи таку його поведінку як зловживанням правами» [100].

б. Залежно від нормативного закріплення права чи повноваження:

б.1. Права чи повноваження, які прямо передбачені відповідною нормою.

б.2. Права, реалізація яких прямо не передбачена, однак відповідна поведінка не заборонена (тривалий часовий розрив між призначеними судовими засіданнями, неотримання повісток, викликів, повідомлень).

Також зазначений в п. 6.2 критерій впливає зі змісту ч. 1 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», у якому йдеться, що під час здійснення адвокатської діяльності адвокат має право вчиняти будь-які дії, не заборонені законом, правилами адвокатської етики та договором про надання правничої допомоги, необхідні для належного виконання договору про надання правничої допомоги [67].

Категорія прав, реалізація яких прямо не передбачена нормою, однак не є забороненою, відображає особливості функціонування кримінального процесу в умовах правової невизначеності. У таких випадках правозастосовувачі – не лише адвокати, а й інші учасники провадження, зокрема сторони обвинувачення, потерпілі, представники та інші – можуть вдаватися до дій, які формально не суперечать закону, але за своєю суттю можуть виходити за межі добросовісної поведінки. Це, з одного боку, впливає з принципу загальної дозволеності дій, які не заборонені законом, а з іншого – створює передумови для маніпуляцій, що

здатні істотно впливати на баланс інтересів сторін й ефективність провадження. У цьому контексті така класифікація дає змогу не лише систематизувати форми поведінки в межах правового поля, а й загострює увагу на потенційних загрозах, що постають у зв'язку з розривом між нормативною визначеністю та фактичними механізмами реалізації процесуальних прав і повноважень.

Ця класифікація підкреслює потенційні виклики, які постають у практичному контексті, і розмежовує формальне нормативне регулювання та реалії правозастосування.

7. За ступенем впливу на кримінальне провадження:

7.1. Такі, що реально перешкоджають нормальному перебігу досудового розслідування або судового провадження.

7.2. Ті, які частково вплинули на кримінальне провадження. До прикладу, залишення захисником зали судового засідання не завжди перешкоджає продовженню такого засідання. ККС ВС У постанові від 13 травня 2021 року (справа № 419/2090/17) підтвердив правильність висновків суду апеляційної інстанції, що чергове нез'явлення засудженого та безпричинне залишення його захисником зали судового засідання свідчили про зловживання ними своїми правами з метою затягнення строків судового провадження [122].

7.3. Такі, що не мали особливого впливу на результати провадження. До таких можна віднести численні заяви про відвід, які були залишені без розгляду. ККС ВС у своїй постанові від 6 грудня 2021 року (справа № 756/4855/17) констатував відсутність порушення засади змагальності у зв'язку з тим, що, відповідно до ч. 4 ст. 81 КПК України, суд залишав без розгляду подані заяви про відвід тільки у випадку, якщо повторно заявлені відводи мали ознаки зловживання правом на відвід з метою затягування кримінального провадження [126].

8. За стадіями кримінального провадження:

8.1. Зловживання, пов'язані із внесенням відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР.

8.2. Зловживання під час досудового розслідування.

8.3. Зловживання на стадії судового провадження.

Щодо важливості цього критерію цілком поділяємо думку О. Ю. Хабло, яка зазначає, що на різних стадіях кримінального судочинства трапляються зловживання правами та повноваженнями, які властиві лише для цієї стадії. Наприклад, зловживання правом оскарження дій і постанов органів дізнання можливе лише під час досудового розслідування кримінального провадження, суть зловживання в цьому випадку полягає в подачі завідомо безпідставних скарг. У подальших стадіях кримінального судочинства такі зловживання процесуальними правами будуть виявлятися у вигляді подачі апеляцій та касаційних скарг [181, с. 81].

Зазначене розмежування випадків зловживання процесуальними правами та повноваженнями за стадіями кримінального провадження здійснено з огляду на норми кримінального процесуального законодавства України, зокрема положення п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК України, згідно з якими кримінальне провадження поділяється на дві основні стадії: досудове розслідування та судове провадження. Водночас п. 24 ч. 1 ст. 3 КПК України конкретизує структуру судового провадження, виокремлюючи його етапи: провадження в суді першої інстанції (що охоплює підготовче судове провадження, судовий розгляд, ухвалення і проголошення рішення), а також апеляційне, касаційне провадження і провадження за нововиявленими або виключними обставинами.

Водночас у контексті аналізу зловживань процесуальними правами та повноваженнями, зокрема з позицій можливостей їх виявлення та попередження, подальше деталізування стадії судового провадження на окремі етапи, на нашу думку, не є доцільним. По-перше, такі прояви часто мають схожі форми та правову природу незалежно від конкретного етапу судового розгляду. По-друге, зловживання можуть мати системний характер, що унеможлиблює їх ізольоване трактування в межах конкретної частини судового провадження. Надмірна фрагментація класифікації ускладнює сприйняття та систематизацію, не додаючи суттєвої аналітичної цінності для мети дослідження.

У зв'язку з цим вважаємо за доцільне об'єднання виявів зловживань у межах трьох ключових етапів кримінального провадження: внесення відомостей до ЄРДР, досудового розслідування та судового провадження загалом.

Удосконалення законодавства та розроблення чітких інструментів для протидії зловживанням, ґрунтованих на виявлених проблемах, є необхідними для підвищення ефективності й авторитету системи правосуддя. Запропонована класифікація формує основу для вдосконалення судової практики та забезпечення прозорості судового процесу, сприяє виявленню зловживань, спрямованих на затягування розгляду справ або маніпулювання доказами, оптимізує процесуальні механізми.

1.4. Кримінальні процесуальні заходи протидії зловживанню процесуальними правами

Протидія зловживанню процесуальними правами є надзвичайно важливою для забезпечення справедливості, прозорості й ефективності кримінального процесу. Зловживання процесуальними правами підриває правову визначеність, рівність сторін і неупередженість правосуддя. Запобігання ж таким діям гарантує, що кожна сторона процесу має рівні можливості для захисту своїх інтересів.

На думку Д. Д. Луспеника, протидія зловживанням процесуальними правами є завданням публічного характеру, тобто завданням суду, хоча й учасники процесу можуть ініціювати питання про відповідальність осіб, які зловживають своїми правами [38, с. 154]. Однак такий підхід видається обмеженим. Натомість дієвішим є запропонований Д. В. Криворучко механізм запобігання, який має охоплювати як компоненти попереджувального спрямування (зокрема, щодо відповідного нормативного регулювання), так і присічні (ті, що припиняють спроби зловживання процесуальним правом) і компенсаторні (за допомогою яких передбачають настання адекватної відповідальності за такі вияви поведінки) [32, с. 58].

З огляду на окреслені в попередніх підрозділах ознаки та класифікацію зловживань, можна виокремити декілька різновидів заходів протидії:

1. *Законодавчі.* Деякі запобіжники чинне кримінальне процесуальне законодавство вже містить. Зокрема, ч. 4 ст. 81 КПК України передбачає: якщо повторно заявлений відвід має ознаки зловживання правом на відвід з метою затягування кримінального провадження, суд, який здійснює провадження, має право залишити таку заяву без розгляду [34]. Цей механізм активно застосовують судді, детальніше про нього йдеться в підрозділі 2.2 цього дослідження.

Крім того, якщо проголошення вступної промови має ознаки зловживання правом з метою затягування судового розгляду, суд після усного попередження зупиняє проголошення промови (ст. 349 КПК України) [34].

Також ст. 290 КПК України наділяє сторону обвинувачення можливістю повернутися до слідчого судді з клопотанням про встановлення строків сторони захисту для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування. Докладніше це питання описано в підрозділі 2.3.

Нещодавно КПК України доповнено положеннями, які позбавляють учасника права брати участь у судовому засіданні за допомогою відеоконференції через зловживання цією можливістю (ч. 6 ст. 336 КПК України). Слід зауважити, що можливість позбавлення учасника права на участь у засіданні в режимі відеоконференції зв'язку вимагає вмотивованої ухвали суду, що забезпечує відповідні запобіжники від надмірного суддівського розсуду.

Водночас вважаємо, що закріплення лише зазначених механізмів є очевидно недостатнім. Тож обґрунтованою є потреба доповнення ст. 7 КПК України засадою недопустимості зловживання процесуальними правами та повноваженнями. Крім того, необхідним є доповнення КПК України статтею, яка висвітлювала б зміст цього явища й містила механізм запобігання. З цією метою пропонуємо додати ст. 22-1 такого змісту:

«Стаття 22-1. Недопустимість зловживання процесуальними правами та повноваженнями.

Зловживання процесуальними правами та повноваженнями учасниками кримінального процесу – це умисне використання наданих законом прав чи повноважень усупереч їхньому призначенню, що створює перешкоди для належного й ефективного перебігу кримінального провадження, порушує баланс між сторонами та завдає шкоди інтересам правосуддя або інших учасників процесу, без явного порушення законодавчих норм.

Зловживання процесуальними правами чи повноваженнями забороняється. Використання процесуальних прав учасниками кримінального провадження слід здійснювати з дотриманням принципу добросовісності та з метою належного забезпечення правосуддя.

Слідчий суддя, суд може своєю вмотивованою ухвалою визнати зловживаннями правами неодноразове подання однотипних або безпідставних

клопотань, скарг чи заяв з метою затягування строків провадження; використання процесуальних механізмів для маніпуляцій чи впливу на докази, суддів або учасників провадження; невиконання обов'язків, передбачених цим Кодексом; інші дії, які порушують засади рівності сторін, справедливості та правової визначеності.

У разі виявлення зловживання процесуальними правами слідчий суддя, суд має право: а) залишити без розгляду необґрунтовані або ідентичні за змістом клопотання чи заяви; б) застосувати грошове стягнення до учасника провадження у випадках умисної затримки процесу; в) обмежити подальше подання однотипних клопотань в конкретному кримінальному провадженні.

Учасникам кримінального провадження повинні бути роз'яснені їхні права, обов'язки й наслідки зловживання такими правами чи повноваженнями».

2. *Судова практика.* Національні суди дедалі частіше застосовують підходи до кваліфікації та протидії зловживанню процесуальними правами, використовуючи рекомендації ЄСПЛ.

Стаття 17 ЄКПЛ містить пряму заборону зловживання правами: «Жодне з положень цієї Конвенції не може тлумачитися як таке, що надає будь-якій державі, групі чи особі право займатися будь-якою діяльністю або вчиняти будь-яку дію, спрямовану на скасування будь-яких прав і свобод, визнаних цією Конвенцією, або на їх обмеження в більшому обсязі, ніж це передбачено в Конвенції» [29].

У своїй практиці ЄСПЛ констатує зловживання правами, коли заявник прагне відхилити положення Конвенції від його справжньої мети, отримуючи користь від права, яке вона гарантує для того, щоб обґрунтувати, сприяти або виконувати дії, які:

- суперечать тексту й духу Конвенції [190; 211, § 46];
- є несумісними з демократією та/або іншими фундаментальними цінностями Конвенції [212, § 114; 215, § 164];
- порушують права та свободи, визнані в Конвенції [184, § 40; 200, § 7].

Крім того, практика ЄСПЛ засвідчує, що завжди доцільним є дослідження контексту, зокрема Суд розглядає в сукупності «основний зміст», «загальний тон» або «загальний напрям» його або її дій [202, § 47; 225, § 78]. Лише за допомогою ретельного вивчення контексту можливо чітко розмежувати поведінку або мову, яка хоча шокує та є образливою, проте захищена Конвенцією, і тією поведінкою чи мовою, що позбавлена права на толерантність у демократичному суспільстві [188, § 36; 221, § 53]. ЄСПЛ також ураховує характеристику групи, на яку спрямовані оскаржувані дії чи висловлювання, зокрема чи потребує ця група підвищеного захисту через її низьку прийнятність у конкретному національному контексті та/або маргіналізацію і віктимізацію, яких така група історично зазнавала і продовжує зазнавати (наприклад, гендерні та сексуальні меншини) [202, § 51].

Тобто встановлення факту зловживання процесуальними правами має ґрунтуватися на аналізі «загального спрямування» дій учасника провадження, їх системності та впливу на кримінальний процес. Суд повинен оцінювати не лише окремі дії чи заяви, а й загальну поведінку учасника процесу, ураховуючи її безпосередній і ширший контекст.

Аналізуючи можливі випадки зловживання, суд має з'ясувати, чи спрямовані дії учасника на навмисне використання процесуальних прав усупереч їх призначенню, зокрема з метою затягування процесу чи створення перешкод правосуддю. Для ефективної протидії зловживанням також слід чітко розрізняти правомірну реалізацію процесуальних прав та їхнє використання в спосіб, що суперечить меті правосуддя. Не кожна дія, яка є процесуально незручною для іншої сторони, – це зловживання правом, однак системні маніпуляції процедурними механізмами, що порушують баланс між сторонами, мають кваліфікуватися як зловживання.

Під час визначення наявності зловживання слід оцінювати, чи завдають дії учасника шкоди іншим сторонам або ефективності кримінального провадження загалом. Україй важливо враховувати, чи є певні процесуальні механізми

вразливими до маніпуляцій і чи потребують додаткових запобіжників для уникнення зловживання їх.

Також суди мають зважати на те, чи дії учасника процесу пов'язані з питаннями, що мають важливе значення для правопорядку, забезпечення справедливого судочинства та рівності сторін. Дії, що підривають фундаментальні засади кримінального процесу, зокрема право на справедливий судовий розгляд у розумні строки, мають отримувати належну правову оцінку й відповідну процесуальну реакцію.

Стаття 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» передбачає, що суди застосовують під час розгляду справ Конвенцію та практику Суду як джерело права [69]. Ці положення вже знайшли широке застосування в практиці національних судів, які дедалі частіше встановлюють факти зловживання та реагують на них.

Зокрема, Верховний Суд неодноразово акцентував, що використання в тексті скарг неприпустимих й образливих висловлювань на адресу суду, судді та його рішень вказує на таке зловживання. З огляду на викладене, скарги або заяви, з яких убачається зловживання процесуальними правами, є неприйнятними та підлягають поверненню апелянту [55; 60; 127; 129].

Аналогічно в ухвалі АП ВАКС від 29 листопада 2024 року (справа № 991/9067/24) зазначено, що багаторазове протягом нетривалого проміжку часу ініціювання апеляційного провадження шляхом подання тотожних за змістом електронних апеляційних скарг на одне судове рішення, яке не підлягає оскарженню в апеляційному порядку, а також використання в апеляційних скаргах образливих висловлювань на адресу судді, суду, учасників провадження суперечить завданням і загальним засадам кримінального провадження та є зловживанням правом на подання апеляційної скарги. Апеляційна скарга, з якої вбачається зловживання процесуальними правами, є непринятною (не може бути предметом апеляційного перегляду) і підлягає поверненню апелянту [95].

Крім того, АП ВАКС вживає інших запобіжників для протидії зловживанню процесуальними правами. Зокрема, в ухвалі від 11 лютого

2025 року (справа № 932/9404/24) суддя-доповідач задля уникнення затягування розгляду справи:

- визначив резервні дату й час судового засідання;
- роз'яснив захиснику, що у випадку неподання доповнень до апеляційної скарги в п'ятиденний строк з моменту проголошення повного тексту оскаржуваної ухвали відповідні дії можуть бути розцінені судом як зловживання правом, спрямоване на затягування строку розгляду справи;
- роз'яснив сторонам захисту й обвинувачення, що вони мають право ознайомитися з матеріалами судового провадження, зокрема до початку судового засідання. У випадку якщо будь-яка зі сторін не скористалася відповідним правом до початку засідання з розгляду апеляційної скарги, а надалі заявила про необхідність такого ознайомлення, відповідна процесуальна поведінка може бути розцінена як зловживання правом, спрямоване на затягування строків розгляду справи [96].

В іншому рішенні АП ВАКС зауважує, що відсутність визначеного законом переліку зловживань процесуальними правами учасників кримінального провадження не означає, що такі зловживання не можуть бути встановлені судом, а особи, які їх вчиняють, не зазнають негативних наслідків своєї поведінки [94].

Отже, національні суди дедалі активніше використовують принципи, сформульовані ЄСПЛ, для оцінки випадків зловживання процесуальними правами. Це сприяє гармонізації національної судової практики з європейськими стандартами та забезпеченню справедливого судочинства.

Крім того, ми цілком поділяємо позицію В. В. Михайленко, що для припинення процесуальних зловживань представниками сторони обвинувачення та усунення їх наслідків можна використовувати інститут судового контролю. На більшість випадків умисної недобросовісності під час реалізації слідчим, прокурором своїх повноважень можна реагувати скаргами до слідчого судді. Зокрема, предметом оскарження можуть бути бездіяльність у розгляді клопотань про вчинення процесуальних дій; постанова про відмову в задоволенні

клопотання; рішення про зупинення досудового розслідування тощо. І якщо відповідні рішення постановлені не з тією метою, яка в них задекларована, то слідчий суддя їх скасовує і повертає досудове розслідування в русло виконання реальних завдань кримінального провадження. Слідчий суддя є ефективним інструментом протидії зловживанням сторони обвинувачення, оскільки він зазвичай не є адресатом недобросовісної поведінки й залучається до цього процесу як арбітр за зверненням сторони захисту або потерпілого [42].

Детальніше заходи протидії судами щодо окремих видів зловживання процесуальними правами та повноваженнями розглянуто в подальших підрозділах.

3. *Організаційні заходи.* Чинне кримінальне процесуальне законодавство містить дієвий запобіжник щодо недопустимості множення кримінальних проваджень щодо одного й того самого кримінального правопорушення. Зокрема, п. 2 розділу 4 Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення передбачає, що на етапі внесення даних і створення (збереження) Реєстратором електронної форми «Правопорушення» здійснюється автоматичний контроль наявності в Реєстрі цього правопорушення з даними, які дублюються [78].

Імплементация в Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему (ЄСІТС) сучасних технологій, зокрема з використанням штучного інтелекту, які автоматизували б процес обробки й аналіз поданих заяв і клопотань для виявлення однотипних документів, значно розвантажило б систему правосуддя.

Нейромережеві алгоритми обробки тексту могли б автоматично порівнювати зміст заяв, клопотань та інших процесуальних документів, виявляючи спроби дублювання або маніпуляції формулюваннями. У разі виявлення системою значної схожості між документами, вона може позначити їх для додаткової перевірки суддею чи помічником.

Встановлення судом, що сторона навмисно подає повторні ідентичні документи з метою затягування процесу, може стати підставою для:

- залишення таких заяв без розгляду;

- застосування інших заходів процесуального впливу;
- обмеження строків подання аналогічних документів від одного учасника в межах одного провадження.

Крім того, до організаційних заходів протидії зловживанню можна віднести регулярне підвищення кваліфікації всіма учасниками кримінального процесу та суддями, що дасть змогу їм краще розуміти межі допустимої поведінки, розвинути навички роботи з міжнародними стандартами правозастосування.

Також доречними є пропозиції О. І. Галагана, І. О. Крицької, А. Р. Туманяця, І. В. Дубівки, які зазначили, що певні технологічні рішення можуть бути використані в Україні. Ідеться, зокрема, про автоматичне повідомлення на відповідний електронний інформаційний майданчик уповноважених та інших зацікавлених осіб про початок досудового розслідування, автоматизацію електронної взаємодії між слідчим і прокурором, формування шаблонів електронних процесуальних документів у реєстрі, повну інтеграцію паперових кримінальних проваджень в електронне провадження на основі цієї системи; запровадження взаємодії органів досудового розслідування з іншими суб'єктами кримінального провадження за аналогією зі скринькою даних і створення спеціальної електронної системи, яка буде взаємодіяти з державними реєстрами й базами даних, необхідними для кримінального провадження [226, с. 4].

Запровадження таких цифрових рішень сприятиме не лише оптимізації кримінального процесу, а й посиленню його прозорості та підзвітності. У такий спосіб зменшуються можливості для маніпуляцій процесуальними механізмами, які нерідко використовують з метою затягування розслідувань чи ухилення від відповідальності. Отже, запровадження зазначених технологічних рішень є інструментом зміцнення засад справедливості та правової визначеності у сфері кримінального провадження.

4. *Етичні аспекти.* До таких механізмів слід віднести передусім можливість притягнення до дисциплінарної відповідальності, зокрема професійних правників: адвокатів, дізнавачів, слідчих, прокурорів і суддів.

Адвокати, реалізуючи право на захист, мають діяти добросовісно, не використовуючи процесуальні механізми виключно для затягування процесу або створення перешкод правосуддю. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачає, що адвокати несуть дисциплінарну відповідальність, зокрема за порушення правил адвокатської етики та невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків [67].

З аналізу судової практики вбачається, що судді звертаються до Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури з питанням про притягнення адвокатів до відповідальності, зокрема в разі:

- систематичного неприбуття в судові засідання [109; 113; 114];
- фактичного усунення від виконання своїх обов'язків і неявки в жодне з призначених судових засідань [137];
- залишення судового засідання [154];
- образливих висловлювань під час судового засідання [139];
- подання до суду значної кількості (60) аналогічних скарг [161];
- зухвалих, безпідставних й образливих звинувачень учасників кримінального провадження та слідчого судді, а також неприпустимих висловлювань щодо правової системи та Української держави загалом [177];
- запізнення в судові засідання [46];
- образливих висловів стосовно головуючого судді під час прямої трансляції в соціальні мережі [46].

Така реакція на певні зловживання стороною захисту може стимулювати адвоката до належної процесуальної поведінки. Крім того, поширеною є судова практика, коли одночасно з констатацією зловживань з боку залученого підозрюваним, обвинуваченим захисника суди звертаються до центрів надання безоплатної вторинної допомоги для призначення іншого захисника у справі.

Аналогічні заходи протидії може бути застосовано й щодо дізнавачів, слідчих і прокурорів. У таких випадках дисциплінарна відповідальність може наставати відповідно до Закону України «Про прокуратуру» [79] і Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів [26].

Також ключову роль у забезпеченні справедливого судового розгляду відіграють судді, і будь-яке відхилення від принципів змагальності та рівності сторін можна розцінювати як зловживання судовими повноваженнями. Кодекс суддівської етики [27] зобов'язує суддів діяти неупереджено й не допускати ситуацій, коли їхні рішення сприяють процесуальним маніпуляціям.

Зокрема, до таких виявів відповідно до рішення ВРП можна віднести й численні заяви про самовідвід судді. Ухвалюючи рішення про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, Третя дисциплінарна палата ВРП дійшла висновку, що дії судді, зокрема неодноразове заявлення ним невмотивованого/безпідставного самовідводу від розгляду клопотання засудженого на порушення вимог ст. 75, 76, 80 КПК України щодо умотивованості, зокрема підставності самовідводу, і вимог Кодексу суддівської етики в частині прямої заборони судді зловживати правом на самовідвід, становлять склад дисциплінарного проступку, передбаченого пп. «д» п. 1 частини першої ст. 106 Закону № 1402-VIII, а саме умисне порушення правил щодо самовідводу [51].

Також загальною гарантією добросовісної реалізації учасниками своїх прав є законодавчо закріплена засада гласності. Така засада спонукає суддів та інших учасників судового розгляду добросовісно реалізовувати права й виконувати свої професійні обов'язки, суворо дотримуватися правил судочинства, етики відносин між учасниками провадження.

Отже, гарантії протидії зловживанню процесуальними правами є необхідним механізмом для забезпечення ефективності кримінального провадження, дотримання засад справедливого суду, рівності сторін та правової визначеності. Систематизація таких гарантій дає змогу своєчасно ідентифікувати зловживання та застосовувати належні правові наслідки. Адже ефективна

протидія зловживанню процесуальними правами та повноваженнями неможлива без комплексного підходу. Це явище глибоко вкорінене в практику, а його форми – різноманітні та гнучкі, що вимагає не менш гнучкої, водночас системної відповіді. Саме тому поділ заходів протидії на законодавчі, судові, організаційні та дисциплінарні є не випадковим – він відображає реальну архітектуру кримінального процесу й дає змогу боротися зі зловживанням на всіх рівнях.

Законодавчі заходи створюють основу – правові орієнтири, які визначають межі допустимої поведінки, надають суду й іншим учасникам інструменти для реагування та дозволяють сторонам процесу передбачити наслідки недобросовісних дій. Без чітких норм навіть найкращі судові рішення можуть залишитися одиничними прецедентами без системності.

Водночас судові заходи – це живе застосування норм, оцінка намірів і наслідків поведінки учасників, миттєва реакція на маніпуляції. Саме суд – єдиний суб'єкт, який має процесуальну владу зупинити зловживання правами чи повноваженнями в момент його вчинення.

Проте цього недостатньо, якщо система не захищена зсередини. Організаційні заходи – механізми, які дають змогу упереджувати зловживання ще до того, як вони набудуть форми процесуального акту.

Дисциплінарні заходи – це відповідь на питання про межі допустимого. Саме інститути професійної відповідальності задають тон усьому процесу: що дозволено, а що потребує реакції та відповідних наслідків (дисциплінарної відповідальності).

Отже, поєднання законодавчих, судових, організаційних і дисциплінарних заходів протидії зловживанню процесуальними правами дасть змогу створити ефективний механізм запобігання маніпуляціям у кримінальному провадженні та забезпечить справедливість судового розгляду.

Висновки до розділу 1

1. Обґрунтовано, що зловживання процесуальними правами – це неформальна правова категорія, що полягає в умисному використанні наданих законом прав чи повноважень усупереч їхньому призначенню, що створює перешкоди для належного й ефективного перебігу кримінального провадження, порушує баланс між сторонами та завдає шкоди інтересам правосуддя або інших учасників процесу без явного порушення законодавчих норм. Зловживання не обов'язково супроводжується порушенням норм права, а, навпаки, найчастіше відбувається в межах закону, що ускладнює ідентифікацію та протидію йому.

2. Визначено основні ознаки зловживання процесуальними правами, серед яких:

- формальна правомірність дій, що маскує їхню деструктивну природу. Учасник процесу діє в межах процесуальних норм, але його поведінка суперечить засадам добросовісності та справедливості;

- вдавана легальність – дії здійснюються так, щоб вони зовні видавалися законними, хоча насправді вони мають деструктивний вплив на процес;

- використання недозволених засобів, зокрема маніпуляцій, навмисного затягування строків, подання значної кількості безпідставних клопотань, створення процедурних бар'єрів для ускладнення або затримання розгляду справи;

- застосування прав не за призначенням – наприклад, використання механізму відводів для усунення небажаних суддів або прокурорів, а не для гарантування об'єктивного розгляду справи;

- наявність умислу – зловживання є свідомим, а не випадковим чи ненавмисним порушенням процесуальних норм. Особи, які зловживають правами, діють із чіткою метою – отримати процесуальну перевагу, уникнути відповідальності або створити перешкоди для інших учасників процесу;

- заподіяння шкоди – негативні наслідки можуть полягати у формі затягування судового розгляду, створення зайвого навантаження на судову

систему, ускладнення доступу до правосуддя, підриву довіри до судових інституцій або порушення засади рівності сторін.

3. Зловживання процесуальними правами є загрозою для ефективності кримінального процесу, оскільки воно може призводити до втрати доказів, порушення розумних строків розгляду справ, створення несприятливих умов для іншої сторони провадження та загального підриву авторитету судової влади. Відсутність законодавчо закріпленого визначення цього явища та єдиних критеріїв кваліфікації зловживань створює складнощі у виявленні та протидії їм.

4. Встановлено, що національна судова практика щодо кваліфікації зловживань процесуальними правами є нестабільною, оскільки немає загальноприйнятого підходу до визначення меж між добросовісним використанням процесуальних прав і зловживанням ними. Це спричиняє ризики суб'єктивного підходу суддів до оцінки таких ситуацій.

5. Розглянуто й обґрунтовано наукові підходи до визначення поняття та правової природи зловживання процесуальними правами в кримінальному процесі. І. В. Гловюк, О. М. Дроздов, В. А. Завтура, О. В. Дроздова вважають, що використання терміна «зловживання процесуальними правами» є дискримінаційним, оскільки створює хибне уявлення, ніби зловживати в кримінальному провадженні можуть лише невідні суб'єкти. О. В. Андрушко та Р. М. Білоконь тлумачать це явище як форму протиправної поведінки, зазначаючи його суспільну небезпечність (чи принаймні суспільну шкідливість). Натомість більшість наукових і доктринальних досліджень (зокрема дисертаційні дослідження О. Ю. Хабло, Д. В. Криворучко, Н. А. Герасимчук) висвітлюють поняття зловживання через право, його правову природу, доктринальне обґрунтування «зловживання правом» та визнання необхідності встановлення механізмів і гарантій протидії йому.

6. Зловживання правом відбувається тоді, коли особа формально діє в межах закону, проте використовує свої права всупереч їхньому призначенню, маючи зловмисну мету й завдаючи шкоди інтересам правосуддя або іншим учасникам процесу. Основними ознаками зловживання процесуальними

правами визначено формальну правомірність дій, вдавану легальність, використання недозволених засобів, здійснення права всупереч його призначенню, наявність умислу та заподіяння шкоди. Зловживання не є прямим порушенням закону, відбувається переважно в його межах, що значно ускладнює кваліфікацію та протидію йому.

7. Досліджено та проаналізовано національне й міжнародне правове регулювання зловживання правом, починаючи з історичних аспектів, зокрема положень Кодексу Юстиніана. Розглянуто положення Конституції України (ст. 23, 68), які хоч і не містять прямої заборони зловживання процесуальними правами, але встановлюють межі реалізації прав і свобод. Акцентовано, що засаду неприпустимості зловживання правом закріплено в інших процесуальних кодексах України (ЦПК України, ГПК України, КАС України), але її немає в КПК України, за винятком окремих механізмів протидії. Проаналізовано попередні спроби законодавчого закріплення цієї засади в КПК України (законопроекти № 9055 та 5661), які викликали критику через некоректність формулювань і ризик надмірного розсуду суддів.

8. Схарактеризовано міжнародно-правові акти, такі як Загальна декларація прав людини та ЄКПЛ (ст. 17), які містять положення про недопустимість зловживання правами. Встановлено, що практика ЄСПЛ розглядає використання прав усупереч їхній меті як зловживання правом. За результатами проведеного опитування з'ясовано, що 87 % опитаних юристів вважають за доцільне законодавче закріплення засади неприпустимості зловживання правом у кримінальному процесі. Обґрунтовано необхідність доповнення ст. 7 КПК України засадою недопустимості зловживання процесуальними правами та повноваженнями для забезпечення ефективності кримінального провадження та гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами правосуддя.

9. Систематизовано та класифіковано наукові підходи до класифікації зловживань процесуальними правами й повноваженнями в кримінальному провадженні за різними критеріями. Акцентовано на важливості класифікації

для розроблення ефективних механізмів запобігання та реагування на такі порушення. Запропоновано авторську класифікацію зловживань, зокрема: за суб'єктом зловживання (сторона захисту, обвинувачення, інші учасники, суд); метою вчинення зловживання (затягування розгляду, маніпулювання доказами, дискредитація суду, зміна результату); наслідками (вплив на строки, порушення рівності сторін, дискредитація); предметною ознакою, характером вчинюваних дій, залежністю від нормативного закріплення права чи повноваження, ступенем впливу на кримінальне провадження та стадіями кримінального провадження.

10. Досліджено кримінальні процесуальні заходи протидії зловживанню процесуальними правами, які вже частково закріплено в КПК України. Розглянуто законодавчі запобіжники, такі як можливість залишення без розгляду повторно заявленого відводу, зупинення проголошення вступної промови, встановлення строків для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування та позбавлення права на участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції в разі зловживання цією можливістю.

11. Увагу спрямовано на ключову роль судової практики у виявленні та протидії зловживанням процесуальними правами. Констатовано, що національні суди дедалі частіше застосовують у своїй діяльності підходи ЄСПЛ щодо кваліфікації зловживання правами. Розглянуто організаційні заходи протидії, зокрема вдосконалення Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС) та запровадження автоматичного моніторингу поданих процесуальних документів.

12. Визнано за доцільне доповнити КПК України статтею 22-1, яка висвітлюватиме зміст поняття зловживання та міститиме механізми запобігання. Запропоновано визначити зловживання як умисне використання наданих законом прав чи повноважень усупереч їхньому призначенню, що створює перешкоди для належного й ефективного перебігу кримінального провадження, порушує баланс між сторонами та завдає шкоди інтересам правосуддя або інших учасників процесу без явного порушення законодавчих норм, а також передбачити права слідчого судді, суду в разі виявлення зловживання.

РОЗДІЛ 2

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ СТОРОНОЮ ЗАХИСТУ

2.1. Зловживання стороною захисту правами під час проведення слідчих (розшукових) дій та судових засідань

Правила адвокатської етики вимагають від адвоката надавати професійну правничу (правову) допомогу клієнту, здійснювати його захист і представництво компетентно й добросовісно [66].

Відповідно до приписів ст. 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокатам заборонено використовувати свої права всупереч правам, свободам і законним інтересам клієнта [67].

Однак відкритим залишається питання щодо розмежування добросовісного відстоювання стороною захисту інтересів клієнта та зловживання своїми процесуальними правами з метою протидії кримінальному провадженню.

Для аналізу можливих зловживань насамперед слід визначити обсяг прав, якими користується сторона захисту під час проведення слідчих (розшукових) дій і судових засідань.

У нашому дослідженні слід акцентувати на таких слідчих (розшукових) діях, які можуть (або повинні) проводитися за участю сторони захисту:

- 1) допит;
- 2) обшук, огляд;
- 3) слідчий експеримент;
- 4) освідкування особи, отримання зразків для експертизи.

Саме на етапі ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій інколи починається зловживання з боку захисту. Зокрема, вони можуть виявлятися в подачі до слідчого, дізнавача клопотання про виклик на допит як свідка прокурора – процесуального керівника або іншого слідчого, дізнавача з групи.

Слід зауважити, що показання – це відомості, які надають в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, експерт *щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження* (ч. 1 ст. 95 КПК України).

Наполягаючи на допиті слідчих та/або прокурорів, сторона захисту намагається з'ясувати в них здебільшого такі питання:

- чи всі докази, що можуть бути використані для доведення невинуватості підозрюваного (обвинуваченого), здобуті/надані стороною обвинувачення;
- з'ясувати обставини, порядок, підстави проведення певної слідчої дії;
- щодо тлумачення змісту прийнятих процесуальних рішень;
- щодо обставин кримінального провадження в контексті проведення досудового розслідування;
- щодо причин невиконання рішень суду про зобов'язання вчинити певні дії;
- обставини прийняття заяви про кримінальне правопорушення та характер стосунків яз заявником до цього (у контексті можливої провокації злочину).

Не можна стверджувати, що з'ясування таких питань ніколи не має значення для кримінального провадження, адже все залежить від контексту.

Водночас чинні норми КПК України містять механізми протидії таким діям з боку сторони захисту, якщо вони мають ознаки зловживання та спрямовані на затягування кримінального процесу або штучне створення умов для відводу прокурора чи слідчого, дізнавача на підставі п. 2 ч. 1 ст. 77 КПК України.

Зокрема, ч. 3 ст. 93 КПК України передбачає, що сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, проводить збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових і фізичних осіб речей, копій документів,

відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів. Ініціювання стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, проведення слідчих (розшукових) дій здійснюють шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які розглядають у порядку, передбаченому ст. 220 КПК України. Постанова слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій може бути оскаржена слідчому судді [34].

Отже, оцінка доцільності проведення допиту за ініціативою сторони захисту має дворівневий контроль: розгляд відповідного клопотання дізнавачем, слідчим або прокурором і в разі незгоди з рішенням за результатом такого розгляду – звернення зі скаргою в порядку ст. 303 КПК України до слідчого судді.

Однак обидва рівні мають певні недоліки: прокурор, слідчий або дізнавач можуть бути безпосередньо зацікавлені у відмові в проведенні такого допиту, передусім якщо він спрямований на перевірку можливої провокації з боку сторони обвинувачення. Натомість слідчий суддя може не мати у своєму розпорядженні всіх матеріалів досудового розслідування, що безпосередньо впливає на прийняте рішення.

Крім того, правозастосовна практика щодо можливості слідчого судді зобов'язати провести допит конкретної, визначеної захистом особи є різною.

Частина слідчих суддів зазначають, що питання, пов'язані з доказуванням у кримінальному провадженні, і проведення слідчих (розшукових) та процесуальних дій на стадії досудового розслідування належать виключно до компетенції слідчого, у провадженні якого знаходиться справа і який, згідно зі ст. 40 КПК України, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог КПК України, є самостійним у своїй процесуальній діяльності [168; 172]. Оцінку доцільності проведення слідчої дії не проводять, що, на наш погляд, не можна вважати ефективним механізмом судового контролю.

Аналогічно в разі зобов'язання слідчого, дізнавача, прокурора повторно розглянути клопотання [166; 178], навряд чи результатом буде зміна думки сторони обвинувачення.

У своєму Узагальненні ВССУ зауважив, що необхідно брати до уваги те, що процесуальне законодавство не передбачає обов'язку посадових осіб органів досудового розслідування вчиняти всі дії, які ініціюють учасники кримінального провадження, оскільки такі дії в певних випадках можуть бути недоцільними, а інколи – передчасними або взагалі перешкоджати досягненню завдань кримінального провадження. Під час розгляду скарг на відмову в задоволенні клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій слідчим суддям необхідно співвідносити вимоги ст. 220 КПК України з іншими процесуальними вимогами щодо здійснення досудового розслідування в кримінальному провадженні, зокрема встановленими ст. 40 КПК України [91]. Зазначене формулювання орієнтує слідчих суддів оцінювати доцільність проведення конкретної слідчої дії.

Сторона захисту своєю чергою не позбавлена можливостей отримання інформації від особи, яка, на її думку, може надати показання на користь підозрюваного (обвинуваченого), з використанням механізму, передбаченого п. 7 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а саме шляхом проведення опитування осіб за їх згодою. Отримані в такий спосіб показання захисник може долучити до матеріалів досудового розслідування з відповідним клопотанням про проведення допиту такого свідка стороною обвинувачення. Нажаль, чинне кримінальне процесуальне законодавство не забезпечено відповідним обов'язком слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді та суду оцінювати й визнавати результати таких опитувань та враховувати їх під час прийняття процесуальних рішень, що, на нашу думку, потребує змін.

Тож ми пропонуємо доповнити ст. 84 КПК України новим пунктом 3 такого змісту: «Відомості, отримані захисником шляхом опитування особи, відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську

діяльність», є джерелом доказів, якщо вони оформлені у вигляді письмових пояснень або аудіо-, відеозапису за згодою опитаної особи».

Водночас захисник зобов'язаний використовувати засоби захисту, передбачені КПК України й іншими законами України, з метою забезпечення дотримання прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого та з'ясування обставин, які спростовують підозру чи обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого (ч. 1 ст. 47 КПК України).

Судова практика містить приклади визнання наділення сторони захисту повноваженнями на самостійний збір доказів, зокрема ц опитування свідків, результати чого згодом відкривають стороні обвинувачення [131]. Такі дії захисника однозначно підтверджують відсутність у його діях наміру на зловживання своїми правами.

Також вияви зловживання процесуальними правами можливі під час проведення такої слідчої дії, як обшук або огляд.

Вони можуть мати початок задовго до існування кримінального провадження. Поширеною послугою, яку надають адвокати, передусім які в минулому мали досвід роботи в правоохоронних органах, є попередня консультація клієнта з питання підготовки до можливого обшуку. Одним з напрямів такої послуги є передача на зберігання документів безпосередньо адвокатам. Адже доволі легко пояснити перебування будь-яких документів за адресою робочого місця адвоката здійсненням останнім правового аналізу цих документів.

«Підготовлений до обшуку клієнт» може надати дозвіл на проведення огляду певного приміщення, зазначивши у відповідній згоді лише окрему його частину, або, до прикладу, кадастровий номер ділянки, на якій розташовані будівлі, без вказівки надання дозволу на проведення огляду приміщень.

Приписи ч. 1 ст. 233 КПК України надають право проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якою метою за добровільною згодою особи, яка

ними володіє. Однак закон не встановлює критеріїв визначення такої добровільності.

У своїй постанові від 21 листопада 2022 року у справі № 161/620/19 (провадження № 51-4284км19) колегія суддів Третьої судової палати ККС ВС зазначила, що оскільки закон не визначає спеціальних засобів доказування добровільності згоди на проникнення до житла або іншого володіння особи, то наявність чи відсутність згоди, а також її добровільність чи вимушеність мають бути встановлені з огляду на сукупність обставин, за яких відбувалося проникнення до житла чи іншого володіння особи, і ці обставини можуть доводити або спростовувати сторони за допомогою будь-яких засобів доказування [128].

Водночас така варіативність призводить до подальшого зловживання стороною захисту в частині заперечення цілковитого розуміння особою, яка надавала дозвіл, що вона мала право відмовити в такому допуску до приміщення чи іншого володіння. Крім того, дискусійність і неоднозначність думок викликає обставина, чи може фактичний володілець приміщення надати такий дозвіл, чи все ж таки цією особою має бути власник.

В ухвалі ВАКС від 10 жовтня 2024 року, постановленій у справі № 500/1889/18, колегія суддів дійшла думки, що «відсутність письмового документа, що містить згоду на проникнення до житла чи іншого володіння особи, не має вирішального значення, оскільки письмова заява є одним із можливих, але не єдиним способом підтвердження такої згоди». Також визнала, що для проведення огляду приміщення ресторану достатньо було отримання згоди його адміністратора, що в той день перебував на зміні [106].

Крім того, практика ВС орієнтує на те, що слідча дія – огляд, якщо його проводили в загальнодоступному місці, доступ до якого був вільним, проникнення до приміщень, доступ до яких будь-як обмежений, не здійснювали, водночас відшукання предметів чи відомостей не проводили, у разі неотримання відповідного дозволу не призвела до будь-яких процесуальних порушень [123].

Водночас у рішенні Першої судової палати ККС ВС від 12 лютого 2019 року у справі № 159/451/16-к суд визнав, що «встановлення наявності й добровільності згоди особи на проведення в її житлі або іншому володінні огляду є важливим для визначення допустимості доказів, отриманих у результаті такого огляду, оскільки за такої згоди немає потреби звертатися до слідчого судді в порядку частини третьої статті 233 КПК України. Тому сторона, яка надає такі докази, має переконати суд у наявності такої згоди та її добровільності... Позиція захисту, зводячи вирішення питання про згоду володільця лише до наявності чи відсутності письмового документа, спрощує це питання. Виходячи з такої позиції, письмовий документ, що містить згоду на проникнення, усуває будь-які сумніви в наявності добровільної згоди. Суд не може погодитися з таким підходом, позаяк у певних ситуаціях наявність письмового документа може не мати вирішального значення, оскільки добровільність його написання чи підписання також може бути поставлено під сумнів» [117].

Отже, на нашу думку, для уникнення підстав для визнання важливих доказів недопустимими органу досудового розслідування за розуміння, що добровільність надання згоди на проникнення до житла може бути поставлена під сумнів, слід звертатися до слідчого судді в порядку ч. 3 ст. 233 КПК України.

Безпосередньо під час проведення слідчої дії відсутність адвоката не є перешкодою для її початку та проведення, водночас ч. 3 ст. 236 КПК України зобов'язує слідчого, прокурора допустити такого адвоката або представника до обшуку на будь-якому етапі його проведення.

Прибуття адвоката після початку проведення слідчої дії однозначно уповільнить її перебіг, оскільки будь-який захисник саме для добросовісного виконання своїх обов'язків виявить бажання:

- ознайомитись з ухвалою, якою надано право на проведення обшуку, перевірити повноваження осіб, які проводять слідчу дію;

- занотувати дані залучених понятих для можливого подальшого виклику на допит як свідків та/або перевірки потенційної зацікавленості в результатах кримінального провадження чи роботи в правоохоронних органах;

– отримання часу для консультації клієнта на предмет добровільного виконання ухвали про обшук і видачі зазначених у ній речей і документів.

На цьому етапі за описаної поведінки не вбачається явних ознак зловживання своїми правами захисником.

Однак до дій, що лежать у межах наданих прав, однак які виконують з явною метою нашкодити слідчій дії, можна віднести:

- 1) постійний контроль за учасниками слідчої дії та вимагання не залишати приміщення, у якому відбувається обшук;
- 2) встановлення порядку проведення обшуку володіння, що складається з декількох приміщень/просторів, задля унеможливлення повернення в ту частину, яку вже було оглянуто;
- 3) вимога деталізації опису кожного предмета, який орган досудового розслідування має намір вилучити (що може стати непереборною перепорою в разі відшукання, до прикладу, первинної бухгалтерської документації);
- 4) викладання своїх заперечень і зауважень до слідчої дії детально та неквапливо.

Така поведінка захисника або особи, у житлі чи володінні якої проводять обшук, може призвести, зокрема, до затримки в проведенні обшуку, його зупинки з настанням 22-ї години. Адже ч. 4 ст. 223 КПК України передбачає, що проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (з 22 до 6 год) не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного.

У такому випадку орган досудового розслідування для визнання результатів слідчої дії допустимим доказом має також додатково доводити, що її незакінчення до визначеного часу відбулося саме внаслідок недобросовісного використання своїх прав іншими учасниками. Намір провести обшук у декількох місцях (до прикладу, помешкання та автомобіля) взагалі може унеможливити проведення другого обшуку з використанням ефекту раптовості.

В. О. Коновалова і В. Ю. Шепітько також пов'язують поведінку осіб під час обшуку з метою протидії розслідуванню, вирізняють у цьому контексті пасивні й активні вияви. Пасивна форма, на їхню думку, пов'язана з мінімалізацією контактів зі слідчим, а ось активна, навпаки, спрямована на імітацію активного втручання та допомоги слідчому в проведенні обшуку, що має на меті створити ситуацію, яка вказує на відсутність відшукуваних речей та/або документів [30, с. 28].

О. В. Александренко своєю чергою поділяє такі дії залежно від мети: а) спрямовані на те, щоб піддати сумніву достовірність й об'єктивність отриманої доказової інформації; б) скомпрометувати процесуальний порядок отримання інформації та виключити її з доказів; в) дискредитувати носії та джерела такої інформації [1, с. 53–54].

В усіх зазначених поділах головною метою використання прав стороною захисту є недопустимість використання отриманих доказів, що явно здійснюють шляхом зловживання своїми процесуальними правами.

Наступною слідчою дією, спрямованою на збирання доказів у кримінальному провадженні, є слідчий експеримент. Відповідно до ч. 3 ст. 240 КПК України, до участі в слідчому експерименті можуть бути залучені підозрюваний, потерпілий, свідок, захисник, представник. Аналогічно з іншими слідчими (розшуковими) діями стороною захисту має право ініціювати проведення і цієї.

Крім того, у разі якщо під час судового розгляду постане необхідність у встановленні обставин або перевірці обставин, які мають істотне значення для кримінального провадження, і вони не можуть бути встановлені або перевірені іншим шляхом, суд за клопотанням сторони кримінального провадження має право доручити органу досудового розслідування провести певні слідчі (розшукові) дії (ч. 3 ст. 333 КПК України) [34].

З аналізу судової практики вбачається, що використання зазначених прав не завжди має на меті саме досягнення завдань кримінального провадження.

У своєму рішенні від 23 липня 2023 року Арбузинський районний суд Миколаївської області (справа № 467/485/20) зазначив, що «з моменту оголошення підозри своїм правом заявити клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій протягом усього періоду досудового розслідування не скористалися. Жодних підстав і доказів того, що об'єктивно позбавило обвинуваченого, який користувався правовою допомогою, можливості під час досудового розслідування скористатися правом надати додаткові показання чи заявити клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема проведення слідчого експерименту, суду не надано. Той факт, що обвинувачений залучав другого захисника під час судового розгляду та у зв'язку з цим змінилася тактика захисту, такою об'єктивною перешкодою не є» [97]. Отже, подання стороною захисту клопотання про проведення слідчого експерименту на стадії судового розгляду за відсутності такої ініціативи на досудовому розслідуванні може бути визнано зловживанням правом.

Крім того, беручи участь у слідчому експерименті, підозрюваний (обвинувачений) може згодом посилатися на недопустимість протоколу, яким зафіксований його перебіг з підстав відсутності захисника під час проведення слідчої дії. У вирокі Вінницького міського суду Вінницької області від 14 березня 2019 року зазначено, що «суд не вбачає за можливе визнати допустимим доказом протокол проведення слідчого експерименту від 6 листопада 2017 року з ОСОБА_4, відповідно до якого ОСОБА_4 фактично дав зізнавальні показання про вчинення ним грабежу ОСОБА_6, оскільки в судовому засіданні обвинувачений суду пояснив, що слідчі дії проводили без участі захисника та він давав показання під психологічним тиском працівників поліції. Водночас суд не бере до уваги позицію сторони обвинувачення про те, що ОСОБА_4 відмовився від участі захисника під час проведення саме цієї слідчої дії, оскільки відмова від захисника в ОСОБА_4 була відібрана не в день проведення слідчої дії, а 1 листопада 2017 року, тобто вбачається, що процесуальна дія була проведена з грубим порушенням права на захист підозрюваного ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Також практика ЄСПЛ вказує на неможливість визнання допустимим доказом у кримінальному провадженні слідчої дії, яка проведена з порушенням ст. 6 Конвенції, а також зізнавальні показання підозрюваного, які були надані без участі захисника, враховуючи, що особа не підтримала ці показання в ході судового розгляду» [9].

Водночас Верховний Суд не погодився з такими висновками, зауваживши, що суд першої інстанції, визнавши протокол слідчого експерименту за участю ОСОБА_6 недопустимим доказом, послався на порушення права на захист і ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, однак не врахував того, що згідно з протоколом від 1 листопада 2017 року ОСОБА_6 були роз'яснені його права й він відмовився від правової допомоги адвоката, зазначивши, що буде представляти свої інтереси самостійно і що це не пов'язано з відсутністю коштів. Відповідно до ст. 52 КПК України, участь захисника в цьому кримінальному провадженні не є обов'язковою, а мати захисника й отримувати правову допомогу є правом підозрюваного, обвинуваченого (постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 3 вересня 2020 року) [52].

Отже, посилення на відсутність захисника під час проведення слідчого експерименту за належного роз'яснення права на захист не можна визнавати порушенням, натомість свідчить про намагання сторони захисту дискредитувати докази сторони обвинувачення.

Складнішим є питання, коли підозрюваний (обвинувачений) змінює ті показання, які перевіряли під час слідчого експерименту, або відмовляється від них. Таке право є беззаперечним, його використання не можна визнавати зловживанням. Тож постає питання, чи можна відносити до зловживання правами подальші заяви (клопотання) сторони захисту про визнання результатів таких слідчих експериментів недопустимими доказами.

Колегія суддів ККС ВС намагалася вирішити це питання шляхом звернення до ВП ВС з питанням, чи стосується правило, закріплене ч. 4 ст. 95 КПК України, лише показань, закріплених у протоколах допиту, чи всіх

досудових показань, незалежно від того, за яких обставин такі показання отримано, зокрема під час проведення слідчого експерименту (ухвала від 4 лютого 2019 року у справі № 480/100/17) [116].

Однак ВП ВС повернула це кримінальне провадження та не знайшла підстав для передачі його на її розгляд [98].

Відтак колегія суддів ККС ВС у постанові від 2 березня 2021 року (справа № 480/100/17) зазначила: «Вирішуючи питання щодо того, чи позначилося використання протоколу слідчого експерименту на справедливості судового розгляду загалом і чи вплинуло або могло вплинути таке використання на правильність і справедливість судового рішення, Суд має взяти до уваги, чи були ці докази єдиним або вирішальним доказом винуватості.

Суд зазначив, що КПК України не виключає можливості використання показань, наданих на досудовому розслідуванні. Згідно з ч. 4 ст. 97 КПК України, свідок може бути допитаний стосовно попередніх показань, які не узгоджуються з його показаннями, і це передбачає використання попередніх показань, зокрема показань, наданих на досудовому слідстві.

Суд справді послався у вирокі на показання засуджених, надані під час слідчих експериментів. Однак зробив це в контексті оцінки достовірності їх показань, наданих під час судового розгляду, і зазначив, що їх показання про те, що вони не вчиняли зазначеного вище злочину, спростовуються, зокрема, показаннями під час слідчих експериментів» [53].

Отже, недобросовісні намагання сторони захисту виключити із числа допустимих доказів відомості, отримані під час проведення слідчих експериментів, можуть бути нівельовані з посиланням на таку правову позицію.

Остання слідча дія, на якій слід акцентувати в цьому підрозділі, – освідування особи. Частина 1 ст. 241 КПК України передбачає, що дізнавач, слідчий, прокурор здійснює освідування підозрюваного, свідка чи потерпілого для виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну

експертизу [34]. Друга частина зазначеної статті дає змогу проводити освідування в примусовому порядку.

Дослідниця І. С. Смірнова зазначає, що залишається неврегульованим питання примусового проведення освідування, а саме тих меж втручання в права особи, щодо якої проводять слідчу дію, із застосуванням дії психологічного або фізичного примусу, межі такого примусу. У законі лише закріплено норму про недопущення дій, які принижують честь і гідність особи або є небезпечними для її здоров'я [90].

Наявність такої оцінної категорія надає можливість стороні захисту стверджувати про відсутність підстав примусу та/або недотримання всіх прав і гарантій особи, щодо якої здійснюють слідчу дію.

Крім того, норми КПК України передбачають, що в разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, що розглядається в порядку, передбаченому ст. 160–166 КПК України, має право дозволити слідчому, прокурору (або зобов'язати їх, якщо клопотання було подано стороною захисту) здійснити відбирання біологічних зразків примусово [34].

Однак зазначена норма не кореспондує із засадою свободи від самовикриття. Адже в разі відібрання таких зразків для підтвердження вини особи порушиться закріплене в Конституції України право не свідчити проти себе та своїх близьких.

У рішенні від 11 липня 2006 року у справі *Jalloh v. Germany* (заява № 54810/00) ЄСПЛ констатував порушення п. 1 ст. 6 ЄСПЛ саме внаслідок використання під час судового розгляду справи заявника доказів, отриманих шляхом примусового введення блювотних засобів, що порушило його право не свідчити проти самого себе.

Посилаючись на цю правову позицію, національні суди відмовляють у задоволенні клопотання сторони обвинувачення про надання дозволу на примусове відбирання біологічних зразків у підозрюваного [140; 141].

Однак слід зауважити, що в цій справі ЄСПЛ, щоб визначити, чи було порушено право заявника не свідчити проти самого себе, урахував такі фактори: характер і ступінь примусу, використаного для отримання доказів; важливість суспільного інтересу в розслідуванні та покаранні правопорушення, про яке йдеться; наявність будь-яких відповідних гарантій у процедурі; використання будь-якого отриманого в такий спосіб матеріалу. Ключовим моментом прийняття рішення на користь заявника став саме спосіб відібрання доказів: четверо поліцейських змушені були знерухомити заявника, через ніс ввели трубку в шлунок і ввели йому хімічні речовини, щоб через патологічну реакцію організму змусити його здати докази. Таке поводження було визнано нелюдським і таким, що принижує гідність, а отже, порушує статтю 3 ЄКПЛ.

Натомість в іншій справі, а саме *Saunders v. The United Kingdom* (заява № 19187/91), ЄСПЛ констатував, що право не свідчити проти себе передусім стосується поваги до волі обвинуваченого зберігати мовчання. Згідно із загальним розумінням, у правових системах Договірних сторін Конвенції та інших держав, воно не поширюється на використання в кримінальному провадженні матеріалів, які можуть бути отримані від обвинуваченого шляхом застосування примусових повноважень, але які існують незалежно від волі підозрюваного, наприклад, документи, отримані згідно з ордером, зразки крові та сечі, а також тканини тіла з метою дослідження ДНК [217].

Отже, практика надання дозволу слідчих суддів різниться. Поширеними є випадки, коли такий дозвіл надають, зокрема щодо підозрюваного [142; 144; 157; 165; 173; 174].

Така неоднозначна практика надає стороні захисту можливість вимагати визнання результатів проведення цієї слідчої дії недопустимим доказом, а отже, недопустимими внаслідок концепції «плодів отруєного дерева» інших похідних доказів, зокрема результатів експертиз.

Проте останніми роками суди все ж таки схильні до позиції можливості примусового освідчування підозрюваних. У своєму рішенні 12 жовтня 2023 року у справі № 726/776/17 Чернівецький апеляційний суд зазначив, що така

процесуальна дія, як освідування, має об'єктивний характер і не залежать від волі особи, а тому її не можна розглядати як таку, що порушує право особи зберігати мовчання. Присутність чи відсутність захисника в цьому випадку не може позначитися на зміст отриманих під час цієї дії результатів [180].

Щодо інших виявів зловживання стороною захисту під час судового розгляду в контексті проведення освідування особи можна віднести:

1. Твердження про відсутність добровільної згоди. Проте навіть за відсутності письмового підтвердження в матеріалах провадження відсутність будь-якого примусу з боку працівників правоохоронних органів може підтвердити відеозапис, на якому зафіксовано проведення слідчої дії (постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 23 квітня 2024 року у справі № 726/776/17) [62].

2. Відсутність захисника під час проведення слідчої дії, правова позиція щодо цього зазначена вище.

3. Віднесення зразків голосу до біологічних і посилання на недотримання порядку їх відібрання. Проте відповідно до правової позиції колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС, що відображена в постанові від 22 березня 2023 року у справі № 761/17704/20, біологічними зразками слід розуміти ті зразки, що мають безпосередню біологічну природу, зокрема, клітини, тканини, секрет, продукти життєдіяльності, фізіологічні виділення, мазки, зішкріби, змиви тощо. Водночас зразки голосу хоч і походять від людини, проте не мають такої біологічної природи, наділені конкретними характеристиками, які досліджують експертними методами, як і будь-які інші звуки [57].

4. Віднесення відбитків пальців рук до біологічних зразків і посилання на недотримання порядку їх відібрання. Щодо відбитків пальців рук ВС неодноразово констатував, що відбитки пальців не належать до кола об'єктів, які можуть бути біологічними зразками, оскільки за своєю суттю такі відбитки є відображенням папілярного узору пальців, вони не відокремлюються від тіла особи, на відміну від біологічних зразків, що можуть відбиратися, існувати й

досліджуватися окремо від біологічного індивіда, як кров, слина, піт, сперма тощо [63].

Узагальнюючи викладене, слід зауважити, що правова активність сторони захисту – це один із ключових елементів змагального процесу, без якого неможливо уявити справедливий судовий розгляд. Водночас саме на тонкій межі між добросовісним використанням процесуальних прав та їх зловживанням часто виникають найбільші виклики для досудового розслідування та судового провадження. Під виглядом реалізації законних інтересів нерідко маскують цілеспрямоване створення процесуальних перешкод, тиск на органи досудового розслідування або намагання дискредитувати здобуті докази.

Проаналізовані приклади засвідчують, що зловживання стороною захисту своїми правами може виявлятися не лише в явно маніпулятивних діях, а й у технічно «чистих» процесуальних кроках, що насправді спрямовані на затягування, фальсифікацію обставин або уникнення відповідальності. Саме тому розмежування між активним захистом і зловживанням вимагає від суду, слідчого, судді й інших учасників глибокого розуміння змісту дій, їхнього контексту та мети. Лише в такому разі може йтися про реальний баланс сторін, а не формальну рівність, яка перетворюється на інструмент тиску.

2.2. Зловживання правом на подачу клопотань і заявлення відводу

Подання різнопланових клопотань є дієвим механізмом здійснення адвокатом своєї правозахисної діяльності. Стаття 220 КПК України наділяє сторону захисту повноваженнями ініціювання будь-яких процесуальних дій.

Своєю чергою повноваженнями щодо розгляду та вирішення таких клопотань наділена сторона обвинувачення – дізнавач, слідчий та/або прокурор. Водночас зазначені суб'єкти не мають права залишити їх без розгляду на підставі невідповідності їх змісту, форми, встановлення недоцільності тощо. Кожне клопотання вимагає реакції, витрат ресурсу на його розгляд і в разі встановлення підстав – реалізації.

На думку О. С. Анненка та П. М. Зубакова, розгляд клопотань передбачає діяльність слідчого, прокурора, яку вони здійснюють одразу після прийому клопотання. Під час цієї діяльності аналізують прохання, яке міститься в клопотанні, з'ясовують обставини, для встановлення яких клопоче заявник, і чи мають вони значення для кримінального провадження. У разі необхідності проводять перевірку шляхом допиту відповідних учасників кримінального процесу, витребування необхідних документів тощо [3, с. 184].

Однак під час реалізації своїх повноважень сторона обвинувачення не завжди так добросовісно відгукується на ініціативи захисту. Тому важливо розмежувати, коли саме клопотання, подані в порядку ст. 220 КПК України, спрямовані на протидію досудовому розслідуванню. З огляду на те, що на етапі подання клопотання стороною захисту та реагування на нього стороною обвинувачення доступ до змісту клопотання та відповіді на нього мають тільки учасники конкретного кримінального провадження, дослідити вияви зловживання в цьому контексті можливо на підставі аналізу результатів судового контролю.

На стадії досудового провадження, відповідно до положень п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України, може бути оскаржено, зокрема, бездіяльність слідчого, дізнавача,

прокурора, що полягає в нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний учинити у визначений КПК України строк.

Слід зауважити, що право подання клопотання в порядку ст. 220 КПК України передбачає наявність певних критеріїв:

1) кримінальне провадження вже існує. Адже стаття має назву «Розгляд клопотань під час досудового розслідування». Відповідно до п. 5 ст. 3 КПК України, досудове розслідування – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотання про закриття кримінального провадження [34].

Подання будь-яких клопотань до початку досудового розслідування або після його закінчення з посиланням на ст. 220 КПК України містять ознаки зловживання, і як протидія їм слідчі судді або відмовляють у відкритті провадження, або ж розглядають скаргу й відмовляють у її задоволенні. Зокрема, до таких прикладів можна віднести:

- подання клопотання про вжиття заходів безпеки відповідно до Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Ухвалою слідчого судді ВАКС від 30 вересня 2019 року відмовлено в задоволенні скарги щодо зобов'язання детективів НАБУ вжити заходів безпеки щодо скаржника у зв'язку з відсутністю відповідного кримінального провадження та незверненням до органу досудового розслідування в належний спосіб [146];

- проведення органом досудового розслідування слідчих (розшукових) дій. Зокрема, ухвалою слідчого судді Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 24 жовтня 2024 року відмовлено у відкритті провадження за скаргою особи, яка фактично вимагала проведення слідчої дії – обшуку до реєстрації будь-якого кримінального провадження [143];

- подання клопотання про ознайомлення з матеріалами досудового розслідування після його закриття. Слідчий суддя Первомайського міськрайонного суду Миколаївської області, відповідно до ухвали від 4 жовтня 2023 року, дійшов висновку, що єдиним рішенням, яке може бути оскаржене після закінчення досудового розслідування, є постанова про закриття кримінального провадження. Отже, надана скарга подана на бездіяльність слідчого, вчинену поза межами досудового розслідування, що не передбачено ст. 303 КПК України [169];

2) особа, що звернулася з клопотанням, має відповідний процесуальний статус. У зазначеному контексті поширеним способом зловживання є одночасне невизнання стороною захисту набуття особою статусу підозрюваного з вимогою розгляду їх клопотання в порядку ст. 220 КПК України;

3) клопотання стосується саме виконання певних процесуальних та/або слідчих (розшукових) дій, вчинення яких безпосередньо передбачене КПК України. Натомість сторона захисту, подаючи клопотання в порядку ст. 220 КПК України, інколи вимагає від органу досудового розслідування застосування заходів забезпечення кримінального провадження (зокрема звернутися до слідчого судді з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів), або заміну групи слідчих, або навіть зміну підсудності. Відповідно до Узагальнення ВССУ практики розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування [88], слідчі судді обґрунтовано відмовляють у відкритті провадження, якщо скарга зумовлена прийняттям постанови про відмову в проведенні дій, які не можуть бути віднесені до категорії слідчих (розшукових).

Однак навіть додержання зазначених вимог не гарантує досягнення стороною захисту мети, з якою подано відповідне клопотання. Оскільки задоволення інтересів заявника кримінальний процесуальний закон ставить у залежність від розсуду слідчого, дізнавача, прокурора, які вирішують, чи є цей інтерес законним.

Крім того, сторона захисту наділена правом подавати певні клопотання безпосередньо до слідчого судді, суду, зокрема клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 160 КПК України); про скасування арешту майна (ст. 174 КПК України); про скасування/зміну запобіжного заходу (ст. 201, 201-1 КПК України); про проведення експертизи (ст. 244 КПК України), про перенесення судового засідання тощо, а також подавати скарги в порядку ст. 303 та 315 КПК України.

Тож доцільно розглянути, які саме клопотання/скарги спрямовані на забезпечення дієвості кримінального провадження, а які протидіють йому.

Ми поділяємо думку О. С. Анненка та П. М. Зубакова, що використання правозастосовним органом оцінних понять об'єктивно створює можливість для добросовісної помилки щодо визначення значущості для кримінального провадження обставин, про встановлення яких клопоче заявник. Різне тлумачення понять «наявність відповідних підстав», «значення для кримінального провадження» зі сторони особи, яка заявила клопотання, і слідчого, прокурора призводить до того, що обґрунтоване клопотання може залишитися без задоволення [3, с. 185].

Розгляд ст. 91 КПК України дає змогу провести першочерговий аналіз обставин на предмет їх важливості чи принаймні належності до встановлення. Проте навіть коли вирішення клопотання або скарги має значення для кримінального провадження, його подача або оскарження результатів його розгляду можуть містити ознаки зловживання.

Передусім це неодноразове подання аналогічних клопотань (скарг) з метою зміни результату розгляду. Інколи така повторність є доцільною. Зокрема, норми КПК України містять приписи щодо можливості повернення клопотання про тимчасове обмеження в користуванні спеціальним правом (ч. 3 ст. 151 КПК України), відсторонення від посади (ч. 2 ст. 156 КПК України), арешт майна (ч. 3 ст. 171 КПК України), проведення експертизи (ч. 4 ст. 244 КПК України), продовження строку досудового розслідування (ч. 2 ст. 295-1 КПК України), здійснення спеціального досудового розслідування (ч. 2

ст. 297-3 КПК України) у разі, якщо вони не відповідають встановленим до їх змісту вимогам, а також підстави повернення скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора (ч. 2 ст. 304 КПК України).

В інших випадках подане навіть без додержання встановлених вимог щодо змісту та форми клопотання підлягає розгляду по суті. Відмова щодо задоволення такого клопотання може стосуватися саме певних формальних помилок, а не доцільності його задоволення по суті.

З цих норм вбачається певна диспропорція щодо порядку розгляду клопотань сторони обвинувачення та сторони захисту. Доцільним вбачається внесення в КПК України норм, які дозволять слідчому судді повернути стороні кримінального провадження будь-яке клопотання для узгодження його з вимогами процесуального закону.

Ситуацію можна вирішити шляхом внесення змін:

- до ст. 220 КПК України. Зокрема, ми пропонуємо доповнити ч. 1 таким реченням: «У разі, якщо клопотання не відповідає вимогам цього Кодексу щодо його змісту або форми, слідчий, дізнавач прокурор має право повернути його стороні кримінального провадження для усунення недоліків із зазначенням конкретних підстав повернення». Отже, автор клопотання отримає можливість усунути формальні помилки без автоматичного відхилення по суті;

– до ст. 304 КПК України: ч. 2 доповнити новим абзацом: «Скарга, що подана без додержання встановлених вимог щодо її змісту або форми, повертається заявнику з наданням строку для виправлення недоліків». Це допоможе уникнути формального відхилення скарг через незначні помилки;

– до ст. 132 КПК України, доповнивши її новою частиною: «У разі якщо клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження не відповідає вимогам цього Кодексу, його може бути повернуто стороні кримінального провадження для усунення недоліків у визначений строк». Такі зміни зможуть запобігти повторному поданню того самого клопотання в іншому формулюванні з метою зловживання правом.

Хоча в правозастосовній практиці є ухвали про повернення клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, що подане неналежним суб'єктом, для усунення недоліків [162]. В останньому випадку суди посилаються на лист ВССУ з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 квітня 2013 року, відповідно до якого в разі невідповідності клопотання про його застосування вимогам ч. 2 ст. 160 КПК України слідчий суддя вправі повернути його прокурору для усунення недоліків [74].

Аналізуючи зміст ст. 7 та 9 КПК України на предмет можливості повертати такі клопотання, застосовуючи аналогію, О. А. Лейба зазначає, що: 1) законодавець дозволив застосовувати в разі виявлення прогалин кримінального процесуального законодавства аналогію права, а не аналогію закону; 2) не визначаючи конкретне коло суб'єктів, які вправі застосовувати аналогію в кримінальному провадженні, законотворець надає таку можливість будь-якому правозастосовнику [36, с. 155].

Водночас без застосування аналогії в таких випадках неможливо забезпечити дієвість кримінального провадження.

Ми також поділяємо думку, що можливість повернення клопотань через застосування аналогії права ґрунтується на необхідності забезпечення ефективності кримінального провадження та процесуальної рівності сторін. Відсутність чіткої норми, яка дозволяє слідчому судді повертати будь-яке клопотання для усунення недоліків, призводить до неоднакового правозастосування та створює диспропорцію між стороною обвинувачення і стороною захисту. Оскільки КПК України (ст. 7) допускає застосування аналогії права у випадку прогалин, то така практика є виправданою, якщо вона спрямована на дотримання засад справедливості, рівності сторін і розумності.

Однак покладатися виключно на аналогію для розв'язання цієї проблеми не є оптимальним рішенням, оскільки це може призводити до правової невизначеності й суб'єктивного підходу суддів. Тому найдоцільнішим є внесення змін до КПК України, які чітко регламентували б можливість повернення будь-якого клопотання для приведення його у відповідність до

процесуальних вимог. Це сприятиме не лише підвищенню якості процесуальних документів, а й унеможливить зловживання процесуальними правами через подання необґрунтованих або формально дефектних клопотань. Відповідні пропозиції викладені вище.

Львівський апеляційний суд підтвердив правильність дій слідчого судді щодо повернення повторно поданої скарги: за встановлених обставин слідчий суддя прийшов до правильного висновку, що в цій справі заявником подано скаргу з аналогічними вимогами, нових обставин чи доказів до матеріалів скарги не додано, що має ознаки зловживання процесуальними правами, виходячи з такого. Ураховуючи повторне звернення заявника зі скаргою, за наслідками розгляду якої слідчим суддею вже постановлено ухвалу від 9 жовтня 2024 року, яка набрала законної сили, незазначення інших (нових) обставин по суті вимог і ненадання доказів на їх підтвердження суперечить засаді юридичної визначеності, оскільки його наслідком буде повторна оцінка обставин, яким слідчий суддя вже надав.

З огляду на викладене вище, у своїй сукупності та ненаведення заявником у його повторній скарзі жодних вагомих і непереборних обставин, які надавали б суду повноваження відступити від застосування в цій справі принципу поваги до остаточного судового рішення, слідчий суддя повертає скаргу з підстав зловживання процесуальними правами [136].

1. Одночасне (або майже одночасне) подання надмірної кількості аналогічних клопотань (скарг).

Відповідно до змісту ухвали слідчого судді Солом'янського районного суду м. Києва від 19 листопада 2024 року у справі № 760/28745/24, за період з 12 серпня до 1 листопада 2024 року канцелярією Солом'янського районного суду м. Києва в кримінальних справах було розподілено на слідчих суддів 2483 скарги ОСОБА_2, поданих на бездіяльність прокурорів Солом'янської окружної прокуратури м. Києва та слідчих Солом'янського УП ГУНП у м. Києві. Скарги за своїм змістом є майже ідентичними, вони стосуються бездіяльності різних прокурорів, які полягають у нерозгляді однотипних клопотань, поданих

ОСОБА_2 як потерпілим у межах кримінального провадження № 1201400000000409, протягом 31 липня – 7 серпня 2024 року [176].

У цьому випадку слідчий суддя зазначив, що «зловживання правом на позов, на подання скарги становить собою такий вид зловживань процесуальними правами, за якого вся процедура розгляду спору є не виправданою та неефективною, адже особа звертається до суду з метою, що відмінна від захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Серед таких зловживань можна виокремити подання сутяжницьких, завідомо безпідставних (явно необґрунтованих) позовів або скарг і позовів, що мають штучний характер.

Сутяжницькі позови (скарги) пов'язують переважно з такою процесуальною поведінкою сторони, що вирізняються надмірною процесуальною активністю особи, повторними зверненнями до суду з тотожними або аналогічними позовами, намаганням відновити провадження у справі тощо з метою переслідування процесуального опонента, надокучання йому або спричинення йому фінансових витрат. Вочевидь, подання ОСОБА_2 надмірної кількості однотипних скарг на бездіяльність різних прокурорів Солом'янської окружної прокуратури м. Києва протягом стислого терміну відповідає всім ознакам сутяжництва як форми зловживання процесуальними правами. Слід взяти до уваги, що задоволення скарг ОСОБА_2 може призвести до розпорошення обмежених сил і засобів правоохоронної системи держави фактично на розгляд та надання відповідей на тисячі клопотань однакового змісту в межах одного кримінального провадження та, відповідно, до браку часу для концентрації зусиль на розслідуванні суспільнонебезпечних діянь, що неминуче знизило б ефективність захисту особи, суспільства та держави від цих кримінальних правопорушень, ускладнило б охорону прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, які зазнали шкоди від таких правопорушень [176].

Аналогічно слідчий суддя Ковпаківського районного суду м. Суми зауважив, що «подання представницею заявника ОСОБА_3 адвокатом ОСОБА_4

декількох, не однієї скарги на бездіяльність слідчого, дізнавача, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, розцінюється слідчим суддею як зловживання своїми процесуальними правами» [160].

2. Безпідставна подача клопотань про скасування арешту майна або зміни запобіжного заходу.

Положення ч. 5 ст. 201 КПК України обмежує право підозрюваного, обвинуваченого та його захисника подавати клопотання про зміну запобіжного заходу не частіше ніж раз протягом тридцяти днів з дня постановлення попередньої ухвали про застосування, зміну або відмову в зміні запобіжного заходу (крім виникнення нових обставин). Таке обмеження встановлене законодавцем з метою недопущення зловживання стороною захисту таким правом.

3. Численні клопотання про відкладення судового засідання.

Реалізуючи своє право на захист, підозрюваний (обвинувачений) подеколи змінює захисника (захисників) або залучає нових безпосередньо перед призначеним судовим засіданням. Захисник потребує часу для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження та подає відповідне клопотання про відкладення. Одноразовість або нечисленність таких випадків однозначно не свідчить про будь-яке зловживання. Водночас коли така поведінка стає системною, слідчий суддя або суд мають на це реагувати. Також вирішення потребує ситуація, коли неможливість явки захисника визнана неповажною.

Зокрема, слідчий суддя Держинського районного суду м. Харкова, відповідно до ухвали від 20 березня 2020 року (справа № 638/1002/20), визнав, що неодноразова відмова підозрюваного від захисників за призначенням, із повторенням одних і тих самих підстав свідчить про зловживання останнім своїми процесуальними правами з метою затягування розгляду клопотання про продовження строку тримання під вартою [110].

Також Донецький апеляційний суд в ухвалі від 23 квітня 2019 року (справа № 234/11287/17) зазначив, що право на захисника й обов'язок суду щодо його призначення не свідчить про можливість зловживання цим правом з боку обвинуваченого. Зокрема, держава забезпечила обвинуваченому можливість належної реалізації права на захист, надала професійного адвоката, що має відповідний фах і кваліфікацію, проте він, не маючи юридичної освіти, ставить під сумнів їх професіоналізм, не залучає собі самостійно захисника, який буде відповідати його критеріям і продовжує заявляти клопотання про призначення судом нових адвокатів. Зазначене, безумовно, свідчить про те, що спрямованість дій обвинуваченого зумовлена не відсутністю ефективного захисту, а бажанням затягнути процес й уникнути відповідальності за вчинені злочини [112].

З огляду на зазначене, можна виокремити ознаки зловживання правом на захисника:

- 1) підозрюваний або обвинувачений систематично відмовляється від захисників за призначенням із посиланням на одні й ті самі підстави;
- 2) клопотання про заміну захисника надходить не напередодні, а безпосередньо в судовому засіданні або перед вчиненням слідчих (процесуальних) дій;
- 3) вимога заміни адвоката супроводжується клопотанням про відкладення судового засідання;
- 4) відмовляючись від наданого державою захисника, підозрюваний або обвинувачений не залучають його самостійно.

Ми вважаємо, що суд має оцінювати ці ознаки в комплексі, аналізуючи системність і наслідки таких дій. Поодинокі випадки зміни адвокатів можуть бути законними, але систематичне зловживання є підставою для відповідного реагування суду.

Серед заходів протидії такій процесуальній поведінці можна виокремити такі:

- звернення до центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги для залучення захисника [104];

- звернення до органу, що згідно із законом уповноважений притягати адвоката до дисциплінарної відповідальності, з питанням про дисциплінарну відповідальність адвоката [102];

- зміна порядку дослідження доказів, подання сторонами своїх зауважень, коментарів і клопотань;

- встановлення стороні захисту строків для надання доводів (клопотань, заяв, заперечень) щодо документів, зокрема звуко- і відеозаписів, речових доказів сторони обвинувачення [103].

Крім зазначених, у судовій практиці зловживаннями правами також визнають:

- 1) використання образливих висловлювань та/або нецензурної лексики.

Колегія суддів Першої судової палати ККС ВС у постанові від 29 липня 2021 року (справа № 264/6844/20) зазначила, що суддя Донецького апеляційного суду ухвалою від 4 січня 2021 року повернув апеляційну скаргу ОСОБА_1 на ухвалу Іллічівського районного суду м. Маріуполя від 10 грудня 2020 року, зазначивши в судовому рішенні про те, що обґрунтування апеляційної скарги ОСОБА_1 з використанням образливих висловлювань виходить за межі нормальної, коректної та легітимної критики, що, наприклад, у розумінні ЄСПЛ констатують як зловживання правом на подання заяви, скарги, а також що допущення нею зловживання процесуальними правами свідчить про очевидну неповагу до честі, гідності прокурорів та суддів і суперечить основним засадам та принципам кримінального процесуального судочинства та його завданню.

З огляду назазначене, Суд погоджується з висновками апеляційного суду, що зазначені в апеляційній скарзі ОСОБА_1 висловлювання на адресу прокурорів, суддів і суду є образливими, а апеляційна скарга, що містить такі висловлювання, є неприйнятною. Учасники справи зобов'язані виявляти повагу до суду й до інших учасників судового процесу. Заяви та скарги, що подають до суду, мають відповідати вимогам чинного законодавства. У тексті цих документів не можна використовувати образливі й лайливі слова, символи,

зокрема для надання особистих характеристик учасникам справи, іншим учасникам судового процесу, їх представникам і суду. У протилежному випадку це свідчить про очевидну неповагу до честі, гідності цих осіб з боку автора документа. Такі дії суперечать основним засадам і завданням судочинства й можуть бути визнані судом як зловживання процесуальними правами [124].

Вважаємо, що зловживання процесуальними правами через використання образливих висловлювань або нецензурної лексики справедливо визнається неприйнятним у судовій практиці. Судовий процес має відбуватися з огляду на засаду поваги до всіх його учасників, а правова критика не має перетворюватися на особисті нападки чи приниження. Коли в апеляційній скарзі чи іншому процесуальному документі замість аргументованої правової позиції використано лайливі слова чи образи, це не захист прав, а явна неповага до суду та спроба вплинути на перебіг розгляду справи неюридичними методами.

Суди справедливо зазначають, що свобода слова не є абсолютною. Тому заяви, що містять грубі або такі, що принижують достоїнство інших, висловлювання, можуть бути залишені без розгляду. Прийняте рішення не обмежує доступ до правосуддя, а лише встановлює певні стандарти поведінки, які забезпечують справедливість процесу. Адже якщо суд допустив би таке зловживання, це могло б відкрити шлях до тиску на суд та інших учасників процесу за допомогою образ і маніпуляцій. Водночас важливо відрізнити конструктивну критику від відвертих прискіпувань, що підриває суть судочинства.

Також суди детально дослідили випадки зловживання правом на відвід. Частина 4 ст. 81 КПК України прямо передбачає: якщо повторно заявлений відвід має ознаки зловживання правом на відвід з метою затягування кримінального провадження, суд, який здійснює провадження, має право залишити таку заяву без розгляду.

Зловживання під час заявлення відводу були констатовані у випадках:

1. Типового заявлення повторного відводу:
  - тому самому складу суду (слідчому судді) [118];

- під час розгляду того самого клопотання (скарги) на стадії досудового розслідування (крім заявлення відводу слідчому, прокурору або слідчому судді від участі в усьому провадженні) або того самого кримінального провадження на стадії судового провадження;

- тим самим заявником;

- з тих самих підстав або з підстав, які очевидно були відомі під час заявлення попереднього відводу;

- коли підозрюваний або обвинувачений по суті дублює доводи заяви про відвід, які вже були озвучені захисником і розглянуті, або навпаки.

2. Коли заявник мав упереджене ставлення до судді, зокрема через публікацію «саркастичних новин» щодо цього судді. Водночас суд зазначив, що «ця публікація свідчить лише про дії автора публікації і не вказує на упередженість судді» [108].

3. Заявлення відводу судді, що вже розглядає заяву про відвід. Згідно з роз'ясненнями Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ «Щодо окремих питань здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю в кримінальному провадженні» від 16 червня 2016 року № 223-1650/0/4-16, заявлення відводів судді, який розглядає відвід слідчому судді, а отже, не здійснює повноваження судді (слідчого судді) у цьому кримінальному провадженні, а лише перевіряє наявність підстав, що виключають участь слідчого судді в кримінальному провадженні, КПК України не передбачено. Заявлення такому судді відводів можна розцінювати як зловживання правом на відвід з метою затягування кримінального провадження [183].

Застосування останнього критерію, на нашу думку, є достатньо спірним. Оскільки розгляд заяви про відвід судді (незалежно від її обґрунтованості) може бути розподілений на іншого суддю, який має зазначені в ст. 75 КПК України підстави для відводу (самовідводу).

Приймаючи рішення про залишення заяви без розгляду, суд акцентував на тому, що учасники справи не можуть використовувати інститут відводу суддів з

метою схилення суду до ухвалення бажаного для них процесуального рішення. Необгрунтоване усунення судді від участі в розгляді певної справи є так само порушенням права на справедливий суд, як і незадоволення обгрунтованої заяви про відвід судді [64].

Також слідчий суддя ВАКС в ухвалі від 27 січня 2025 року (справа № 991/10675/24) зазначив, що інститут відводу судді створений з метою забезпечення безсторонності суду як елементу права на доступу до суду. Однак, якщо учасник кримінального провадження заявляє відвід у кримінальному провадженні, де вже заявляли відвід, з підстав, перевірка яких не спрямована на встановлення безсторонності судді, з аналогічних підстав, то така реалізація права спрямована не на доступ до суду. Отже, повторно заявлений відвід має іншу мету [152].

Зловживання правом на відвід є доволі поширеною тактикою затягування судового процесу, і законодавець визначив випадки, коли такі дії є неприйнятними. КПК України надає можливість заявляти відвід судді для забезпечення належного розгляду справи, однак його використання має бути обгрунтованим і не перетворюватися на інструмент маніпуляцій. Коли сторона провадження неодноразово заявляє відводи тому самому судді на одних і тих самих підставах, вона використовує цей механізм для створення правового стану, який явно виходить за межі добросовісного захисту.

У таких ситуаціях цілком виправданим є надання можливості залишити заяву без розгляду, оскільки зловживання цим правом підриває справедливий розгляд. Інститут відводу не можна використовувати для маніпулювання складом суду чи примушування його до прийняття бажаного рішення. З іншого боку, важливо, щоб суди уважно ставилися до оцінки кожного випадку, адже необгрунтоване заявлення відводу судді може так само порушити право на справедливий суд, як і безпідставне відхилення обгрунтованої заяви про відвід.

Для досягнення такого балансу, на наш погляд, доцільно було б доповнити ч. 4 ст. 81 КПК України реченням: «Повторний відвід судді може бути заявлений лише з підстав, які не були відомі заявнику на момент подання попереднього

відводу». Запропонована зміна не обмежить права учасників на відвід, однак допоможе уникнути його використання як механізму тиску на суд або способу затягування процесу.

2.3. Зловживання правом на ознайомлення з матеріалами кримінального провадження

Стаття 7 КПК України серед загальних засад кримінального провадження закріплює, зокрема, розумність строків. Розумними вважають строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені цим Кодексом строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень (ч. 1 ст. 28 КПК України) [34].

Відповідно до ч.1 ст. 113 КПК України, процесуальні строки – це встановлені законом або відповідно до нього прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення чи вчиняти процесуальні дії [34].

Встановлення процесуальних строків прокурором, слідчим суддею, судом регламентує ст. 114 КПК України. Для забезпечення виконання сторонами кримінального провадження вимог розумного строку слідчий суддя, суд має право встановлювати процесуальні строки в межах граничного строку, передбаченого КПК України, з огляду на обставини, встановлені під час відповідного кримінального провадження. Будь-які строки, що встановлює прокурор, слідчий суддя або суд, не можуть перевищувати межі граничного строку, передбаченого КПК України, і мають бути такими, що дають достатньо часу для вчинення відповідних процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень і не перешкоджають реалізації права на захист [34].

Стаття 290 КПК України передбачає, що, визнавши зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний повідомити підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачено застосування примусових заходів медичного чи

виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування [34].

Зазначена стадія кримінального провадження є надважливою для забезпечення права на захист. Адже саме на цьому етапі закінчується дискреція слідчого та прокурора щодо визначення обсягу розголошення відомостей досудового розслідування і сторона захисту отримує повну інформацію про зібрані докази.

Водночас, у разі зволікання під час ознайомлення з матеріалами, до яких надано доступ, слідчий суддя за клопотанням сторони кримінального провадження, з огляду на обсяг, складність матеріалів та умови доступу до них, зобов'язаний встановити строк для ознайомлення з матеріалами, після спливу якого сторона кримінального провадження або потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюють провадження, вважають такими, що реалізували своє право на доступ до матеріалів (ч. 10 ст. 290 КПК України) [34].

Оскільки «зволікання під час ознайомлення» є оцінною категорією, визначення того, чи є надмірна тривалість ознайомлення сторони захисту з матеріалами досудового розслідування зловживанням, можливо лише шляхом дослідження конкретних обставин кожної справи. Водночас, з огляду на наявність судового контролю в цьому питанні, можливо виокремити критерії, на підставі яких слідчі судді констатують факт зволікання.

Отже, для констатації факту зволікання дослідженню підлягають такі обставини:

- 1) виконання стороною обвинувачення дій щодо повідомлення про завершення досудового розслідування.

Ідеальною є ситуація виклику підозрюваного (захисника) для участі в процесуальній дії в порядку ст. 133 КПК України й відповідне вручення під розписку повідомлення про завершення досудового розслідування та відкриття матеріалів досудового розслідування.

Проте там, де поведінка сторони захисту спрямована на протидію кримінальному провадженню, сторона обвинувачення повинна вжити інших заходів, зокрема:

- надсилання таких повідомлень за відомими адресами реєстрації/ проживання/роботи учасників;
- надсилання повідомлень на відомі адреси електронних скриньок, зокрема з яких від учасників упродовж досудового розслідування надходили листи/клопотання/скарги, або що зазначені як офіційний e-mail захисника в Єдиному реєстрі адвокатів України;
- використання мобільних застосунків – месенджерів, які в сукупності із зазначеними активностями доводять вчинення органом досудового розслідування всіх можливих засобів для інформування сторони захисту;
- здійснення повідомлення особисто із застосуванням засобів аудіо- та відеофіксації.

Колегія суддів Третьої судової палати ККС ВС у своїй постанові від 6 березня 2024 року у справі № 757/12182/22 зазначила, що обов'язок державних органів і посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження, забезпечувати його учасникам (потерпілому, підозрюваному, обвинуваченому тощо) реальну, а не ілюзорну можливість реалізації своїх прав, обумовлена тим, що фактичне використання прав учасниками процесу – одна з найважливіших умов об'єктивного, неупередженого кримінального провадження, охорони законних інтересів особи в кримінальному процесі [61].

Тобто для констатації реального виконання органом досудового розслідування свого обов'язку повідомлення про завершення досудового розслідування має бути реальним або принаймні реально направленим, а не формальним (існування такого повідомлення в матеріалах провадження);

2) надання стороною обвинувачення реального доступу до всіх матеріалів досудового розслідування.

У цьому контексті важливо, щоб сторона захисту не була залежна від «графіка» й порядку, який їй встановлюють. Зайнятість слідчого або іншої

уповноваженої особи в час, коли підозрюваний чи його захисник (захисники) мають можливість або навіть бажання ознайомлюватися з матеріалами, не можна визнавати зволіканням зі сторони захисту.

На користь сторони обвинувачення може свідчити поведінка учасників у цьому кримінальному провадженні. Очевидно, що в разі, коли з наявних трьох підозрюваних один здійснив повне ознайомлення, другий – підтвердив факт надання для ознайомлення 82 з 84 томів справи, а третій за 102 дні не розпочав такого ознайомлення, слідчий суддя констатував, що підозрюваним та їхнім захисникам створено належні умови й надано достатні можливості ознайомитися з матеріалами досудового розслідування [179].

Також узгодження графіків ознайомлення свідчить, що сторона обвинувачення взяла до уваги можливу зайнятість захисників в інших кримінальних провадженнях, так само як і надання певних гарантій присутності представника сторони обвинувачення на робочому місці для забезпечення надання доступу;

3) кількість підозрюваних, їх захисників. Зазначений показник може виразно вказувати на елемент зловживання в разі постійної зміни захисників або багаторазової залученості нових адвокатів.

Водночас зміна на певному етапі захисника або залучення додаткових адвокатів не може безумовно свідчити про факт зловживання.

У рішенні щодо справи HUSEYN AND OTHERS v. AZERBAIJAN від 26 жовтня 2011 року (заяви № 35485/05, 45553/05, 35680/05 та 36085/05), попри те, що заявники протягом досудового розслідування та судового розгляду змінювали захисників, ЄСПЛ констатував порушення ст. 6, зазначивши: «Стаття 6 § 3 (b) гарантує обвинуваченому адекватний час і можливість для підготовки свого захисту, а отже, має на увазі, що основна діяльність захисту від його імені може включати все, що є необхідним для підготовки основного судового розгляду. Обвинувачений повинен мати можливість організувати свій захист у відповідний спосіб і без обмежень щодо можливості викласти всі відповідні аргументи захисту перед судом першої інстанції і в такий спосіб вплинути на

результат провадження. Зручності, якими повинен користуватися кожен обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення, включають можливість ознайомитися з метою підготовки свого захисту з результатами розслідувань, проведених протягом усього процесу. Питання про достатність часу й можливостей, наданих обвинуваченому, необхідно оцінювати у світлі обставин кожної конкретної справи» [192];

4) обсяг і складність матеріалів досудового розслідування.

ЄСПЛ у своїй практиці неодноразово акцентував на тому, що гарантоване ст. 6 ЄКПЛ право на захист не є абсолютним. Водночас у рішенні *ÖCALAN v. TURKEY* від 12 травня 2005 року (заява № 46221/99) зазначено, що право на змагальний судовий розгляд у кримінальній справі означає, що як обвинуваченню, так і захисту має бути надано можливість ознайомитися із зауваженнями та доказами, наданими іншою стороною, і прокоментувати їх. Є різні способи, якими національне законодавство може задовольнити цю вимогу. Проте, який метод не було б обрано, він має гарантувати, що інша сторона буде знати про подані зауваження та матиме реальну можливість прокоментувати їх.

У цій справі саме обсяг матеріалів і час, який був наданий для ознайомлення з цим обсягом, був однією з підстав констатації порушення п. 1 ст. 6 Конвенції: Велика палата вважає, що ця справа відрізняється від справи *Kremzow v. Austria*, у якій заявник мав 21 день для ознайомлення із 49 сторінками, на відміну від пана Оджалана, який мав 20 днів для вивчення справи. Файл містить близько 17 000 сторінок. Ця справа також відрізняється від *Kamasinski v. Austria*, у якій адвокат заявника зміг передати своєму клієнту копії всіх документів, які він вважав доречними. Адвокати пана Оджалана не змогли надати йому жодних документів, перш ніж подати свої коментарі щодо доказів обвинувачення [209].

Питання співвідношення часу й можливостей, наданих стороні захисту, слід вирішувати в контексті обставин кожної конкретної справи.

Така оцінка має враховувати, чи є наданий період достатнім для вивчення всієї документації. Наприклад, у справі *ÖCALAN v. TURKEY* ЄСПЛ акцентував

на значній різниці між 21 днем для ознайомлення із 49 сторінками (що були надані у справі *KREMZOW v. AUSTRIA* [199]) і 20 днів для ознайомлення із 17 000 сторінками, які були в цій справі. Водночас Суд констатував, що розумно припустити, що, якби йому було дозволено безпосередньо вивчати докази обвинувачення протягом достатнього періоду, заявник зміг би визначити аргументи, що стосуються його захисту, крім тих, які його адвокати висунули без його вказівок [209, § 142–143].

Також важливими критеріями оцінки є дослідження, чи містять документи специфічну, технічну або правову інформацію, яку складно аналізувати без спеціальних знань, чи забезпечено відповідну експертну допомогу для розуміння складних доказів.

Наявність процесуальних документів, що підтверджують факт ознайомлення з матеріалами справи, також не завжди є достатньою.

У рішенні щодо справи *HUSEYN AND OTHERS v. AZERBAIJAN* від 26 жовтня 2011 року (заяви № 35485/05, 45553/05, 35680/05 та 36085/05) ЄСПЛ зазначив, що матеріали обвинувачення були достатньо великими й склалися, зокрема, з понад 6200 сторінок документів у 22 томах і відеодоказів, записаних на 22 відеокасетах. Дослідження такого обсягу доказів стороною захисту неминуче потребувало значного проміжку часу. Уряд стверджував, що захисту було надано достатньо часу для ознайомлення з матеріалами справи, посиляючись лише на той факт, що кожен із захисників і заявників підписав протокол про ознайомлення з матеріалами справи, не зробивши жодних зауважень щодо недостатності часу й можливостей, наданих їм для цього. ЄСПЛ не зміг прийняти цей аргумент. Він зазначив, що підписання протоколу про ознайомлення з матеріалами справи виглядає як процесуальна формальність незначного юридичного значення, яка має на меті задокументувати той факт, що відповідним особам справді було надано доступ до матеріалів справи, але це не обов'язково. З цього випливає, що підписання такого протоколу може засвідчити, чи було достатньо часу та можливостей для такого доступу, або може служити однозначною відмовою від будь-яких істотних або процесуальних

скарг, які захист міг мати у зв'язку з процесом ознайомлення з матеріалами слідства. Крім того, ЄСПЛ зауважує, що адвокати неодноразово скаржилися під час кримінального провадження на те, що їм не було надано достатньо часу для ознайомлення з матеріалами слідства в достатньому обсязі; деякі з них навіть скаржилися, що на них тиснули, щоб підписати протоколи про ознайомлення з матеріалами справи, не маючи доступу до матеріалів взагалі. Попри те, що ЄСПЛ не зобов'язаний приймати ці твердження як достовірні, він вважає, що твердженням слід довіряти, оскільки вони були серйозними, неодноразово звучали та взаємно узгоджувалися, а також через очевидний факт, що національні суди уникали, звертаючись до них, будь-яких деталей.

Крім цього аргументу, Уряд не надав жодної відповідної інформації щодо точного періоду часу чи способу, у який захисту було дозволено ознайомитися з матеріалами слідства, тобто чи кожен адвокат чи заявник надав копію відповідного матеріалу або вони повинні були ознайомитися з матеріалами в приміщенні слідчих органів. Уряд надав інформацію щодо графіка доступу одного з адвокатів другого заявника, пана Каріма, до доказів обвинувачення; проте в цьому випадку ця інформація не має значення, оскільки пана Каріма було звільнено як адвоката другого заявника та він не представляв його під час судового розгляду. В іншому випадку ЄСПЛ зазначає, що ні точний проміжок часу, ні точний графік і спосіб доступу сторони захисту до матеріалів справи неможливо визначити з документів, поданих сторонами. Суд бере до уваги зауваження, висловлені у Звіті Організації з безпеки і співробітництва в Європі про те, що «підсудним було надано лише одну копію матеріалів справи, що обмежувало підготовку їхнього захисту...» [192].

Слушною в аспекті спрощення доступу до матеріалів досудового розслідування є пропозиція В. О. Гусевої, О. О. Авдеева, В. В. Корнієнка, Л. С. Криворучко з приводу запровадження єдиної електронної бази експертних висновків, яка надасть можливість автоматичного аналізу експертних висновків засобами системи електронного кримінального провадження, надасть низку гарантій щодо походження висновку та його автентичності, що своєю чергою є

надійним заходом протидії зловживанням і фальсифікаціям у кримінальному провадженні, удосконалить процес обміну та зберігання результатів експертизи, ознайомлення сторони захисту з результатами експертизи [227, с. 264];

5) психофізіологічні особливості людини, а також наявність застосованого щодо підозрюваного запобіжного заходу.

Зазначений критерій має спрямовувати слідчих суддів зважати на вікові та розумові здібності конкретного підозрюваного. Розвиток сучасних технологій і практика органів досудового розслідування спрямовує надавати оригінали матеріалів кримінального провадження одразу з електронною копією цих матеріалів, детальне опрацювання яких захист може здійснити й самостійно. Водночас слід з'ясувати, наскільки підозрюваний обізнаний із сучасними технологіями та чи має він навички опрацювання таких електронних документів. Аналогічно, якщо особа перебуває під вартою, вона також обмежена в доступі до всіх видів гаджетів.

Також застосований запобіжний захід може впливати на можливість сторони захисту повноцінно реалізувати своє право.

У рішенні щодо справи *MOISEYEV v. RUSSIA* від 9 жовтня 2008 року (заява № 62936/00) ЄСПЛ визнав, що здійснюваний ефективний контроль прокуратурою за доступом до заявника його захисника підриває справедливість судового розгляду та засаду рівності сторін. Також Суд зазначив, що з міркувань національної безпеки за певних обставин можуть застосовувати процесуальні обмеження у справах, пов'язаних з державною таємницею. Навіть якщо під загрозою стоїть національна безпека, концепції законності та верховенства права в демократичному суспільстві вимагають, щоб заходи, які зачіпають фундаментальні права людини, такі як право на справедливий суд, мали законну основу та виконували свою захисну функцію [206].

Детальному дослідженню підлягають умови надання доступу до матеріалів досудового розслідування, визначений на це час і реальна можливість особи здійснювати ознайомлення;

б) урахування поточної ситуації в країні. Така обставина не передбачена нормами КПК України, однак реалії сьогодення вимагають від слідчих суддів також досліджувати питання місця проживання/перебування сторони захисту щодо матеріалів досудового розслідування. Адже очевидно, що запровадження комендантської години, воєнного стану, інтенсивність повітряних атак та їх загроз безпосередньо впливають на спроможність ефективно реалізовувати своє право на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування.

З огляду на окреслені обставини та проаналізувавши судову практику, можна визначити випадки, коли зволікання під час ознайомлення з матеріалами, до яких надано доступ, наявне:

1. Тривалі паузи в ознайомленнях із матеріалами досудового розслідування. Задовольняючи клопотання сторони обвинувачення у справі № 760/24486/19, слідчий суддя, крім обсягу матеріалів, який становив 19 томів і речові докази, взяв до уваги, що вісім осіб з числа тих, які мали ознайомитися з матеріалами досудового розслідування (підозрювані та їхні захисники, загалом – 10 осіб), протягом місяця з дня надання доступу до матеріалів досудового розслідування взагалі не здійснювали ознайомлення з ними в порядку, передбаченому ст. 290 КПК України [145].

2. Відмова від підписання протоколу про ознайомлення з матеріалами досудового розслідування під час фактичного здійснення такого ознайомлення. Обмежуючи сторону захисту в часі на реалізацію права, передбаченого ст. 290 КПК України, у справі № 344/1714/25 слідчий суддя врахував факт відмови адвоката від підписання протоколу, засвідченого підписами понятих. Крім того, слідчий суддя в цій справі встановив, що у зв'язку зі зволіканням з ознайомленням з матеріалами, до яких надано доступ, підозрюваній та іншому адвокату слідчий суддя вже встановив строк для ознайомлення, який завершився. Натомість підозрювана залучила нового адвоката [159].

3. Неявка сторони захисту для ознайомлення після здійснення першого візиту. Зокрема, слідчий суддя зазначив, що про умисне затягування та зволікання підозрюваними ОСОБА_5, ОСОБА_7 та їх захисниками ОСОБА_6,

ОСОБА_8 під час ознайомлення з матеріалами досудового розслідування свідчить той факт, що протягом більше ніж місяць з моменту надання доступу до матеріалів кримінального провадження сторона захисту прибула лише раз для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування [164].

4. Умисно повільний темп ознайомлення з матеріалами. У справі № 175/17169/24 слідчий суддя взяв до уваги, що підозрюваний протягом 30 хв ознайомився лише із 60 сторінками першого тому, 35 сторінок з яких – фототаблиця до протоколу огляду місця події. З подальшим ознайомленням з матеріалами кримінального провадження підозрюваний відмовився, пояснивши, що він втомився та не бажає продовжувати ознайомлення [111].

5. Ознайомлення різними учасниками з одним і тим самим обсягом матеріалів з результатами, що істотно різняться. Обмежуючи сторону захисту в часі на реалізацію права, передбаченого ст. 290 КПК України, у справі № 4910/99/19 слідчий суддя врахував обсяг і складність матеріалів досудового розслідування, які становили 95 томів, відомості про стан здоров'я підозрюваної (перебування на стаціонарному лікуванні) і надав оцінку процесуальній поведінці захисників підозрюваної. Згідно з ухвалою суду, протягом майже двох місяців після відкриття матеріалів досудового розслідування один захисник підозрюваної прибув до приміщення НАБУ лише один раз і письмово підтвердив факт надання доступу до матеріалів досудового розслідування, але не ознайомився із жодним із матеріалів досудового розслідування, а інший захисник підозрюваної двічі прибув до приміщення НАБУ й ознайомився з 15 томами матеріалів досудового розслідування [101].

В іншій справі слідчий суддя встановив, що з моменту відкриття матеріалів досудового розслідування минуло 10 місяців (для сторони захисту підозрюваної ОСОБА_28 – 7 місяців), проте за цей час сторона захисту та представники потерпілих ознайомилися з порівняно незначною частиною матеріалів (менше ніж із половиною всіх томів), більшість підозрюваних і захисників, представники потерпілих активних дій, спрямованих на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, не вчиняли протягом зазначеного

періоду, а підозрюваний ОСОБА_6, захисник підозрюваного ОСОБА_9 адвокат ОСОБА_45, захисник підозрюваного ОСОБА_25, адвокат ОСОБА_46 взагалі не розпочали ознайомлення з матеріалами кримінального провадження. У межах судового розгляду встановлено, що сторона обвинувачення створила належні умови доступу до матеріалів досудового розслідування, зокрема 500 із 515 томів кримінального провадження сторона обвинувачення відсканувала у форматі PDF (18 ТВ електронних документів), також 16,5 ТВ із зазначених 18 ТВ електронних документів скопійовано на 10 зовнішніх накопичувачів інформації, а отже, з метою оптимізації часу ознайомлення з матеріалами та за бажанням сторона захисту може отримати томи кримінального провадження в електронному вигляді [151].

б. Активізація сторони захисту тільки після звернення до слідчого судді з клопотанням у порядку ч. 10 ст. 290 КПК України. У справі № 4910/11/19-к під час ухвалення рішення про встановлення строку для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження слідчий суддя врахував, що загальний обсяг зібраних у межах досудового розслідування доказів та інших матеріалів кримінального провадження, до яких надано доступ стороні захисту, становив 58 томів письмових матеріалів, а загальний обсяг відтворюваної інформації, що міститься на матеріальних носіях інформації – картах пам'яті, дисках, флеш-носіях і які є додатками до протоколів слідчих (розшукових) та процесуальних дій, становить близько 114,2 Гб. Однак встановлені суддею обставини свідчили про явне зволікання сторони захисту в ознайомленні з матеріалами провадження, до яких надано повний доступ. Водночас слідчий суддя не оминув увагою і поведінку учасників судового провадження під час розгляду клопотання про встановлення строків для ознайомлення з матеріалами, а саме: сім разів було заявлено відвід головному у справі, двічі – складу детективів у кримінальному провадженні, численні заяви про відкладення розгляду клопотання, а також активність підозрюваних та їх захисників з ознайомленням з матеріалами досудового розслідування за період розгляду цього клопотання, який тривав майже два місяці [147].

7. Позиція сторони захисту, що ознайомлення з матеріалами може відбуватися тільки в приміщенні органу досудового розслідування. У справі № 991/97/25 слідчий суддя не погодився з доводами захисту щодо часу, який необхідний їм для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, позаяк детальне вивчення матеріалів може відбуватися і після складання та направлення до суду обвинувального акта. Це не перешкоджатиме захисту належно підготувати свою правову позицію з посиланням на ті обставини, які ними будуть виявлені під час ознайомлення з матеріалами досудового розслідування поза межами виконання вимог ст. 290 КПК України. Водночас КПК України не вимагає, щоб електронні носії інформації обов'язково були оглянуті та прослухані під час виконання вимог ст. 290 КПК України. Сторона обвинувачення зобов'язана надати можливість скопіювати всі матеріали, які є в її розпорядженні. Завантаженість захисників не може впливати на тривалість ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, оскільки не є обставиною, яка об'єктивно перешкоджає ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування. Тому покликання сторони захисту на такі обставини слідчий суддя визнав неспроможними [153].

8. Систематичне відкладання погодженого часу ознайомлення. Слідчий суддя, проаналізувавши поведінку сторони захисту, встановив, що підозрюваний спочатку посилався на відпустку свого захисника. Надалі в разі намагання слідчого узгодити дату ознайомлення, підозрюваний відповідав, що захисник зайнятий. Натомість у ті дні, коли сторона захисту все ж таки з'являлася, ознайомлення відбувалося лише з одним томом матеріалів за одне відвідування. Захисник усно повідомив слідчого, що такий повільний темп ознайомлення з матеріалами досудового розслідування обумовлений бажанням сторони захисту змінити запобіжний захід підозрюваному, у зв'язку з чим подано відповідне клопотання до суду. Між сторонами було досягнуто усної домовленості про завершення ознайомлення з іншими матеріалами досудового розслідування до 23 січня 2025 року. Однак, оскільки клопотання про зміну запобіжного заходу не було розглянуто до зазначеної дати, захисник не закінчив ознайомлення. Попри

незначний обсяг матеріалів досудового розслідування (4 томи і 2 пакети), сторона захисту не змогла ознайомитися з ними за 27 днів, у зв'язку з чим було визнано зловживання [170].

Отже, ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, передбачене ст. 290 КПК України, є ключовим етапом реалізації права на захист. Однак ця стадія часто стає інструментом для зловживань з метою затягування розгляду, маніпуляцій із процесуальними строками чи впливу на обрання/зміну запобіжного заходу. Це створює серйозну загрозу ефективності досудового розслідування та справедливості судового розгляду.

Такі приклади свідчать про низку системних проблем: нечітке врегулювання строків, суб'єктивний підхід до встановлення факту зловживання, формальний характер повідомлень про завершення розслідування, обмежені можливості слідчого щодо забезпечення реального доступу до матеріалів.

Тож вважаємо, що є необхідність у детальнішому нормативному врегулюванні цієї стадії. Зокрема, вбачається необхідним запровадити імперативну вимогу для сторони обвинувачення надавати доступ до матеріалів як у паперовій, так і в електронній формах (за можливості), уточнити, що зловживання не можна констатувати автоматично лише за відсутності підпису під протоколом ознайомлення або затримкою, адже ключовим є аналіз сукупності обставин; передбачити можливості встановлення судом контрольного строку з огляду на обставини справи, а також передбачити можливість оскарження встановлення строків до апеляційного суду.

Таке вдосконалення регулювання цього процесу забезпечить як права захисту, так і належну ефективність правосуддя.

Висновки до розділу 2

1. Обґрунтовано, що принциповою є суперечність між правом сторони захисту на компетентний і добросовісний захист, гарантованим законодавством та правилами адвокатської етики, і потенційною можливістю сторони захисту зловживати своїми процесуальними правами з метою перешкоджання або затягування кримінального провадження, що вимагає чіткого законодавчого розмежування добросовісних і недобросовісних практик.

2. Висвітлено, що допит прокурора чи слідчого, дізнавача за клопотанням сторони захисту хоч і може бути важливим інструментом реалізації права на захист, у сучасних реаліях часто перетворюється на маніпулятивний засіб для затягування процесу або отримання процесуальних переваг, що засвідчує необхідність суворіших критеріїв й ефективних механізмів судового контролю за такими діями.

3. Аргументовано, що можливість адвоката самостійно збирати інформацію шляхом опитування осіб залишається недостатньо ефективною через відсутність нормативного визнання отриманих у такий спосіб результатів як повноцінних джерел доказів, тому до КПК України необхідно внести зміни, які легалізували б і посилили процесуальне значення цих даних.

4. Доведено, що відсутність чітких критеріїв оцінювання добровільності згоди на проведення обшуку чи огляду нерідко використовують адвокати для створення штучних перешкод, що вимагає запровадження чітких стандартів і меж оцінювання такої згоди, аби запобігти зловживанням та забезпечити баланс прав осіб і слідчих органів.

5. Встановлено, що нинішня законодавча невизначеність меж примусового освідування особи створює поле для конфліктів між стороною захисту та слідством і призводить до маніпулятивних оскаржень результатів цієї дії, що потребує термінового впровадження обов'язкової відеофіксації та чітких умов застосування примусу для захисту прав людини й ефективності кримінального процесу.

6. Підтверджено, що право сторони захисту подавати численні клопотання та відводи, попри його очевидну важливість для захисту прав людини, часто стає інструментом навмисного затягування провадження. Стаття 220 КПК України наділяє сторону захисту повноваженнями ініціювати будь-які процесуальні дії, а сторона обвинувачення зобов'язана їх розглядати, витрачаючи на це ресурси.

7. Увагу зосереджено на важливості відмежування клопотань, спрямованих на забезпечення захисту, і тих, що мають на меті протидію досудовому розслідуванню. Зазначено, що оскільки доступ до змісту клопотань і відповідей на них на етапі досудового розслідування обмежений учасниками конкретного провадження, аналіз зловживань у цьому контексті переважно здійснюють на підставі результатів судового контролю.

8. Розглянуто критерії, яким повинні відповідати клопотання, подані в порядку ст. 220 КПК України, а саме: наявність кримінального провадження, належний процесуальний статус особи, яка подає клопотання, і безпосередній зв'язок клопотання з виконанням процесуальних, слідчих (розшукових) дій, передбачених КПК України. Наведено приклади із судової практики, коли подання клопотань з посиланням на ст. 220 КПК України розцінено як зловживання, оскільки не відповідало цим критеріям, наприклад, подання клопотань до початку або після закінчення досудового розслідування, особою без відповідного процесуального статусу або з вимогами, що не належать до категорії слідчих (розшукових) дій.

9. Проаналізовано, що навіть дотримання формальних вимог не завжди гарантує задоволення клопотання сторони захисту, оскільки це залежить від розсуду слідчого, дізнавача, прокурора, які оцінюють законність інтересу заявника. Акцентовано на праві сторони захисту подавати певні клопотання безпосередньо до слідчого судді, суду, а також оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування. Констатовано наявність можливості добросовісної помилки правозастосовного органу під час

встановлення значущості обставин, про встановлення яких клопоче заявник, через різне тлумачення оцінювальних понять.

10. Розглянуто проблему формальних недоліків клопотань і скарг, поданих стороною захисту, та запропоновано внесення змін до КПК України, які дозволили б слідчому, прокурору та слідчому судді повертати такі документи для усунення недоліків без автоматичної відмови по суті. Зазначено, що хоча в правозастосовній практиці трапляються випадки повернення клопотань для усунення недоліків із посиланням на аналогію права, відсутність чіткої норми призводить до неоднакового правозастосування та диспропорції між сторонами.

11. На підставі аналізу судової практики доведено, що подання завідомо безпідставних, повторних або масових однотипних клопотань і відводів є поширеною формою зловживання з боку захисту, що зумовлює необхідність доповнення КПК України чіткими нормами про відповідальність за систематичні маніпулятивні дії учасників кримінального провадження.

12. Підтверджено, що інститут відводу часто перетворюється зі способу забезпечення справедливого судочинства на інструмент процесуального маніпулювання, тому в КПК України доцільно чітко визначити критерії визнання таких дій зловживанням, зокрема запровадити правило автоматичного залишення без розгляду повторних відводів, заявлених з аналогічних підстав.

13. Обґрунтовано, що стадія ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, передбачена ст. 290 КПК України, є ключовою для забезпечення права на захист, оскільки саме на цьому етапі сторона захисту отримує повну інформацію про зібрані докази після завершення дискреції слідчого та прокурора щодо обсягу розголошення відомостей. Водночас встановлено, що недобросовісне зволікання сторони захисту з ознайомленням може бути розцінено як зловживання правом, що потребує судового втручання для встановлення розумного строку для завершення цієї процедури.

14. Аргументовано, що визначення «зволікання під час ознайомлення» є оцінною категорією, і констатація факту зловживання можлива лише шляхом дослідження конкретних обставин кожної справи. Визначено низку обставин, які

підлягають дослідженню слідчими суддями для встановлення факту зволікання, серед яких: належне повідомлення стороною обвинувачення про завершення розслідування, забезпечення реального доступу до всіх матеріалів, кількість підозрюваних та їх захисників, обсяг і складність матеріалів, умови надання доступу, а також поведінка учасників під час процесу ознайомлення та розгляду відповідних клопотань.

15. Встановлено, що поведінка сторони захисту, яка свідчить про умисне затягування процесу ознайомлення, може виявлятися в різних формах. До таких форм зловживання правом на ознайомлення належать: відмова від підписання протоколу під час фактичного ознайомлення, неявка для ознайомлення після першого візиту, умисно повільний темп ознайомлення, значна розбіжність у темпах ознайомлення різних учасників з аналогічним обсягом матеріалів, наполягання на ознайомленні виключно в приміщенні органу досудового розслідування, систематичне відкладання погодженого часу, а також інші дії, спрямовані на штучне затягування процесу.

16. Констатовано, що сторона обвинувачення зобов'язана забезпечувати стороні захисту реальний і повний доступ до матеріалів досудового розслідування, включно з можливістю їх копіювання як на паперових, так й електронних носіях, водночас зайнятість адвокатів не може бути виправданням для необґрунтованого продовження строків ознайомлення.

17. За результатами аналізу судової практики підтверджено, що слідчі судді під час розгляду клопотань про встановлення строку для ознайомлення враховують сукупність обставин, зокрема обсяг і складність матеріалів, стан здоров'я підозрюваних, поведінку всіх учасників кримінального провадження, а також поточну ситуацію в країні. Водночас зауважено, що детальне вивчення матеріалів може відбуватися і після складання та направлення обвинувального акта до суду, що не перешкоджає належній підготовці захисту.

18. Обґрунтовано необхідність детальнішого нормативного врегулювання стадії ознайомлення з матеріалами досудового розслідування. Зокрема, вбачається за необхідне запровадити імперативну вимогу для сторони

обвинувачення надавати доступ до матеріалів як у паперовій, так і в електронній формі (за можливості), а також уточнити, що зловживання не можна констатувати автоматично лише за формальними ознаками, воно потребує аналізу сукупності обставин. Запропоновано передбачити можливість встановлення судом контрольного строку з огляду на обсяг, складність матеріалів та умови доступу до них.

19. Розглянуто практику ЄСПЛ, у якій засвідчено важливість надання захисту достатнього часу й можливостей для ознайомлення з матеріалами справи для забезпечення справедливого судового розгляду. Зазначено, що формальне підписання протоколу про ознайомлення не обов'язково свідчить про фактичну наявність достатнього часу й можливостей для цього.

20. Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування є ключовим етапом реалізації права на захист, проте його здійснення не слід використовувати як інструмент для зловживання процесуальними правами та штучного затягування кримінального провадження. Тому судовий контроль за дотриманням розумних строків на цій стадії є важливим елементом забезпечення ефективності кримінального провадження з повагою до прав усіх його учасників.

Розділ 3

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПОВНОВАЖЕННЯМИ ОСОБАМИ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ, І СУДОМ

3.1. Зловживання стороною обвинувачення правом на визначення обсягу відомостей досудового розслідування, які надають на ознайомлення стороні захисту

Частина 1 ст. 221 КПК України передбачає, що слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язаний за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюють провадження, надати їм матеріали досудового розслідування для ознайомлення, за винятком матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню.

На стадії досудового розслідування слідчий, дізнавач і прокурор наділені доволі широкими дискреційними повноваженнями щодо визначення обсягу відомостей досудового розслідування, які надано стороні захисту для ознайомлення. Водночас ця норма забороняє відмовляти в наданні для ознайомлення загальнодоступного документа, оригінал якого знаходиться в матеріалах досудового розслідування. Водночас кримінальне процесуальне законодавство не містить визначення, що є загальнодоступними документами.

Закон України «Про доступ до публічної інформації» (ст. 6) дає перелік інформації, доступ до якої не може бути обмежений, зокрема це:

- інформація про складання, розгляд і затвердження бюджетів, кошторисів розпорядників бюджетних коштів та плани використання бюджетних коштів одержувачів бюджетних коштів, а також їх виконання за розписами, бюджетними програмами й видатками (крім таємних видатків, відповідно до ст. 31 Бюджетного кодексу України), взяття розпорядниками й

одержувачами бюджетних коштів бюджетних зобов'язань або здійснення розпорядження бюджетними коштами в будь-який інший спосіб, планування, формування, здійснення та виконання закупівлі товарів, робіт і послуг за бюджетні кошти, зокрема оборонних закупівель (крім випадків, якщо окрема інформація про закупівлі товарів, робіт і послуг становить державну таємницю відповідно до Закону України «Про державну таємницю»), володіння, користування чи розпорядження державним, комунальним майном, зокрема до копій відповідних документів, умови отримання цих коштів чи майна, прізвища, імена, по батькові фізичних осіб і найменування юридичних осіб, які отримали ці кошти або майно (крім випадків, передбачених частиною другою ст. 23 Закону України «Про основи національного спротиву») [75];

- інформація про наявність у фізичних осіб податкового боргу;
- інформація, зазначена в декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, поданій відповідно до Закону України «Про запобігання корупції», крім випадків, визначених зазначеним Законом [75];

- інформація про структуру, принципи формування та розмір оплати праці, винагороди, додаткового блага керівника, заступника керівника юридичної особи публічного права, керівника, заступника керівника, члена наглядової ради державного чи комунального підприємства або державної чи комунальної організації, що має на меті одержання прибутку, особи, яка постійно або тимчасово обіймає посаду члена виконавчого органу чи входить до складу наглядової ради господарського товариства, у статутному капіталі якого більше 50 відсотків акцій (часток, паїв) безпосередньо чи опосередковано належать державі та/або територіальній громаді [75].

Отже, на нашу думку, таку інформацію можна віднести до загальнодоступної, тож доступ до оригіналів документів, які містять таку інформацію та знаходяться в матеріалах кримінального провадження, не може бути обмежений з підстави можливої шкоди для досудового розслідування.

Крім того, І. В. Гловіюк і С. В. Андрусенко вважають, що для реалізації права на захист до матеріалів, які мають бути надані в порядку ст. 221, слід віднести матеріали, що обґрунтовують повідомлення про підозру, застосування запобіжного заходу [15].

Слідчий суддя Дарницького районного суду м. Києва в ухвалі від 20 квітня 2018 року (справа № 753/6669/18) зазначив, що до загальнодоступних документів також належать: матеріали, на підставі яких приймали рішення про правову кваліфікацію кримінального правопорушення, дані, які підтверджують відповідний процесуальний статус у кримінальному провадженні [155].

Ми не поділяємо таке твердження, оскільки матеріалами, на підставі яких приймали рішення про правову кваліфікацію кримінального правопорушення, може бути, зокрема, заява про вчинення злочину. Водночас приписи ст. 2 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» передбачають, що право на забезпечення безпеки шляхом застосування заходів, зазначених у ст. 1 і 7 цього Закону (включно із забезпеченням конфіденційності відомостей про особу), має особа, яка заявила до правоохоронного органу про кримінальне правопорушення або в іншій формі брала участь чи сприяла виявленню, попередженню, припиненню або розкриттю кримінальних правопорушень [76]. Надання доступу до оригіналу такого документа може не тільки нашкодити досудовому розслідуванню, а й безпосередньо порушити вимоги законодавства.

На думку О. В. Малахової, до загальнодоступних документів слід відносити ті матеріали, до яких доступ необмежений, які створені поза кримінальною процесуальною діяльністю, але містять відомості, що мають значення для кримінального провадження. Некоректно визнавати загальнодоступними документами процесуальні документи, що були створені в межах цього кримінального провадження, оскільки доступ до них може бути обмежений як до таких, ознайомлення з якими може зашкодити досудовому розслідуванню, наприклад: постанова прокурора про проведення контролю за вчиненням злочину, ухвала слідчого судді про застосування заходів безпеки,

протокол допиту свідка, протокол зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж тощо [39, с. 242].

Аналогічно, на думку Л. М. Лобойка, матеріалами, ознайомлення з якими може зашкодити досудовому розслідуванню, слід вважати матеріали кримінального провадження: у яких містяться дані, що можуть бути підставою для провадження негласних слідчих (розшукових) дій; ознайомлення з якими може стати причиною втрати предметів і документів, що мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; які містять державну й іншу охоронювану законом таємницю тощо [43, с. 437].

Також в ухвалі від 27 січня 2025 року слідчий суддя Доманівського районного суду Миколаївської області зазначив, що докази, які містять інформацію з обмеженим доступом, слідчим можуть для ознайомлення не надавати. Крім того, слідчий може не надавати до закінчення розслідування для ознайомлення ті докази, розголошення яких зашкодить розслідуванню кримінального провадження загалом [156].

В іншому випадку слідчий суддя орієнтує на те, що слідчий має системно вказати, з якими саме матеріалами захиснику відмовлено в ознайомленні та як обізнаність захисника про їх зміст вплине на досудове розслідування в кримінальному провадженні [163].

Для усунення проблеми неоднозначності таких підходів вбачається за доцільне викласти останнє речення ч. 1 ст. 221 КПК України в такій редакції: «Відмова в наданні для ознайомлення загальнодоступного документа, оригінал якого знаходиться в матеріалах досудового розслідування, тобто офіційного документа, що містить інформацію, яка не підлягає обмеженню в доступі відповідно до законодавства, і може бути використаний сторонами кримінального провадження без спеціального дозволу, а також відмова в наданні матеріалів досудового розслідування, на які сторона обвинувачення вже посилалася у відкритому судовому засіданні під час розгляду клопотань, скарг, заяв слідчим суддею, не допускається».

Водночас вирішення питання стосовно доцільності або можливості надання доступу до інших матеріалів досудового розслідування до його завершення залишається дискрецією слідчого та прокурора. Визначення, надання для ознайомлення яких саме матеріалів може зашкодити досудовому розслідуванню, чинне законодавство також не містить.

Гарантією протидії можливному зловживанню стороною обвинувачення в цьому випадку залишається судовий контроль.

Стаття 303 КПК України надає можливість оскаржити слідчому судді бездіяльність слідчого, дізнавача, прокурора, що полягає в нерозгляді клопотання щодо надання матеріалів досудового розслідування для ознайомлення.

Такі скарги не становлять особливих складнощів і не передбачають плюралізму підходів у правозастосуванні щодо обов'язку сторони обвинувачення розглянути клопотання в порядку ст. 220 КПК України у випадку наявності в особи відповідного процесуального статусу.

Водночас думки розходяться стосовно того, як запобігти зловживанням слідчого, прокурора у відмові щодо задоволення такого клопотання або обмеженні доступу до матеріалів досудового розслідування.

Частина 1 ст. 303 КПК України не передбачає можливості оскарження рішення слідчого, прокурора про відмову (повну або часткову) у задоволенні клопотання про ознайомлення з матеріалами досудового розслідування.

Водночас, намагаючись обійти таку норму, сторона захисту вдається до того, що в одному клопотанні заявляє декілька вимог. Відповідно до змісту ухвали, слідчий суддя Октябрського районного суду м. Полтави від 3 червня 2020 року, постановленій у справі № 554/3156/20, захисник звернувся до слідчого з клопотанням, у якому просив провести слідчі (розшукові) та процесуальні дії, а саме:

- надати стороні захисту для ознайомлення загальнодоступні документи, оригінали яких знаходяться в матеріалах досудового розслідування, а також інші

матеріали досудового розслідування, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження не може зашкодити досудовому розслідуванню;

- у порядку ст. 93 КПК України отримати певні документи;
- провести слідчі дії – огляд електронних поштових скриньок свідків і допити;
- призначити і провести експертизу;
- розсекретити матеріали негласних слідчих (розшукових) дій та процесуальні документи, на підставі яких їх проводили.

Отримавши постанову за результатами розгляду такого клопотання, сторона захисту одержала можливість оскаржити її в порядку п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК України. Своєю чергою слідчий суддя констатував, що в порушення вимог ст. 220 КПК України слідчий виніс невмотивовану постанову, з якої незрозумілими є підстави часткової відмови в задоволенні клопотання адвоката та в якій саме частині з яких підстав. Слідчий суддя дійшов висновку про необхідність скасування цієї постанови, зобов'язавши слідчого повторно розглянути клопотання адвоката з винесенням умотивованої постанови за результатами його розгляду [167].

Однак більшість слідчих суддів обстоюють позицію, що визначення обсягу ознайомлення з матеріалами досудового розслідування на певній стадії кримінального провадження не належить до повноважень слідчого судді, а є дискреційними повноваженнями органу досудового розслідування, які здійснюють з огляду на обсяг відомостей про кримінальне правопорушення [158; 175].

Проте для забезпечення судового контролю належного реагування на клопотання про надання для ознайомлення матеріалів досудового розслідування слід доповнити ст. 303 КПК України нормою щодо можливості судового перегляду рішень слідчого, прокурора щодо обмеження доступу, передусім у справах, де стороною є особа, яку підозрюють у вчиненні тяжких або особливо тяжких злочинів з можливістю слідчому судді зобов'язати слідчого або прокурора надати конкретні матеріали стороні захисту. Зокрема, до матеріалів,

доступ до яких не може бути обмежено з підстав шкоди для досудового розслідування, на нашу думку, слід віднести:

- 1) процесуальні рішення (крім тих, що містять гриф «таємно» або «особливо таємно»);
- 2) висновки експертів;
- 3) матеріали, що вже були оприлюднені (покладені в обґрунтування відповідного клопотання, заперечення тощо) у відкритому судовому засіданні в межах судового контролю за дотриманням прав, свобод й інтересів осіб у кримінальному провадженні.

Однак для реальної можливості реалізації права учасників кримінального провадження на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення необхідно запровадити механізм судового контролю за законністю обмеження доступу до конкретних матеріалів.

Крім того, проблемним питанням залишається відсутність регулювання строків надання матеріалів для ознайомлення в разі задоволення поданого в порядку ст. 221 КПК України клопотання. Зокрема, у своєму рішенні від 6 січня 2025 року слідчий суддя Придніпровського районного суду м. Черкаси (справа № 711/10249/24) зазначив про неможливість оскарження бездіяльності слідчого з ненадання матеріалів досудового розслідування з підстав, що ця процесуальна норма (ч. 1 ст. 221 КПК України) не передбачає конкретного процесуального строку, протягом якого слідчий, дізнавач або прокурор повинен виконати обов'язок щодо ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, у цьому зв'язку бездіяльність, яка полягає в неознайомленні з матеріалами кримінального провадження, не може бути оскаржена до слідчого судді [171].

Отже, навіть внесення змін до чинного законодавства щодо можливості оскарження рішення слідчого, прокурора про відмову, зокрема й часткову, у наданні для ознайомлення матеріалів досудового розслідування не матиме дієвого механізму судового контролю без можливості визначення строку для реалізації стороною обвинувачення цього обов'язку.

Відповідно до ч. 2 ст. 307 КПК України, ухвала слідчого судді за результатами розгляду скарги на рішення, дії чи бездіяльність під час досудового розслідування може бути про: 1) скасування рішення слідчого, дізнавача чи прокурора; 1-1) скасування повідомлення про підозру; 2) зобов'язання припинити дію; 3) зобов'язання вчинити певну дію; 4) відмову в задоволенні скарги [34].

Приймаючи рішення про зобов'язання вчинити певну дію, слідчі судді посилаються здебільшого на норму закону, якою вже визначено строк виконання такої дії (накшталт розглянути клопотання в порядку ст. 220 КПК України в триденний термін). Проте ст. 221 КПК України не містить такого терміну. Це має сенс з огляду на різний обсяг матеріалів, які може бути надано для ознайомлення до завершення досудового розслідування. У такому випадку доцільно передбачити норму, яка надавала б дзеркальну до ч. 10 ст. 290 КПК України можливість обмеження в часі сторони обвинувачення.

З огляду на викладене, вважаємо за необхідне доповнити ст. 221 КПК України частиною 4 такого змісту: «У разі зволікання стороною обвинувачення в наданні для ознайомлення матеріалів досудового розслідування, до яких доступ визнаний можливим до його завершення, слідчий суддя за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, з огляду на обсяг, складність матеріалів та умови доступу до них, зобов'язаний встановити строк для слідчого, дізнавача, прокурора, протягом якого він має надати такий доступ».

Однак зловживання стороною обвинувачення в обмеженні доступу іншим учасникам до матеріалів досудового розслідування можливе не тільки під час ознайомлення з ними в порядку ст. 221 КПК України.

Зокрема, є низка питань, щодо яких здійснюють судовий контроль, і належний контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні можливий лише шляхом вивчення певних матеріалів досудового розслідування.

Вирішення питання про продовження строків досудового розслідування потребує дослідження, чи відповідатиме таке продовження засаді розумності строків. Для цього слідчому судді слід урахувати такі критерії, як: 1) складність кримінального провадження, яку визначають з огляду на кількість підозрюваних, обвинувачених і кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюють провадження, обсяг і специфіку процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування, тощо; 2) поведінка учасників кримінального провадження; 3) спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень (ст. 28 КПК України) [34]. Оскільки клопотання про продовження строків досудового розслідування подає сторона обвинувачення, з огляду на засади диспозитивності та змагальності, в інтересах слідчого надати підтвердження, що обрані органом досудового розслідування спосіб, порядок та обсяг проведення слідчих (розшукових) дій є оптимальними й необхідними саме в цьому кримінальному провадженні.

Однак під час розгляду клопотань сторони захисту ситуація частково інша. Абзац 2 ч. 1 ст. 174 КПК України передбачає, що може бути скасовано арешт майна повністю або частково ухвалою слідчого судді під час досудового розслідування чи суду в межах судового провадження за клопотанням підозрюваного, обвинуваченого, їх захисника чи законного представника, іншого власника або володільця майна, представника юридичної особи, щодо якої здійснюють провадження, якщо вони доведуть, що в подальшому застосуванні цього заходу немає потреби або арешт накладено необґрунтовано [34].

Закріплена в КПК України засада змагальності передбачає самостійне обстоювання стороною захисту своєї правової позиції. Отже, обов'язок доводити, що відпала необхідність продовження дії такого запобіжного заходу, як арешт, покладено саме на особу, що подала відповідне клопотання.

Зокрема, у випадку якщо арешт на майно накладали з метою забезпечення збереження речового доказу й мотивом такого забезпечення слугувала необхідність проведення певних судових експертиз, слідчих (розшукових) дій

або ж, до прикладу, подолання системи логічного заходу, перевірити виконання зазначених дій, встановити доцільність тривання подальшого арешту без дослідження матеріалів досудового розслідування фактично неможливо.

Судова практика не сформувала єдиних підходів щодо наявності в слідчого судді або суду повноваження витребувати необхідні для вирішення питання матеріали досудового розслідування, зокрема за клопотанням сторони захисту.

Колегія суддів ВАКС у своїй ухвалі від 12 червня 2023 року (№ 991/4881/23) дійшла висновку, що, відповідно до ст. 222 КПК України, відомості досудового розслідування можна розголошувати лише з письмового дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, у якому вони визнають можливим. З пояснень прокурора встановлено, що НАБУ здійснює досудове розслідування в кримінальному провадженні № 5202200000000156, у якому нікому не повідомлено про підозру. У ньому розслідують ознаки іншого злочину, яке не охоплено складом злочину, яке розслідували в кримінальному провадженні № 5202100000000281. Отже, витребування зазначених матеріалів для ознайомлення з ними сторони захисту може порушити таємницю досудового розслідування [105].

Аналогічно в ухвалі від 13 червня 2022 року (справа № 991/1798/22) слідчий суддя ВАКС зазначає, що КПК України не передбачає права суду витребувати матеріали будь-яких кримінальних проваджень в органів досудового розслідування, оскільки, згідно з ч. 1 ст. 7 КПК України, зміст і форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, до яких, зокрема, належать змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і доведенні перед судом їх переконливості, правовий зміст чого відображають ч. 1, 2, 6 ст. 22 КПК України, якими визначено, що кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими КПК України. Сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших

доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК України. Суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків [150].

Водночас колегія суддів АП ВАКС у своєму рішенні від 28 червня 2022 року (справа № 991/1798/22) скасувала ухвалу слідчого судді ВАКС про відмову в поновленні строку на оскарження постанови детектива НАБУ про закриття кримінального провадження, зокрема з підстав неперевірки факту направлення детективом НАБУ скаржнику копії постанови, зокрема шляхом витребування матеріалів кримінального провадження [93].

Аналогічно Інструкція з організації обліку та руху кримінальних проваджень в органах досудового розслідування Національної поліції України, затверджена наказом МВС України від 14 квітня 2016 року № 296, регулює порядок видачі з архіву органу досудового розслідування кримінальних проваджень, у яких прийнято рішення про закриття, зокрема у випадку витребування кримінальних проваджень слідчим суддею, судом (п. 1 розділу V) [77].

Крім того, ст. 3 КПК України передбачає, що слідчий суддя – це суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення в порядку, передбаченому КПК України, судового контролю за дотриманням прав, свобод й інтересів осіб у кримінальному провадженні. Також відповідно до ч. 6 ст. 22 КПК України суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків [34].

На нашу думку, під час здійснення судового контролю для забезпечення прав учасників кримінального провадження, зокрема права на захист, слідчий суддя, суд може витребувати певні матеріали досудового розслідування для упередження зловживання стороною обвинувачення своїм правом на визначення обсягу відомостей досудового розслідування, що підлягає розголошенню до його завершення, за сукупності таких обставин:

1) сторона захисту, потерпілий або представник юридичної особи, щодо якої здійснюють провадження, зверталися до слідчого, дізнавача, прокурора з клопотанням про надання для ознайомлення конкретно визначених (або таких, що можуть ідентифікувати їх суть) матеріалів досудового розслідування в порядку ст. 221 КПК України;

2) сторона обвинувачення відмовила в наданні для ознайомлення матеріалів досудового розслідування без зазначення мотивів такої відмови;

3) учасник кримінального провадження заявив відповідне клопотання про витребування матеріалів;

4) слідчий суддя, суд дійшов висновку, що дотримання прав, свобод й інтересів осіб у кримінальному провадженні без дослідження зазначених матеріалів досудового розслідування не є можливим.

Також додатковим критерієм для прийняття такого рішення може слугувати наявність обґрунтованих підстав вважати, що сторона обвинувачення умисно приховує або маніпулює доказами (наприклад, наявність розбіжностей між матеріалами, наданими стороні захисту, і тими, якими сторона обвинувачення обґрунтовувала свою позицію під час розгляду клопотань).

Крім того, на нашу думку, необхідним є витребування матеріалів кримінального провадження під час розгляду скарги на рішення слідчого, дізнавача, прокурора про закриття кримінального провадження, оскільки закриття кримінального провадження є однією з форм закінчення досудового розслідування, а отже, приписи норми ст. 221 КПК України припинили свою дію.

3.2. Зловживання стороною обвинувачення під час об'єднання, виділення матеріалів досудового розслідування та зупинення досудового розслідування

Стаття 217 КПК України дозволяє за потреби об'єднувати та виділяти матеріали досудового розслідування. Метою прийняття рішень як про об'єднання, так і про виділення матеріалів досудового розслідування є необхідність забезпечення всебічності, повноти й неупередженості досудового розслідування. Вказівка на мету таких процесуальних рішень украй важлива, оскільки йдеться про реалізацію дискреційних повноважень прокурора. У тексті ст. 217 КПК України зазначено, що «в разі необхідності в одному провадженні можуть бути об'єднані матеріали досудових розслідувань...», тобто для правозастосовника визначено досить широкі межі розсуду щодо визначання наявності необхідності прийняття відповідного рішення [33, с. 281–283].

Слушною є думка В. В. Павловського, який вважає, що під час вирішення прокурором питання щодо об'єднання чи виділення матеріалів досудового розслідування на стадії досудового розслідування та кримінального провадження судом на стадії судового розгляду в усіх випадках необхідно оцінювати перспективу можливості дотримання розумних строків кримінального провадження. Оскільки цей процесуальний інститут виявляється в реалізації завдань кримінального провадження щодо забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування, то він стосується і належної охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, зокрема реалізації окремих елементів процесуального статусу сторони захисту та потерпілого у сфері кримінальних процесуальних відносин [47, с. 141].

Однак, з огляду на відсутність чіткої окресленості мети, можливості судового контролю за такою постановою прокурора, вбачається можливість зловживання такими дискреційними повноваженнями для:

- 1) маніпулювання строками досудового розслідування;

2) тиску на підозрюваного (обвинуваченого), оскільки множинність зареєстрованих щодо однієї особи кримінальних проваджень може мати значний психологічний вплив на неї;

3) штучного ускладнення доступу стороні захисту до матеріалів досудового розслідування;

4) вплив на майбутній авторозподіл, зокрема шляхом множинного об'єднання проваджень, що безпосередньо вплине на можливість подальшого судового розгляду суддями, які вже брали в таких провадженнях участь як слідчі судді.

Частина 7 ст. 217 КПК України визначає, що днем початку досудового розслідування в провадженні, виділеному як окреме, є день, коли було розпочато розслідування, з якого виділено окремі матеріали, а в провадженні, у якому об'єднано матеріали кількох досудових розслідувань, – день початку розслідування того провадження, яке розпочалося раніше.

Однак одночасно строки досудового розслідування безпосередньо залежать від того, чи повідомлено в кримінальному провадженні особі про підозру, чи воно є «фактовим». Крім того, важливим аспектом є дата внесення відомостей до ЄРДР, оскільки вона визначає актуальність редакції норм КПК України.

Зокрема, п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України визначає, що досудове розслідування – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду одного з передбачених КПК України рішень [34].

Параграф 4 глави 24 КПК України визначає порядок продовження строків досудового розслідування. Однак норми цієї статті в різних редакціях передбачали різні порядки продовження строку досудового розслідування та визначали різних суб'єктів, уповноважених його продовжувати, а також необхідність продовження строків у кримінальному провадженні, у якому жодній особі не повідомлено про підозру.

З дня набуття чинності КПК України (20 листопада 2012 року) до введення в дію положень Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII [70] (далі – Закон № 2147-VIII), тобто до 15 березня 2018 року, обчислення початку строку досудового розслідування починалося з дня повідомлення особі про підозру та строк досудового розслідування продовжував виключно прокурор (ст. 219, 294 КПК України в редакції до 16 березня 2018 року).

На підставі Закону України № 2147-VIII діяв інший порядок обчислення початку та продовження строку досудового розслідування, зокрема, змінилися редакції ст. 217, 219 КПК України, а також було виключено й доповнено новими положеннями статті, що містяться в § 4 глави 24 КПК України (пп. 13, 14, 20–22 п. 7 § 1 розділу 4 Закону України № 2147-VIII). Зазначені зміни не мали зворотної дії в часі та застосовуються до справ, за яким відомості про кримінальне правопорушення внесені в ЄРДР після введення в дію цих змін (п. 4 § 2 розділу 4 Закону України № 2147-VIII). Тобто ці зміни та новий порядок обчислення початку і продовження строку досудового розслідування поширюються виключно на кримінальні провадження, внесені до ЄРДР, починаючи з 16 березня 2018 року [149].

«Правки Лозового» не тільки змінили суб'єкта, уповноваженого продовжувати строки досудового розслідування, визначивши можливість продовження строків досудового розслідування після повідомлення особі про підозру до трьох місяців – керівником місцевої прокуратури, заступником Генерального прокурора; до шести місяців – слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з керівником регіональної прокуратури або його першим заступником чи заступником, заступниками Генерального прокурора; до дванадцяти місяців – слідчим суддею, за клопотанням слідчого, погодженим з Генеральним прокурором чи його заступниками [70], а й запровадили судовий

контроль у разі продовження строків у «фактових» провадженнях, однак у тих, внесення відомостей щодо яких відбулося після 16 березня 2018 року.

Об'єднання ж матеріалів досудового розслідування кримінального провадження, відомості щодо якого було внесено до ЄРДР після 16 березня 2018 року з матеріалами досудового розслідування в кримінальному провадженні, що було зареєстровано раніше, породжувало певну правову невизначеність як щодо порядку обчислення строків досудового розслідування, так і щодо порядку продовження таких строків [12, с. 139].

Ускладнила ситуацію різноманітність підходів як слідчих суддів, так і суддів ВС. Зокрема, у постанові Об'єднаної палати ККС ВС від 31 жовтня 2022 року, винесеній у справі № 753/12578/19, Суд дійшов висновку, що незастосування положень законів № 2147-VIII і № 2617-VIII у справах, де відомості про кримінальне правопорушення внесені в ЄРДР після введення в дію відповідних змін, а також у тих випадках, коли ці провадження об'єднані з тими, де відомості про кримінальне правопорушення внесені в ЄРДР до 16 березня 2018 року, є істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону через недотримання встановленої законом форми здійснення судового контролю за вирішенням питання про продовження строків досудового розслідування. Продовження строків досудового розслідування здійснює слідчий суддя в межах повноважень, визначених положеннями законів № 2147-VIII і № 2617-VIII, у кримінальних провадженнях, внесених до ЄРДР з 15 березня 2018 року та які були об'єднані з кримінальним провадженням, розпочатим до цієї дати [56].

Це рішення постановлено з окремою думкою судді, відповідно до якої, якщо продовження строку досудового розслідування тих кримінальних проваджень, відомості про які було внесено до ЄРДР до 16 березня 2018 року, було компетенцією прокурора відповідного рівня, то й у випадку його об'єднання з іншим провадженням, відомості про яке до ЄРДР було внесено із 16 березня 2018 року, така компетенція прокурора є незмінною [45].

Надалі Об'єднана палата ККС ВС, акцентуючи на дії принципу *Lex specialis derogat generali*, зазначила, що норми, уведені в дію законом № 2147-

VIII, поширюється на кримінальні провадження, відомості щодо яких внесено до ЄРДР із 16 березня 2018 року й не поширюється на кримінальні провадження, відомості щодо яких внесено в ЄРДР до цієї дати [58].

У постанові від 10 жовтня 2023 року, винесеній у справі № 753/10155/22, ВС зазначив, що в кримінальному провадженні, у якому відомості про кримінальні правопорушення внесено до ЄРДР як до введення в дію положень, зазначених у п. 4 § 2 розділу 4 Закону № 2147-VIII, такі після набрання чинності цими нормами, ні подальше об'єднання цих кримінальних проваджень, ні зміна правової кваліфікації в кримінальному провадженні не впливають на імперативний характер вказівки про дію внесених змін лише щодо справ, за якими відомості про кримінальне правопорушення внесені в ЄРДР після введення в дію цих змін, тобто 16 березня 2018 року [59].

У зв'язку з «недостатньою урегульованістю відповідного питання на нормативному рівні й відсутністю в цьому питанні єдності судової практики» питання було передано на вирішення ВП ВС, яка своєю чергою не вбачала в цьому виключної правової проблеми (ухвала ВП ВС від 20 березня 2024 року у справі № 523/1767/20) [99].

Проте через цю правову невизначеність, а також не завжди виправдану доцільність об'єднання та/або виділення матеріалів досудового розслідування значна кількість справ була закрита саме на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України внаслідок констатації судами факту закінчення строків досудового розслідування.

У зв'язку з цим доцільно розглянути, коли саме можна констатувати зловживання стороною обвинувачення своїми дискреційними повноваженнями, і як цьому можливо протидіяти.

У своїх Рекомендаціях щодо здійснення дискреційних повноважень органами адміністративної влади № R (80) 2 Комітет міністрів Ради Європи визначив такі принципи щодо дискреційних дій суб'єкта владних повноважень:

- 1) не переслідує іншу мету, ніж та, для якої було надано повноваження;
- 2) дотримується об'єктивності й неупередженості, ураховуючи лише фактори,

що стосуються конкретної справи; 3) дотримується принципу рівності перед законом, уникаючи несправедливої дискримінації; 4) підтримує належний баланс між будь-якими негативними наслідками, які його рішення може мати для прав, свобод чи інтересів осіб, і метою, яку воно переслідує; 5) приймає своє рішення протягом часу, який є розумним з огляду на питання, яке розглядають; 6) застосовує будь-які загальні адміністративні вказівки послідовно, водночас ураховуючи особливі обставини кожного випадку; 7) будь-які загальні адміністративні вказівки, які регулюють використання дискреційних повноважень, або (1) оприлюднено, або (2) повідомлено належно і в необхідному обсязі зацікавленій особі, на її прохання, до чи після вчинення дії щодо неї; 8) якщо адміністративний орган, здійснюючи дискреційні повноваження, відступає від загальної адміністративної вказівки так, що негативно впливає на права, свободи чи інтереси відповідної особи, останню повідомляють про причини такого рішення; 9) акт, учинений на виконання дискреційних повноважень, підлягає контролю за законністю судом або іншим незалежним органом; 10) якщо закон не встановлює строк для прийняття рішення під час здійснення дискреційних повноважень, а адміністративний орган не приймає рішення протягом розумного строку, його неспроможність зробити це може бути передано на контроль органу, компетентному для цієї мети; 11) суд або інший незалежний орган, який контролює виконання дискреційних повноважень, має такі повноваження щодо отримання інформації, які необхідні для виконання його функцій [229].

У статті «Добросовісність використання дискреційних повноважень прокурором при об'єднанні та виділенні матеріалів досудового розслідування» ми зазначали, що, трансформуючи зазначені принципи в площину виконання прокурором своїх дискреційних повноважень при об'єднанні та виділенні матеріалів досудового розслідування, можна визначити добросовісність його поведінки в разі дотримання таких вимог [12]:

1) дії виконано з метою досягнення завдань кримінального провадження. Об'єднання або виділення матеріалів здійснено з метою: (і) дотримання

розумності строків досудового розслідування; (ii) забезпечення прав і свобод особи, яку підозрюють у вчиненні декількох кримінальних правопорушень; (iii) забезпечення права підозрюваного в найстисліший строк постати перед судом [12, с. 140];

2) приймаючи рішення, прокурор не намагається маніпулювати строками досудового розслідування, а керується виключно інтересами кримінального процесу, з огляду на обставини конкретного провадження [12, с. 140].

Дотримання зазначеного критерію можливо констатувати шляхом дослідження «результатів» досудового розслідування, а саме в разі, якщо до суду направлений обвинувальний акт щодо кримінальних правопорушень, що були предметом досудового розслідування всіх об'єднаних кримінальних проваджень, очевидним є врахування інтересів кримінального процесу. Водночас, у разі надходження до суду лише «епізодів», які первинно були предметом досудового розслідування приєднаного кримінального провадження, вбачаються ознаки зловживання.

Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо посилення самостійності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури» від 8 грудня 2023 року № 3509-IX (що набрав чинності 1 січня 2024 року), у ст. 219 КПК України внесені зміни, відповідно до яких строк досудового розслідування в кримінальних провадженнях, у яких жодній особі не повідомлено про підозру, не обчислюється. Тобто фактично законодавець повернувся до порядку обчислення строків, що діяли до 16 березня 2018 року.

Пункт 20-8 розділу XI «Перехідні положення» КПК України викладено в такій редакції: «Положення частини першої статті 219 цього Кодексу в редакції Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо посилення самостійності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури» застосовуються до всіх кримінальних проваджень, досудове розслідування або судовий розгляд яких не завершено до дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до

Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо посилення самостійності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури» [72]. Можна було б констатувати, що абсолютно всі «фактові» справи отримали амністію щодо строків досудового розслідування, однак, з огляду на введений в Україні режим воєнного стану, зазначені положення вже були передбачені ч. 8 ст. 615 КПК України.

Ці зміни фактично дозволяють органу досудового розслідування виділити матеріали досудового розслідування, у яких особі повідомлено про підозру, і продовжити перебіг загальних строків досудового розслідування, які наразі не рахуються.

Зазначена проблематика вимагає законодавчого закріплення чітких критеріїв для можливості виділення та об'єднання матеріалів кримінальних проваджень. Стаття 217 КПК України встановлює можливість об'єднання матеріалів у разі необхідності, якщо: (i) досудове розслідування здійснюється щодо декількох осіб, підозрюваних у вчиненні одного кримінального правопорушення, (ii) щодо однієї особи, підозрюваної у вчиненні кількох кримінальних правопорушень, (iii) а також матеріали досудових розслідувань, за якими не встановлено підозрюваних, проте є достатні підстави вважати, що кримінальні правопорушення, щодо яких здійснюються ці розслідування, вчинені однією особою (особами).

Застосування в нормі формулювання «у разі необхідності», яке є оцінним, надає можливість достатньо широкого його трактувати. Отже, вбачається доцільним у відповідній постанові слідчого конкретизувати таку необхідність, як економія процесуального часу, оскільки постає необхідність допиту одних і тих самих свідків, забезпечення ефективності й повноти розслідування шляхом проведення експертизи, яка вимагає дослідження матеріалів декількох проваджень, запобігання дублюванню слідчих (розшукових) дій тощо.

Водночас справді дієвим запобіжником щодо відсутності зловживання з боку сторони обвинувачення може стати можливість оскарження такого рішення в порядку ст. 303 КПК України в разі відповідних процесуальних дій у

кримінальних провадженнях, у яких особі (особам) повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення.

Також механізмом запобігання непорозумінь, зокрема для органу досудового розслідування, може слугувати унормованість порядку внесення відомостей про кримінальне правопорушення слідчим, прокурором після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення (наприклад, якщо такі обставини стали відомі внаслідок проведення досудового розслідування і вони безпосередньо пов'язані з кримінальним правопорушенням, щодо якого вже триває це розслідування).

Порядок внесення відомостей до ЄРДР регламентується ст. 214 КПК України та Положенням про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення, затвердженим наказом Генерального прокурора від 30 червня 2020 року № 298 (далі – Положення про ЄРДР) [78].

Однією з підстав внесення відповідних відомостей до ЄРДР є самостійне виявлення слідчим та/або прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 214 КПК України). Доволі поширеною є ситуація, коли під час збирання доказів щодо певного кримінального правопорушення органом досудового розслідування або прокурором виявлені ознаки вчинення іншого правопорушення або ж у відповідному діянні вбачається склад іншого злочину.

Остання ситуація є простішою, вимагає зміни правової кваліфікації тієї самої події кримінального правопорушення або внесення змін щодо стислої фабули. У своїй постанові від 10 січня 2025 року (справа № 757/11969/18-к) колегія суддів Об'єднаної палати ККС ВС зазначила, що вимогами КПК України не встановлено заборони та/або обмежень для органу досудового розслідування щодо зміни чи доповнення інформації в ЄРДР про кримінальне правопорушення в межах здійснення досудового розслідування. Навпаки, орган досудового розслідування повинен у разі отримання ширшого кола інформації, зокрема такої, яка впливає на кримінально-правову оцінку вчиненого, відобразити її в

ЄРДР. І таке відображення шляхом уточнення, конкретизації, зміни даних про кримінальне правопорушення, яке є предметом розслідування у відповідному кримінальному провадженні, не суперечить положенням КПК України [65].

Водночас, відповідно до приписів п. 2, 3 розділу 4 Положення про ЄРДР, на етапі внесення даних і створення (збереження) Реєстратором електронної форми «Правопорушення» здійснюється автоматичний контроль наявності в Реєстрі вже наявного правопорушення з даними, які дублюються [78].

Керівник органу прокуратури, органу досудового розслідування, органу дізнання після перевірки внесених до Реєстру відомостей реєструє кримінальне провадження. У Реєстрі автоматично фіксується дата обліку інформації та присвоюється номер кримінального провадження. Факт реєстрації кримінального правопорушення (провадження) настає з моменту підтвердження керівником органу прокуратури або органу досудового розслідування, органу дізнання таких відомостей [78].

Аналіз цих положень дає змогу дійти висновку, що внесення відомостей у разі виявлення нових кримінальних правопорушень автоматично реєструється як нове кримінальне провадження. Згодом це вимагає від сторони обвинувачення приймати рішення про об'єднання матеріалів, а також інколи звернення до слідчого судді з дозволом на використання результатів проведених негласних слідчих (розшукових) дій, отриманих у первинному провадженні.

Натомість законодавче закріплення можливості, у разі необхідності та обґрунтованої доцільності, внесення відомостей про інші кримінальні правопорушення, виявлених слідчим, дізнавачем та/або прокурором під час досудового розслідування, безпосередньо з прив'язкою до вже наявного кримінального провадження, сприяло б економії процесуального часу, уніфікуванню підходів до обчислення строків досудового розслідування, дотриманню розумних строків і забезпеченню ефективності кримінального провадження загалом.

Виділення матеріалів досудового розслідування може мати на меті штучне ускладнення реалізації права на захист, оскільки, реалізуючи таке право, сторона

обвинувачення може фактично унеможливити доступ стороні захисту до виділених матеріалів. Здійснення судового контролю за доцільністю прийняття таких рішень та їх вплив на права інших учасників фактично неможливі.

Влучно зауважив В. В. Павловський, що структура ч. 4 ст. 217 КПК України передбачає оцінну категорію (повнота досудового розслідування), яка не тільки безпосередньо пов'язана з приписами ст. 91 КПК України, а й ґрунтується на положеннях оцінки прокурором доказів у кримінальному провадженні, оскільки ч. 5 ст. 217 КПК України передбачає процесуальну можливість прийняття рішення про об'єднання та виділення матеріалів кримінального провадження виключно прокурором, який не надає можливості іншим учасникам кримінального провадження оскаржити таке рішення (ч. 6 ст. 217 КПК України) [47, с. 141].

Тож вбачається за доцільне передбачити можливість звернення до прокурора вищого рівня з відповідною скаргою, для чого пропонуємо викласти ч. 6 ст. 217 КПК України в такій редакції: «Рішення про об'єднання чи виділення матеріалів досудового розслідування може бути оскаржене шляхом подання скарги прокурору вищого рівня особою, якій в одному з кримінальних проваджень, якого стосується таке рішення (об'єднаному, виділеному або з якого матеріали досудового розслідування виділені) повідомлено про підозру, протягом двох місяців з дня прийняття такого рішення. За результатами розгляду такої скарги прокурор вищого рівня має право надати вказівку процесуальному керівнику та/або органу досудового розслідування надати доступ до матеріалів досудового розслідування виділеного кримінального провадження або того, з якого матеріали досудового розслідування були виділені, в порядку, передбаченому ст. 221 КПК України. Особа, яка подала скаргу, невідкладно письмово повідомляється про результати її розгляду».

Наступним повноваженням сторони обвинувачення, на якому слід зосередити увагу в цьому дослідженні, є зупинення досудового розслідування.

Стаття 280 КПК України передбачає підстави для зупинення досудового розслідування: 1) підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає

його участі в кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком; 2) оголошено в розшук підозрюваного; 2-1) слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування; 3) наявна необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва; 4) наявні об'єктивні обставини, що унеможливають подальше проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану; 5) уповноважений орган прийняв рішення про передачу підозрюваного для обміну як військовополоненого та підозрюваний надав письмову згоду на проведення такого обміну [34].

Водночас Н. М. Колот виокремлює дві ознаки зазначених підстав для зупинення: 1) тимчасовий характер; 2) об'єктивна незалежність від суб'єктів, які ведуть кримінальний процес [28, с. 646]. Тобто в ідеалі застосування такого інституту лежить поза волею органу досудового розслідування і зумовлено саме наявністю певних непереборних обставин.

Ми не поділяємо позицію Т. О. Лоскутового, який зазначає, що наявність нормативних положень щодо зупинення строку досудового розслідування, їх необмежене (за кількістю разів) застосування дозволяє стороні обвинувачення подовжувати фактичний строк розслідування, уповільнює встановлення обставин вчиненого кримінального правопорушення. Тобто законодавчі приписи стосовно зупинення розслідування не сприяють нормативному забезпеченню стандарту «зразкова сумлінність», а отже, ефективності досудового розслідування [37, с. 466].

Слід зазначити, що перші дві підстави, передбачені ст. 280 КПК України, пов'язані з перебуванням підозрюваного в розшуку і можуть бути усунуті особою шляхом з'явлення до органу досудового розслідування, прокурора або суду. Останні ж дві пов'язані з воєнним станом і потребують у кожному випадку індивідуального дослідження обставин.

І хоча з 5382 зупинених за 2024 рік кримінальних проваджень абсолютна більшість, а саме 5048, зупинені через невстановлення місцезнаходження підозрюваного [21], саме необхідність виконання процесуальних дій у межах

міжнародного співробітництва, на нашу думку, є можливістю для зловживання стороною обвинувачення. Стаття 541 КПК України визначає, що міжнародна правова допомога – це проведення компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідне для досудового розслідування, судового розгляду або для виконання вироку, ухваленого судом іншої держави або міжнародною судовою установою.

Водночас сторона захисту загострює увагу на законності прийняття стороною обвинувачення процесуальних рішень про зупинення досудового розслідування як у частині достатності підстав і мотивів для такого зупинення, так і щодо законності вчинення процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень без відновлення зупиненого кримінального провадження [89, с. 86].

Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 303 КПК України, потерпілий, його представник чи законний представник, підозрюваний, його захисник чи законний представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюють провадження, має право оскаржити рішення слідчого, дізнавача, прокурора про зупинення досудового розслідування [34].

Судова практика орієнтує на те, що для констатації необхідності звернення із запитом щодо надання міжнародної правової допомоги й зупинення у зв'язку з цим досудового розслідування слідчий суддя має встановити, що запит спрямований на отримання інформації або вчинення слідчих (розшукових) чи процесуальних дій, що безпосередньо пов'язані з обставинами, які підлягають доказуванню в цьому кримінальному провадженні; на момент зупинення слідчим, дізнавачем, прокурором виконати всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведення яких необхідне та можливе [148]. На нашу думку, посилення ефективності судового контролю в цьому напрямі дасть змогу запобігти будь-яким спробам затягування або відтермінування стороною обвинувачення прийняття одного з рішень, яким закінчується досудове розслідування.

Водночас проблематичним і невизначеним залишається питання можливості вчинення певних процесуальних дій під час зупиненого досудового

розслідування. Відповідно до ч. 2 ст. 280 КПК України, до зупинення досудового розслідування слідчий, дізнавач зобов'язаний виконати всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведення яких необхідне та можливе, а також усі дії для здійснення розшуку підозрюваного, якщо зупинити досудове розслідування необхідно у зв'язку з обставинами, передбаченими п. 2 частини першої цієї статті [34].

Приписами ч. 1 ст. 282 КПК України встановлено, що зупинене досудове розслідування відновлюють постановою слідчого, прокурора, зокрема в разі потреби проведення слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій [34].

У зв'язку із зазначеним стороною захисту нерідко оспорує будь-які дії, вчинені стороною обвинувачення в цей період, наприклад звернення до слідчого судді з клопотанням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Певну визначеність щодо можливості вчиняти певні процесуальні дії надає судова практика. Зокрема, в ухвалі АП ВАКС від 18 травня 2022 року, постановленій у справі № 991/1393/22, зазначено, що призначення строків досудового розслідування полягає в тому, щоб регламентувати часовий проміжок саме і лише для отримання доказів (фактичних даних, отриманих у передбаченому КПК України порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів й обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню (ч. 1 ст. 84 КПК України). Саме тому ч. 5 ст. 280 КПК України і передбачає, що після зупинення досудового розслідування проведення слідчих (розшукових) дій не допускається, крім тих, які спрямовані на встановлення місцезнаходження підозрюваного. Обмежень щодо проведення процесуальних дій, які не стосуються отримання доказів, після зупинення досудового розслідування КПК України не містить. Вимог відновлювати досудове розслідування для здійснення процесуальних дій, які не спрямовані на отримання доказів, кримінальний процесуальний закон не передбачає. Зазначене обумовлено недопустимістю збирання доказів поза межами строків досудового розслідування чи власне поза

кримінальним провадженням, оскільки зібрані в такі часові проміжки докази будуть недопустимими [92].

Для уникнення розбіжностей у підходах для вирішення цього питання та унеможливлення будь-якої маніпуляції зі сторони обвинувачення доречно внести до кримінального процесуального законодавства зміни, визначивши, що досудове розслідування відновлюється постановою слідчого, прокурора в разі потреби проведення слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій, спрямованих на отримання доказів у кримінальному провадженні, для чого доцільно доповнити ч. 2 ст. 280 новим абзацом такого змісту:

«У разі потреби в проведенні слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій, спрямованих на отримання доказів у кримінальному провадженні, досудове розслідування відновлюється постановою слідчого або прокурора».

3.3. Зловживання процесуальними повноваженнями судом

Стаття 126 Конституції України закріплює, що незалежність і недоторканність судді гарантують Конституція і закони України. Вплив на суддю в будь-який спосіб забороняється [31].

Водночас, маючи закріплену на найвищому рівні захищеність, суди не завжди добросовісно виконують покладені на них функції. Ідеться передусім про ефективність судового провадження, складовою якого є дотримання розумних строків.

Відповідно до відомостей пошукової бази рішень ЄСПЛ (<https://hudoc.echr.coe.int/>), станом на 31 січня 2025 року в реєстрі наявні 466 рішень, у яких констатовано порушення ст. 6 ЄКПЛ через недотримання розумних строків². Ця вибірка стосується як цивільних, так і кримінальних справ, однак цифра лишається зовеликою. Слід зауважити, що більшу кількість рішень реєстр містить щодо Італії (2193), Туреччини (677), Франції (653), Греції (656), Польщі (651) та Словенії (645).

А. В. Лапкін зазначає, що розумним строком судового розгляду доцільно вважати найстисліший строк розгляду й вирішення судом кримінального провадження, який достатній для досягнення завдань кримінального провадження і винесення справедливого, законного й обґрунтованого судового рішення [35, с. 146].

Схоже визначення пропонує С. І. Перепелиця та Л. В. Дробчак, зазначаючи, що розумним строком доцільно розуміти найстисліший строк розгляду й вирішення кримінальної справи, проведення процесуальної дії або винесення процесуального рішення, який достатній для надання своєчасного судового захисту порушених прав, свобод та інтересів, досягнення мети процесуальної дії і завдань кримінального провадження загалом [48, с. 181].

---

² Для визначення кількості рішень було встановлено такі фільтри: «Рішення Палати та Великої Палати»; держава – «Україна», порушення статті 6-1; ключові слова «Розумний строк».

Відповідно до позиції Пленуму Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ, висловленої в постанові «Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення» від 17 жовтня 2014 року № 11, розумним, зокрема, вважається строк, що є об'єктивно необхідним для виконання процесуальних дій, прийняття процесуальних рішень і розгляду та вирішення справи з метою забезпечення своєчасного (без невинуватих зволікань) судового захисту [73].

Строки розгляду справи не можна вважати розумними, якщо їх порушено через зайнятість судді в іншому процесі, призначення судових засідань зі значними інтервалами, затягування з передачею справи з одного суду до іншого у встановлених законом випадках, безпідставне задоволення необґрунтованих клопотань учасників процесу, що спричинило відкладення розгляду справи на тривалий проміжок часу, відкладення справи через її неналежну підготовку до судового розгляду, невжиття заходів щодо недопущення недоброчесної поведінки учасників справи тощо, оскільки ці причини свідчать про низький рівень організації судочинства й безвідповідальне ставлення до виконання своїх обов'язків [73].

Загалом окреслені підходи відображають основну ідею: розумний строк має бути достатнім для забезпечення своєчасного та ефективного судового захисту, а також для повноцінного вирішення справи. Тож ми поділяємо загальні положення щодо розумного строку, оскільки вони відображають засади забезпечення ефективного судового захисту. Однак практичне застосування цих критеріїв потребує врахування конкретних обставин кожної справи, що дає змогу суду гнучко реагувати на різні виклики організаційного характеру.

З огляду на зазначене, вважаємо за доцільне розглянути окремі вияви зловживання судами, що порушують засаду розумності строків, а також інші засади справедливого судочинства.

1. Безпідставне затягування розгляду справи, зокрема призначення численних необґрунтованих перерв у засіданнях, відкладення розгляду без

належних підстав. У справі *LYSYUK v. UKRAINE* (заява № 72531/13) ЄСПЛ визнав порушення ст. 6 ЄКПЛ через надмірну тривалість провадження, зазначивши, що хоча розгляд справи затягнувся у зв'язку з її направленням на новий розгляд і попри накопичені затримки, суд першої інстанції все одно призначав судові засідання через значні проміжки часу, які інколи перевищували три місяці, без очевидно поважних причин. Для таких затримок не було наведено жодної переконливої підстави, хоча більшу частину цього строку заявник перебував під вартою, що є важливим фактором під час оцінки тривалості провадження [204, § 83–84].

Також у цій постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ зауважено, що матеріали судової практики свідчать про те, що основними причинами порушення процесуальних строків є недоліки в діяльності судів, пов'язані насамперед з незадовільною організацією судового процесу. Є випадки, коли всупереч вимогам процесуальних законів і без будь-яких підстав для цього цивільні справи та кримінальні провадження призначають до судового розгляду з порушенням передбачених законодавством строків, зокрема й тоді, коли підсудні перебувають під вартою [73].

Пункт 1 ч. 7 ст. 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зобов'язує суддю справедливо, безсторонньо та своєчасно розглядати й вирішувати судові справи відповідно до закону з дотриманням засад і правил судочинства. Відповідно до правової позиції ВП ВС (постанова від 10 грудня 2020 року), надмірне навантаження судді не може слугувати єдиним і достатнім обґрунтуванням призначення судових засідань у справі зі значними інтервалами, які перевищують строки, встановлені законом, натомість окреслені обставини свідчать про низький рівень організації судочинства суддею [50]. Водночас ЄСПЛ у своїх рішеннях вказує на те, що ст. 6 покладає на Договірні держави обов'язок організувати свої правові системи так, щоб їхні суди могли відповідати кожній з її вимог [219, § 38].

ЄСПЛ «пакетно» розглядає справи, у яких констатує відсутність жодного факту чи аргументу, здатного виправдати загальну тривалість провадження на

національному рівні [205; 208; 218]. Ураховуючи прецедентну практику з цього питання, Суд вважає, що в справі *PETRUK AND OTHERS v. UKRAINE* тривалість провадження була надмірною та не відповідала вимозі «розумного строку». У цій справі констатовано, що кримінальні провадження щодо заявників тривали відповідно майже 6,5 років (3 інстанції), понад 5 років і продовжує тривати (перша інстанція) та майже 12 років (3 інстанції) [213].

Також ЄСПЛ постійно акцентує, що на національному рівні особи, щодо яких триває кримінальне провадження, не мають ефективних заходів захисту.

Подолання цієї проблеми, на наш погляд, можливе лише через комплексний підхід, що передбачає вдосконалення організаційних механізмів судового процесу, оптимізацію робочого навантаження суддів, документальне обґрунтування будь-яких відхилень від встановлених строків і посилення зовнішнього контролю за діяльністю судової системи.

Одним із ключових напрямів такого контролю може стати розширення повноважень ВРП у сфері реагування на системні затримки в провадженні, зокрема через запровадження періодичної публічної звітності судів щодо розгляду справ, які перевищили середню тривалість розгляду в межах відповідної юрисдикції. Доцільним також є створення незалежних аналітичних центрів при національних органах суддівського самоврядування, уповноважених здійснювати моніторинг й аналіз тривалості судових процесів з подальшим внесенням пропозицій щодо оптимізації.

Крім того, активізація інституту омбудсмена як незалежного механізму захисту прав людини, зокрема й у розрізі права на справедливий суд у розумний строк, може посилити зовнішній контроль за діяльністю судової системи. Його участь у моніторингу справ, які становлять суспільний резонанс або фіксують системне зволікання, може слугувати потужним інструментом превенції.

Водночас однією з основних причин надмірної тривалості розгляду кримінальних справ є «кадровий голод». Адже станом на 27 січня 2025 року, відповідно до даних Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, наявні 902 вакансії суддів загальних місцевих судів [22]. За відомостями, наданими

Радою суддів України станом на 31 грудня 2024 року, з чисельно визначеної ВРП кількістю суддів для місцевих судів першої інстанції – 3735, з повноваженнями діють 2870 суддів. Згідно з нормативами для розгляду справ, що надійшли до місцевих судів першої інстанції 2024 року, судова система потребувала 5261 суддю [23]. Тобто наявна кількість суддів не здатна забезпечити достатньо швидкий розгляд справ. Отже, збільшення кількості суддів очевидно позитивно вплине на ситуацію, що склалася.

Крім того, заходами протидії може бути впровадження цифрового моніторингу строків розгляду справ для виявлення суддів, які систематично порушують вимоги щодо дотримання розумних строків, для можливості подальшого притягнення таких суддів до дисциплінарної відповідальності.

2. Процесуальна нерівність сторін. Такий дисбаланс може виявлятися в різних аспектах судового розгляду, зокрема суд може відмовляти стороні захисту в задоволенні клопотань (наприклад, щодо витребування доказів, проведення експертиз, допиту свідків) без належної аргументації, натомість аналогічні клопотання сторони обвинувачення задовольняють. Також докази, подані стороною захисту, можуть підлягати суворішому аналізу або ігноруватися судом, натомість докази, надані стороною обвинувачення, приймають без належної критичної оцінки. Або ж суд може жорсткіше тлумачити норми щодо строків або форми подання документів для сторони обвинувачення, водночас до захисту застосовують ліберальний підхід. Тож процесуальна нерівність сторін – дисбаланс, який може виявлятися в різних аспектах судового розгляду.

Водночас практика ЄСПЛ до порушення засади рівності сторін відносить такі випадки:

– обмеження права підозрюваного, обвинуваченого на спілкування з його захисником під час засідань. Суд встановив, що право обвинуваченого спілкуватися зі своїм захисником без ризику бути почутим третьою стороною є однією з основоположних вимог справедливого судового розгляду в демократичному суспільстві, інакше правова допомога втратила б значну частину своєї ефективності [220, § 146];

– незабезпечення належних умов для особи, яку утримують під вартою. Зокрема, ЄСПЛ зазначив, що обов'язок держави за пп. «b» п. 3 ст. 6 Конвенції щодо забезпечення права обвинуваченого на захист у кримінальній справі охоплює обов'язок організувати провадження в такий спосіб, щоб не перешкоджати його здатності зосередитися та застосовувати розумові здібності для захисту своєї позиції. У випадку тримання підсудних під вартою умови перевезення, харчування та інші схожі умови є важливими факторами, які слід розглядати у зв'язку з цим [220, § 145];

– занадто інтенсивний (щоденний) графік судових засідань [214];

– неналежне повідомлення учасників: статтю 6 Конвенції не можна тлумачити як таку, що встановлює певну форму обслуговування судової кореспонденції. Від національних органів влади також не вимагають забезпечення бездоганного функціонування поштової системи. Однак загальна концепція справедливого судового розгляду охоплює фундаментальну засаду змагальності процесу, щоб особу, щодо якої порушено провадження, було поінформовано про цей факт. Невручення стороні в належному порядку судових документів може позбавити його або її можливості захищати себе в провадженні [201, § 37];

– незабезпечення присутності особи під час перегляду справи: Суд вважав, що прокурор, на відміну від підсудного, мав перевагу бути присутнім на засіданнях у ВС та робити усні заяви, які мали на меті здійснення впливу на думку суду. Суд дійшов висновку, що процесуальна справедливість вимагала, аби заявнику також було надано можливість зробити усні зауваження у відповідь [203, § 48–50; 210, § 31].

Для подолання зазначених проблем доцільним вбачається забезпечення права на конфіденційне спілкування із захисником. Стаття 42 КПК України гарантує підозрюваному, обвинуваченому право конфіденційного спілкування із захисником. Водночас реалії нашої країни не забезпечують належної реалізації такого права. Зокрема, поміщення осіб, які перебувають під вартою, до скляних боксів у залах судових засідань не завжди забезпечує належне спілкування з

адвокатом. Отже, слід внести до законодавства норми, які гарантуватимуть, що під час судових засідань, передусім у випадках утримання під вартою, особа має можливість спілкуватися з адвокатом без перешкод і ризику розголошення інформації третім особам. Отже, доцільно уточнити права захисника, конкретизувавши його право на безперешкодне та конфіденційне побачення з клієнтом, зокрема судові засідання, у місці, що гарантує конфіденційність. Ці зміни створять чітку законодавчу основу для реалізації цього важливого права.

Також дієвим механізмом може бути організація регулярних семінарів, тренінгів і курсів підвищення кваліфікації для суддів з питань змагальності процесу, засади рівності сторін та застосування норм, що гарантують право на захист.

3. Надмірне застосування заходів забезпечення кримінального провадження судом. Нажаль, практика ЄСПЛ має значну кількість справ, де констатовані порушення ст. 5 ЄКПЛ внаслідок надмірного тримання під вартою. У рішенні «Нечай проти України» від 1 жовтня 2021 року (заява № 15360/10) зазначено, що в первинних постановках про тримання заявника під вартою йшлося про тяжкість висунутих проти нього обвинувачень і ризик його переховування або перешкоджання слідству. Згодом суди або продовжували строк тримання заявника під вартою без наведення обґрунтування, або зазначали про відсутність підстав для зміни запобіжного заходу. Постанови районного суду щодо клопотань заявника про зміну запобіжного заходу не містили конкретного обґрунтування, яке відповідало б вимогам п. 3 ст. 5 Конвенції. ЄСПЛ зазначив, що з постанов про тримання заявника під вартою не вбачалося здійснення судами належної оцінки фактів стосовно необхідності застосування такого запобіжного заходу за обставин відповідних стадій провадження. З плином часу тривале тримання заявника під вартою вимагало додаткового обґрунтування, проте суди не навели жодних конкретних підстав. Крім того, до звільнення заявника національні органи влади не розглядали альтернативних триманню під вартою запобіжних заходів [207, § 53]. ЄСПЛ часто встановлював порушення п. 3 ст. 5 Конвенції у справах проти України у зв'язку з тим, що національні суди

посилалися на однакові підстави (якщо вони існували) упродовж усього періоду тримання конкретного заявника під вартою, навіть щодо тривалих періодів тримання під вартою (рішення у справі «Харченко проти України» (Kharchenko v. Ukraine) [196], п. 80, 81 і 99 та рішення у справі «Ігнатов проти України» (Ignatov v. Ukraine) [193], заява № 40583/15, п. 41 і 42).

Частина 3 ст. 197 КПК України передбачає, що сукупний строк тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого під час досудового розслідування не повинен перевищувати: 1) шести місяців – у кримінальному провадженні щодо нетяжкого злочину; 2) дванадцяти місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів [34]. Водночас жодних обмежень щодо строку тримання під вартою під час судового провадження чинне законодавство не містить. Такий стан призводить до множинних рішень ЄСПЛ, у яких визнано порушення ст. 3, оскільки утримання в умовах слідчих ізоляторів у нашій країні ЄСПЛ визнає порушенням ст. 3, що призводить до значних витрат і компенсації ув'язненим. У рішенні у справі VOYTENKO AND OTHERS v. UKRAINE заявникам було присуджено від 1300 євро до 9800 євро компенсації, зокрема один із заявників тримався під вартою понад 10 років [222]. Паралельно із зазначеним порушенням ЄСПЛ також констатує відсутність у національному законодавстві будь-якого ефективного засобу правового захисту щодо надмірної тривалості кримінального провадження [195].

Тож вбачається доцільним на законодавчому рівні закріпити також обмеження строків перебування особи під вартою під час судового провадження, доповнивши ст. 197 КПК України частиною 3-1 такого змісту:

«Сукупний строк тримання під вартою обвинуваченого під час судового провадження без урахування строку тримання під вартою під час досудового розслідування не повинен перевищувати:

- 1) дванадцяти місяців – у кримінальному провадженні щодо нетяжкого злочину;
- 2) вісімнадцяти місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжкого злочину;

3) двадцяти чотирьох місяців – у кримінальному провадженні щодо особливо тяжкого злочину».

На нашу думку, законодавство та судова практика повинні заохочувати оперативний розгляд кримінальних справ, особливо тих, де осіб утримують під вартою. Це узгоджується з позицією ЄСПЛ, що відображена, зокрема, у рішенні щодо справи KHLAIFIA AND OTHERS v. ITALY від 15 грудня 2016 року (заява № 16483/12) [197, §131].

Крім того, проблемним питанням залишається фактична невизначена строковість накладення арешту на майно в кримінальному провадженні.

Згідно з Першою статтею Першого протоколу ЄКПЛ, кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше, як в інтересах суспільства й на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права [80].

Частина 1 ст. 170 КПК України визначає, що арештом майна є *тимчасове*, до скасування у встановленому КПК України порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном [34]. У статті «Баланс приватного інтересу та потреб кримінального провадження при арешті майна» [10] ми дослідили питання необхідності та пропорційності під час застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження, дійшли висновків, що саме суди (слідчі судді) мають контролювати питання доцільності подальшого застосування арешту майна, з огляду на тривалість втручання в право власності та реальність потреб подальшого застосування такого заходу забезпечення [10, с. 140].

Відповідно до ч. 2 ст. 170 КПК України, арешт майна можуть застосовувати з метою збереження речових доказів; спеціальної конфіскації; конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи; відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди [34]. І якщо останні три підстави перестають існувати лише на стадії постановлення вироку або винесення іншого

рішення, яким закінчується кримінальне провадження, питання накладення арешту майна з метою забезпечення речових доказів є чутливішим до критерію подальшої доцільності.

До прикладу, у категорії справ щодо порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 КК України), сторона обвинувачення фактично автоматично звертається до слідчого судді з клопотанням про арешт транспортних засобів, що потрапили в дорожньо-транспортну пригоду. І саме на первинному етапі досудового розслідування накладення арешту, зокрема з метою проведення відповідних судових експертиз, слідчого експерименту й інших слідчих (розшукових) дій вбачається абсолютно виправданим. Проте після проведення експертиз, здійснення всіх необхідних слідчих (розшукових) дій та належного відображення їх результатів у процесуальних документах потреба в утриманні такого майна мінімізована. Однак орган досудового розслідування та/або прокурор під час вирішення питання про скасування арешту майна в більшості випадків продовжують наполягати, що потреба в такому заході забезпечення кримінального провадження не відпала. І суди на цій підставі відмовляють у скасуванні арешту без належної мотивації.

ЄСПЛ у своїх рішеннях неодноразово акцентував, що принцип законності також передбачає, що застосовні положення національного законодавства є достатньо доступними, точними та передбачуваними у своєму застосуванні [185, § 103; 187, § 67; 191, § 42]. Відсутність чітко визначеного строку для арешту майна як засобу забезпечення кримінального провадження може суперечити вимозі передбачуваності закону. Невизначений строк арешту може призвести до ситуації правової невизначеності та фактичної неможливості для власника розпоряджатися своїм майном протягом тривалого проміжку часу, що ставить під сумнів ефективність його права власності.

Тож доцільно було б доповнити ч. 3 ст. 173 КПК України новим абзацом такого змісту:

«Арешт майна з метою забезпечення збереження речових доказів накладається терміном на 2 місяці. У разі необхідності продовження строку дії арешту прокурор, слідчий за погодженням з прокурором має право звернутися до слідчого судді, суду з клопотанням про продовження строку дії заходу забезпечення з мотивуванням необхідності його продовження».

Встановлення початкового строку в шістдесят днів є достатнім для проведення більшості необхідних слідчих (розшукових) дій з речовими доказами (огляд, експертиза тощо). Можливість продовження строку за обґрунтованим клопотанням дасть змогу врахувати складніші випадки.

Щодо інших можливих механізмів запобігання зловживанню суддями своїми повноваженнями вважаємо, що вони є недоцільними, оскільки можуть втрутитися у свободу розсуду судді, оскільки Київські рекомендації Організації з безпеки і співробітництва в Європі [25, п. 25, 28] виключають відповідальність суддів за суддівські помилки, пов'язані зі змістом судових рішень:

- дисциплінарна відповідальність суддів не може бути наслідком змісту їхніх рішень або вироків, включаючи відмінності в юридичному тлумаченні між судами; або наслідком прикладів суддівських помилок (judicial mistakes);

- судді не можуть бути оцінені на підставі змісту їхніх рішень чи вироків (чи то безпосередньо, чи через вирахування відсотка скасованих рішень). Те, як суддя вирішує справу, ніколи не може бути підставою для накладення санкцій [25].

Комітет міністрів Ради Європи також виключає відповідальність за зміст судових рішень, але водночас встановлює декілька винятків:

- тлумачення закону, оцінювання фактів і доказів, що здійснюють судді для вирішення справи, не повинні бути приводом для цивільної або дисциплінарної відповідальності, за винятком випадків злого умислу (malice) або грубої недбалості (gross negligence);

- тлумачення закону, оцінювання фактів або доказів, які здійснюють судді для вирішення справи, не повинні бути приводом для кримінальної відповідальності, крім випадків злого умислу (*malice*) [81, п. 66, 68].

Консультативна рада європейських суддів теж вважає, що судді не можуть нести кримінальну відповідальність за ненавмисні помилки (*unintentional failings*), допущені під час здійснення їхніх функцій [8, п. 20].

Законодавство також містить норму, яка дозволяє перегляд судового рішення за такою виключною обставиною, як встановлення вини судді у вчиненні кримінального правопорушення або зловживання слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду під час кримінального провадження, унаслідок якого було ухвалено судове рішення (ч. 3 ст. 459 КПК України) [34].

Однак ч. 4 ст. 459 КПК України встановлює, що обставини, передбачені п. 3 частини третьої цієї статті, повинні бути встановлені вироком суду, що набрав законної сили. Обставини, що стосуються зловживання слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду під час кримінального провадження, у разі неможливості ухвалення вироку можуть бути підтверджені постановою або ухвалою про закриття кримінального провадження, ухвалою про застосування примусових заходів медичного характеру [34].

У КК України єдиною статтею, за якою вбачається за можливе притягнути суддю до кримінальної відповідальності за зловживання, є ст. 374 «Порушення права на захист». Проте Єдиний державний реєстр судових рішень не містить жодного вироку за таке кримінальне правопорушення, що засвідчує фактичну неіснуючість як механізму притягнення суддів до кримінальної відповідальності, так і можливості перегляду на цій підставі судових рішень.

Притягнення судді до дисциплінарної відповідальності також не задіює цей механізм. Перша судова палата ККС ВС в ухвалі від 6 жовтня 2021 року (справа № 1-368/11) зазначає, що посилення заявника на рішення ВРП від 26 липня 2021 року № 1683/2дп/15-21 про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді ККС ВС ОСОБА_3 не є належним засобом доказування

наявності підстав для перегляду судового рішення за виключними обставинами, з огляду на положення ч. 4 ст. 459 КПК України [125].

Водночас звернення з дисциплінарною скаргою є доволі дієвим механізмом у разі зловживання суддями правом на самовідвід, на якому також слід акцентувати.

Зокрема, ВРП визнала підставою для відкриття дисциплінарного провадження задоволення заяви про самовідвід, яка мотивована тим, що злочини, у яких обвинувачують ОСОБА_4, ОСОБА_3 та ОСОБА_5, є особливо тяжкими, справа має резонансний характер, для здійснення судового провадження потрібний час, у зв'язку з чим має бути призначений запасний суддя, якого у відповідному суді немає. Крім того, приміщення суду не відповідає вимогам для розгляду зазначеної категорії справ, оскільки знаходиться не в окремому приміщенні, а в пристосованому приміщенні разом з іншими установами. У суді є лише дві зали, один з яких має облаштоване місце для знаходження осіб, що тримаються під вартою, але розміри залу не мають можливості розмістити всіх учасників цього кримінального провадження, у суді немає запасного виходу, кімнат для конвою, адвокатів, затриманих осіб і свідків, відсутня охорона та спеціально обладнана сигналізацією кімната для зберігання матеріалів цього кримінального провадження та речових доказів, що не може забезпечити їх належне зберігання. У разі виникнення непередбачуваних ситуацій неможливо буде забезпечити безпеку суддів, учасників кримінального провадження, свідків та інших осіб [138].

Дисциплінарний орган зазначив, що підстави для відводу (самовідводу) судді можуть бути лише в разі наявності обставин, окреслених ст. 75, 76 КПК України. Метою інституту відводу (самовідводу) є усунення сумнівів сторони провадження/стороннього спостерігача в безсторонності й незалежності суду як такого, що може гарантувати справедливий розгляд відповідної справи. Зазначені вище приписи кримінального процесуального законодавства не спрямовані на створення штучних підстав для самоусунення від розгляду судової справи [138].

Також підставами для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності за порушення засад застосування самовідводу, тобто фактично за зловживання цим інститутом, визнавали:

1) самостійний розгляд і задоволення заяв про самовідвід [85; 86];

2) заявлення суддею самовідводу від розгляду клопотання про скасування арешту майна на підставі, що цей арешт накладала безпосередньо ця суддя. Зокрема, Друга Дисциплінарна палата зауважила, що чинні правила автоматизованого розподілу справ визначають, що розгляд клопотань про арешт майна та клопотання про зняття арешту з майна здійснюється одним слідчим суддею, а самовідвід з цих підстав, на переконання дисциплінарного органу, був очевидно необґрунтованим і мав ознаки сваволі. Також, на переконання дисциплінарного органу, дії судді не можна вважати добросовісними з огляду на значну суперечність і непослідовність тлумачення однієї норми закону в один проміжок часу, але в різних справах, що не мало розумного пояснення [87];

3) повторне заявлення самовідводу з тих самих підстав. Третя Дисциплінарна палата ВРП дійшла висновку, що поведінка судді в безпосередньому взаємозв'язку з його діями щодо систематичного безпідставного заявлення самовідводу та виявом негативного ставлення до іншого судді в сукупності становить склад дисциплінарного проступку [84];

4) заявлення суддею самовідводу через незгоду з проведенням повторного автоматичного розподілу після увільнення судді, що розглядав справу. Дисциплінарний орган зазначив, що вимоги щодо безсторонності суду спрямовані на вирішення сумніву заявника, а не на створення зручності для організації роботи суду чи суддівської колегії, або взагалі за наявності бажання самоусунутися від розгляду, зокрема кримінального провадження. Самовідвід судді, якщо він не спричинений об'єктивними та непереборними обставинами, які суттєво впливають на оцінку ситуації щодо учасників кримінального провадження, є таким, що може бути спрямований на уникнення відповідальності суддею за ухвалені ним судові рішення та може ускладнити

розгляд справи або призвести до суттєвого й безпідставного затягування її розгляду [87];

5) подання заяви про самовідвід у зв'язку з раніше заявленими учасниками відводів, що, на думку судді, може викликати сумніви в упередженості. Третя Дисциплінарна палата ВРП зазначила, що дії суддів після надходження від ОСОБА_2 заяв про відвід судді у справі № 518/845/18 та зазначені ними в ухвалах підстави для заявлення відводу й самовідводу в цій справі без будь-якого обґрунтування свідчать про те, що в такий спосіб судді фактично самоусунулися від здійснення правосуддя в зазначеній справі, що суперечить основоположним принципам судочинства. Під час постановлення ухвал про самовідвід і відвід судді врахували бачення судового процесу й інтереси відповідача – ОСОБА_2, однак не врахували, що самовідвід і відвід порушують право позивача, який заперечував щодо поданої заяви про відвід судді, на справедливий розгляд справи в розумні строки та що незгода з процесуальним рішенням судді й незадоволення заяви про відвід не є підставою для відводу [88];

б) заявлення самовідводу у зв'язку зі зверненням учасника зі скаргою до ВРП. Зокрема, Перша Дисциплінарна палата ВРП зазначила, що наявність у провадженні ВРП скарги стосовно судді не породжує конфлікту інтересів у діяльності судді щодо розгляду конкретної судової справи, про що зазначено в п. 2 рішення Ради суддів України від 8 червня 2017 року № 34, відповідно до якого подання учасником такого судового провадження скарги на дії судді до ВРП до закінчення судового розгляду справи може свідчити про вплив на суд у разі, коли це здійснюють як тиск на суддю з метою, зокрема, перешкодити виконанню суддями професійних обов'язків або схилити їх до винесення неправосудного рішення тощо, що може мати ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 376 КК України [83].

Отже, ВРП вже достатньо ефективно реагує на випадки необґрунтованих самовідводів, визнаючи їх дисциплінарними проступками. Дисциплінарний орган акцентує, що самовідвід не може бути інструментом уникнення розгляду

справи, створення штучних підстав або порушення розумних строків судового провадження. Такі зловживання можуть призводити до дисциплінарних санкцій щодо суддів, що є певним стримувальним фактором.

Водночас недоліком цього заходу протидії є те, що його застосовують постфактум і він потребує звернення певного суб'єкта, це створює недостатньо ефективний превентивний механізм і має мінімальний вплив на можливість відновлення права особи. Тож доцільним вбачається автоматизований аналіз кількості самовідводів судді, результати якого могли би бути підставою для відповідної перевірки ВРП.

Висновки до розділу 3

1. Обґрунтовано наявність проблеми зловживання стороною обвинувачення своїм дискреційним правом під час визначення обсягу матеріалів досудового розслідування, що надають для ознайомлення стороні захисту. Встановлено, що ч. 1 ст. 221 КПК України надає слідчому та прокурору широкі повноваження в цьому питанні, за винятком матеріалів про застосування заходів безпеки й тих, ознайомлення з якими може зашкодити розслідуванню. Водночас ця норма забороняє відмовляти в наданні загальнодоступних документів, оригінали яких містяться в матеріалах провадження. Однак кримінальне процесуальне законодавство не містить чіткого визначення поняття «загальнодоступні документи».

2. Констатовано відсутність єдиного підходу до розуміння поняття «загальнодоступні документи» у кримінальному провадженні. Визначено, що Закон України «Про доступ до публічної інформації» (ст. 6) містить перелік інформації, доступ до якої не може бути обмежено, і цю інформацію можна віднести до загальнодоступної в контексті кримінального провадження. Тож доступ до оригіналів документів, що містять таку інформацію та знаходяться в матеріалах кримінального провадження, не може бути обмежено з підстави можливої шкоди для досудового розслідування.

3. Виявлено різні підходи стосовно того, які саме матеріали слід відносити до таких, що мають бути надані стороні захисту для реалізації права на захист у порядку ст. 221 КПК України. Зокрема, аргументовано думку, що до них слід відносити матеріали, якими обґрунтовують повідомлення про підозру та застосування запобіжного заходу. Водночас інша позиція заперечує можливість визнання загальнодоступними процесуальних документів, створених у межах цього кримінального провадження, оскільки доступ до них може бути обмежений з метою недопущення шкоди розслідуванню. Запропоновано законодавчо унормувати визначення загальнодоступного документа в контексті ст. 221 КПК України й заборонити відмову в наданні

матеріалів, на які сторона обвинувачення вже посилалася у відкритому судовому засіданні.

4. Окреслено проблему відсутності чіткого законодавчого регулювання строків надання матеріалів для ознайомлення в разі задоволення відповідного клопотання. Констатовано, що судова практика визнає неможливість оскарження бездіяльності слідчого в ненаданні матеріалів через відсутність конкретного процесуального строку в ст. 221 КПК України. Визначено необхідність доповнення ст. 221 КПК України нормою, яка надавала б слідчому судді право встановлювати строк для надання доступу до матеріалів, з огляду на їх обсяг, складність та умови доступу.

5. Зловживання стороною обвинувачення можливі не лише під час ознайомлення з матеріалами в порядку ст. 221 КПК України, а й у межах здійснення судового контролю за іншими питаннями, де дослідження певних матеріалів досудового розслідування є необхідним для забезпечення прав і свобод учасників. Проаналізовано різноманітність судової практики щодо повноважень слідчого судді або суду витребувати необхідні матеріали досудового розслідування, зокрема за клопотанням сторони захисту. Обґрунтовано необхідність надання слідчому судді, суду права витребувати певні матеріали досудового розслідування для упередження зловживання стороною обвинувачення, за наявності певних обставин, зокрема відмови в наданні матеріалів без зазначення мотивів.

6. Акцентовано на необхідності витребування матеріалів кримінального провадження під час розгляду скарги на рішення про закриття кримінального провадження, оскільки після його закриття дія ст. 221 КПК України припиняється. У зв'язку з цим підсумовано, що для ефективної протидії зловживанням стороною обвинувачення правом на визначення обсягу відомостей досудового розслідування необхідні як законодавчі зміни, що уточнюють поняття «загальнодоступні документи» та встановлюють строки для ознайомлення, так і розширення можливостей судового контролю за рішеннями слідчого й прокурора в цій сфері.

7. Встановлено, що ст. 217 КПК України надає стороні обвинувачення дискреційні повноваження щодо об'єднання та виділення матеріалів досудового розслідування. Зазначено, що метою таких процесуальних рішень є забезпечення всебічності, повноти й неупередженості досудового розслідування. Обґрунтовано, що вказівка на цю мету є вкрай важливою, оскільки йдеться про реалізацію дискреційних повноважень прокурора.

8. З'ясовано, що формулювання ст. 217 КПК України надає правозастосовнику доволі широкі межі розсуду щодо визначення наявності необхідності прийняття рішення про об'єднання чи виділення матеріалів досудового розслідування. Засвідчено слушність підходу щодо необхідності оцінювання перспективи дотримання розумних строків кримінального провадження під час прийняття таких рішень. Доведено, що цей процесуальний інститут стосується належної охорони прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження.

9. Увагу зосереджено на можливості зловживання стороною обвинувачення своїми дискреційними повноваженнями під час об'єднання та виділення матеріалів досудового розслідування. Зокрема, визначено такі завдання зловживань, як маніпуляції строками досудового розслідування, тиск на підозрюваного (обвинуваченого), штучне ускладнення доступу сторони захисту до матеріалів і вплив на подальший авторозподіл справ. Акцентовано на відсутності можливості судового контролю за постановою прокурора про об'єднання чи виділення матеріалів як фактор, що сприяє таким зловживанням.

10. Проаналізовано зміни в кримінальному процесуальному законодавстві щодо обчислення та продовження строків досудового розслідування, зокрема після набрання чинності законами України № 2147-VIII і № 3509-IX. Увагу спрямовано на правову невизначеність, яка виникала під час об'єднання кримінальних проваджень, відомості щодо яких було внесено до ЄРДР до та після 16 березня 2018 року. Констатовано, що зміни, внесені Законом № 3509-IX, фактично повернули порядок обчислення строків у «фактових» справах до того, що діяв до 16 березня 2018 року.

11. Запропоновано критерії добросовісного використання прокурором дискреційних повноважень під час об'єднання та виділення матеріалів досудового розслідування на підставі Рекомендацій Комітету міністрів Ради Європи. Серед них визначено, зокрема, здійснення дій з метою досягнення завдань кримінального провадження та відсутність намагання маніпулювати строками досудового розслідування. Зазначено, що дотримання цих критеріїв можна констатувати шляхом дослідження результатів досудового розслідування.

12. Досліджено проблему відсутності можливості оскарження рішення про об'єднання чи виділення матеріалів досудового розслідування. У зв'язку з цим запропоновано внести зміни до ч. 6 ст. 217 КПК України, передбачивши можливість оскарження такого рішення прокурору вищого рівня особою, якій повідомлено про підозру. Це дасть змогу забезпечити додатковий механізм контролю за обґрунтованістю таких рішень.

13. Розглянуто питання зупинення досудового розслідування як ще одне повноваження сторони обвинувачення, яке може призвести до зловживань. Проаналізовано підстави для зупинення, передбачені ст. 280 КПК України, та їх тимчасовий характер. Акцентовано на можливості зловживання правом на зупинення досудового розслідування у зв'язку з необхідністю виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва.

14. Запропоновано посилити судовий контроль за обґрунтованістю зупинення досудового розслідування у зв'язку з міжнародним співробітництвом. Також зазначено про неоднозначність питання щодо можливості вчинення певних процесуальних дій під час зупиненого досудового розслідування. У зв'язку з цим аргументовано доцільність внесення змін до кримінального процесуального законодавства, які чітко визначать, що досудове розслідування відновлюється в разі потреби проведення слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій, спрямованих на отримання доказів.

15. Встановлено, що, попри конституційні гарантії незалежності та недоторканності суддів, закріплені в ст. 126 Конституції України, судова система не завжди ефективно виконує свої функції, зокрема щодо дотримання розумних

строків судового провадження, засади рівності сторін, контролю за надмірними строками тримання під вартою та строками застосування інших заходів забезпечення кримінального провадження.

16. Обґрунтовано з посиланням на практику ЄСПЛ наявність системної проблеми надмірної тривалості судових проваджень в Україні. Зокрема, визначено, що у справі *PETRUK AND OTHERS v. UKRAINE* тривалість проваджень була надмірною та не відповідала вимозі «розумного строку», наведено конкретні приклади тривалості кримінальних проваджень щодо заявників, що сягали 6,5, понад 5 та майже 12 років.

17. Досліджено одну з причин порушення розумних строків розгляду справ, а саме визначено недостатню кількість суддів у судовій системі України. У зв'язку з цим аргументовано, що збільшення кількості суддів може позитивно вплинути на швидкість розгляду справ.

18. Запропоновано впровадити цифровий моніторинг строків розгляду справ як один із заходів протидії порушенням розумних строків. Такий моніторинг мав би на меті виявлення суддів, які систематично порушують відповідні вимоги, для можливості їх подальшого притягнення до дисциплінарної відповідальності.

19. Розглянуто інші аспекти зловживання процесуальними повноваженнями судом, зокрема в контексті кримінального провадження, де акцентовано на обов'язку організувати провадження так, щоб не перешкоджати здатності підсудного захищати свою позицію, передусім у випадках тримання під вартою. Також доведено неприпустимість занадто інтенсивного графіка судових засідань і неналежного повідомлення учасників провадження.

20. На підставі аналізу практики ЄСПЛ визначено, що національні суди часто продовжували строки тримання під вартою без належного обґрунтування або посилалися на однакові підстави протягом тривалого часу, не розглядаючи альтернативних запобіжних заходів.

21. Окреслено випадки, коли ВРП визнавала необґрунтовані самовідводи підставою для відкриття дисциплінарного провадження. Серед

таких випадків визначено самостійний розгляд і задоволення заяв про самовідвід, заявлення самовідводу від розгляду клопотання про скасування арешту майна, накладеного цим самим суддею, повторне заявлення самовідводу з тих самих підстав, а також заявлення самовідводу у зв'язку зі зверненням учасника зі скаргою до ВРП.

22. Встановлено, що ВРП доволі ефективно реагує на випадки необґрунтованих самовідводів, визнаючи їх дисциплінарними проступками, що є певним стримувальним фактором. Водночас зазначено недолік цього заходу протидії, який полягає в тому, що його застосовують лише після вчинення порушення, він має мінімальний вплив на можливість відновлення права особи.

ВИСНОВКИ

За результатами дисертаційного дослідження зловживання процесуальними правами в кримінальному провадженні сформульовано наукові положення, рекомендації та пропозиції, що мають значення для науки й практики кримінального процесу, зокрема:

1. На підставі аналізу наукових праць виокремлено кілька основних підходів до розуміння зловживання правом: від заперечення необхідності його законодавчого закріплення, оскільки поведінку в межах права вважають правомірною, до розгляду зловживання як протиправної поведінки й доктринального обґрунтування необхідності протидії цьому явищу. Деякі дослідники зазначають, що використання терміна «зловживання процесуальними правами» може мати дискримінаційний характер, оскільки не враховує можливість зловживань з боку владних суб'єктів кримінального провадження, які наділені повноваженнями, а не правами. У зв'язку з цим обґрунтовано використання коректнішого терміна – «зловживання процесуальними правами та повноваженнями». Доведено, що ефективна оцінка поведінки учасників кримінального провадження має ґрунтуватися на аналізі мети їхніх дій та фактичних наслідків для забезпечення справедливості й балансу інтересів сторін. Встановлено, що зловживання процесуальними правами не пов'язано безпосередньо з порушенням норм права, а характеризується формальною правомірністю дій, що значно ускладнює його своєчасне виявлення та юридичну кваліфікацію. Підтверджено актуальність проблеми зловживання процесуальними правами, оскільки 97,8 % опитаних фахівців у сфері права визнають широке поширення цього явища в кримінальному процесі України. Виокремлено ключові ознаки зловживання процесуальними правами та повноваженнями, до яких належать: формальна правомірність поведінки, створення вдаваної законності, використання недобросовісних або маніпулятивних заходів, реалізація права в спосіб, що суперечить його справжньому призначенню, умисний характер такої поведінки, а також

спричинення реальної шкоди інтересам правосуддя або іншим учасникам процесу.

Зловживання процесуальними правами та повноваженнями учасниками кримінального процесу визначено як умисне використання наданих законом прав чи повноважень у супереч їхньому призначенню, що створює перешкоди для належного й ефективного перебігу кримінального провадження, порушує баланс між сторонами та завдає шкоди інтересам правосуддя або інших учасників процесу, без явного порушення законодавчих норм. Розв'язання цієї проблеми потребує пошуку балансу між протидією зловживанням і забезпеченням правової визначеності, розроблення чітких критеріїв визначення зловживання, ефективних механізмів реагування на них і забезпечення належного судового контролю за дотримання прав усіх учасників процесу.

2. Доведено, що проблема зловживання правом у кримінальному судочинстві в Україні є багатоаспектною та потребує комплексного підходу до її вирішення. Попри те, що концепцію неприпустимості зловживання правом визнають у різних правових системах світу, у національному кримінальному процесуальному законодавстві це питання залишається недостатньо врегульованим. На підставі дослідження конституційних засад і міжнародних стандартів встановлено необхідність запровадження в КПК України загальної засади недопустимості зловживання процесуальними правами та повноваженнями. Доведено, що чинний КПК України, на відміну від інших процесуальних кодексів (ЦПК України, ГПК України, КАС України), не містить чіткого й системного закріплення цієї засади, а наявні поодинокі механізми протидії є недостатніми й неефективними. Проаналізовано законопроекти № 9055 та 5661, які намагалися закріпити цю засаду в КПК України, але зазнали критики через нечіткість формулювань і потенційну можливість свавільного застосування. Практика ЄСПЛ підтверджує, що використання процесуальних прав не за призначенням вважається зловживанням і не підлягає правовому захисту. Підтримка ініціативи закріплення такої засади в КПК України з боку 87 % опитаних юридичних фахівців засвідчує її актуальність і потребу в реалізації.

Обґрунтовано необхідність доповнення ст. 7 КПК України загальною засадою недопустимості зловживання процесуальними правами та повноваженнями, що дасть змогу підвищити ефективність кримінального процесу та гармонізувати національну практику з європейськими стандартами. Обґрунтовано недоцільність створення вичерпного переліку зловживань, оскільки зосередження на загальних критеріях забезпечить можливість кваліфікації дій як зловживання правами в ширшому спектрі правовідносин.

3. Розроблено авторську класифікацію зловживань процесуальними правами та повноваженнями в кримінальному провадженні, яка надає можливість чітко й системно ідентифікувати різні вияви недобросовісної поведінки учасників процесу. Запропонована класифікація охоплює низку критеріїв: за суб'єктом зловживання (сторона захисту, сторона обвинувачення, суд та інші учасники); за метою вчинення зловживання (затягування процесу, маніпуляції доказами, дискредитація судових органів або вплив на результат справи); за наслідками таких дій (затягування строків, порушення рівності сторін, матеріальні й нематеріальні втрати, порушення права на справедливий суд, підриг довіри до судочинства); за предметною ознакою (загальні й інституційні зловживання); за характером дій (активні та пасивні); за залежністю від нормативного закріплення відповідного права чи повноваження; за мірою впливу на перебіг провадження; за стадіями кримінального процесу. Доведено, що систематизація зловживання правами та повноваженнями за такими критеріями сприяє виявленню типових проблем у практиці правозастосування, дає змогу точніше визначити зони ризику та розробити конкретні й ефективні механізми їх запобігання.

4. Доведено, що наявні механізми протидії, передбачені КПК України, такі як залишення без розгляду повторних відводів, обмеження тривалості вступних промов, встановлення строків ознайомлення з матеріалами справи, а також обмеження участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції, є корисними, але недостатніми для повноцінної протидії зловживанням правами та повноваженнями. Обґрунтовано необхідність доповнення КПК України

загальною засадою недопустимості зловживання процесуальними правами та спеціальною нормою, яка чітко визначала б це поняття, його ознаки та механізми запобігання й протидії. Запропоновано визначення, що акцентує на умисному характері дій, спрямованих на перешкоджання належному й ефективному здійсненню кримінального провадження, завдаючи шкоди інтересам правосуддя або іншим учасникам процесу. Також доведено важливість судової практики як одного з найефективніших інструментів ідентифікації та реагування на зловживання правами, що підтверджено посиленням уваги національних судів до підходів ЄСПЛ. Аналіз практики ВС та ВАКС надав можливість чітко визначити типові форми зловживань, серед яких неетичні висловлювання в документах, систематичне подання аналогічних скарг, маніпулятивне затягування проваджень тощо. З'ясовано, що ефективна протидія процесуальним зловживанням потребує також активного застосування організаційних заходів, серед яких автоматизований контроль за дублюванням проваджень і впровадження штучного інтелекту для виявлення однотипних документів. Доведено необхідність регулярного навчання та підвищення кваліфікації учасників кримінального процесу як передумови зменшення кількості недобросовісних дій. Аргументовано важливу роль дисциплінарних механізм, зокрема притягнення адвокатів, прокурорів, слідчих, дізнавачів і суддів до відповідальності за систематичні процесуальні зловживання, що сприятиме формуванню правової культури та стандартів добросовісної поведінки. Засвідчено необхідність комплексного підходу до протидії зловживанням правами та повноваженнями, який охоплює законодавчі, судові, організаційні й етичні заходи, як необхідної умови для забезпечення справедливого, ефективного та прозорого кримінального судочинства.

5. Підтверджено, що межа між добросовісним захистом клієнта й умисним перешкоджанням кримінальному процесу є невиразною та складною для ідентифікації. Встановлено, що на початковому етапі, під час ініціювання слідчих (розшукових) дій виникають процесуальні зловживання, наприклад, через необґрунтовані звернення з клопотаннями про допит слідчого, дізнавача

або прокурора з метою отримати доступ до доказової бази обвинувачення чи створити штучні підстави для відводів. Обґрунтовано пропозицію стосовно доповнення ст. 84 КПК України нормою про визнання результатів опитування, здійснених адвокатом, джерелом доказів за умови дотримання визначених законом критеріїв.

Виявлено прогалини законодавства щодо проведення обшуків та оглядів, які дають змогу стороні захисту зловживати своїми правами, передусім щодо добровільності надання дозволу на проникнення до приміщення. Аргументовано необхідність чіткого законодавчого визначення критеріїв добровільності згоди та встановлення правових наслідків відмови, що допоможе уникнути зловживань правами стороною захисту й забезпечить однозначність судової практики.

Доведено, що участь підозрюваного в слідчому експерименті без захисника не завжди є підставою для визнання його результатів недопустимими доказами, якщо особі належно було роз'яснено її права, що підтверджує позиція ВС.

Встановлено, що примусове отримання зразків, таких як кров, ДНК чи відбитки пальців, за певних умов може бути визнано допустимим, оскільки вони існують незалежно від волі особи. Запропоновано уточнити в КПК України межі примусового освідування та чітко встановити вимоги до фіксації таких дій шляхом обов'язкового відеозапису, що унеможливить зловживання правом стороною захисту.

6. Обґрунтовано, що право сторони захисту на подання клопотань є ключовим механізмом захисту прав людини в кримінальному провадженні, однак також є потенційним джерелом зловживань. Окреслено критерії правомірності подання таких клопотань, які охоплюють наявність кримінального провадження, належний процесуальний статус заявника та безпосередній зв'язок клопотання з конкретними процесуальними діями. Доведено, що порушення цих критеріїв, зокрема подання клопотань до відкриття чи після закриття кримінального провадження, вимоги, які виходять за межі КПК України, або одночасне заперечення власного процесуального статусу є

формами зловживань, що негативно позначаються на ефективності провадження.

Запропоновано вдосконалити чинне законодавство шляхом надання слідчим, дізнавачам, прокурорам і слідчим суддям права повертати подані клопотання та скарги з формальними недоліками для їх виправлення, що допоможе уникнути необґрунтованих відмов та забезпечити рівні можливості для сторін процесу. З'ясовано, що подання значної кількості однотипних клопотань і скарг протягом стислого проміжку часу є формою сутяжництва та має на меті не захист прав, а створення штучних перешкод у діяльності правоохоронних органів і судів.

Обґрунтовано неприпустимість зловживання правом на заявлення відводу, що використовує сторона захисту переважно з метою затягування процесу або маніпулювання складом суду. Запропоновано доповнити КПК України нормою, яка дозволяла б повторний відвід лише за умови, що заявнику стали відомі нові обставини, невідомі йому на момент першого заявлення відводу.

7. Встановлено, що етап ознайомлення з матеріалами кримінального провадження є ключовим для реалізації права сторони захисту, проте водночас є одним із найвразливіших до процесуальних зловживань. Виявлено, що наявні правові норми, які регулюють порядок ознайомлення, не містять правової визначеності, що створює простір для зловживань правами, спрямованих на затягування кримінального провадження, і негативно впливає на ефективність правосуддя. Доведено необхідність законодавчого уточнення критеріїв визначення недобросовісного зволікання з боку сторони захисту, оскільки чинна практика слідчих суддів щодо встановлення строків для ознайомлення є переважно суб'єктивною та оцінною.

Обґрунтовано, що до обставин, які мають бути враховані судом для об'єктивної оцінки зловживання правами в процесі ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, належать: реальність і повнота надання доступу до матеріалів стороною обвинувачення, складність й обсяг матеріалів справи, кількість підозрюваних та їх захисників, психофізіологічні можливості

підозрюваного й особливості застосованих запобіжних заходів, а також зовнішні фактори, зокрема запровадження воєнного стану та інших надзвичайних ситуацій. З'ясовано, що саме сукупний аналіз цих критеріїв надає можливість максимально точно встановити наявність чи відсутність зловживання правом на ознайомлення.

Аргументовано необхідність уведення імперативної вимоги щодо надання доступу до матеріалів одночасно в паперовій та електронній формах. Обґрунтовано доцільність нормативного закріплення можливості судового встановлення контрольних строків ознайомлення, з огляду на обставини кожної справи, а також забезпечення права сторони захисту оскаржувати встановлені строки до апеляційного суду, що дозволить збалансувати право на захист з інтересами ефективного правосуддя.

Окреслено конкретні форми зловживань правами під час ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, такі як штучне затягування, систематична зміна адвокатів, пасивність сторони захисту, різні темпи ознайомлення за однакових умов, а також навмисні перешкоди в доступі до матеріалів з боку обвинувачення.

8. Встановлено, що широкі дискреційні повноваження слідчого та прокурора в питанні визначення обсягу матеріалів досудового розслідування, що можуть бути надані для ознайомлення до завершення досудового розслідування, створюють потенційні умови для зловживань, оскільки законодавство не містить чітких критеріїв щодо визначення загальнодоступних документів і матеріалів, ознайомлення з якими може зашкодити розслідуванню. Запропоновано доповнити ст. 221 КПК України законодавчим визначенням поняття «загальнодоступний документ», тобто офіційного документа, що містить інформацію, яка не підлягає обмеженню в доступі відповідно до законодавства, і може бути використаний сторонами кримінального провадження без спеціального дозволу.

У межах аналізу судової практики виявлено значні розбіжності щодо можливостей судового контролю за рішеннями сторони обвинувачення про

обмеження доступу до матеріалів досудового розслідування, у зв'язку з чим аргументовано необхідність доповнити ст. 303 КПК України правом слідчого судді здійснювати судовий перегляд таких рішень, чітко визначити категорії матеріалів, доступ до яких повинен бути забезпечений на вимогу захисту.

Виявлено прогалину щодо строків надання матеріалів для ознайомлення за клопотанням сторони захисту. У зв'язку з цим обґрунтовано пропозицію про доповнення ст. 221 КПК України положенням, що надає слідчому судді право встановлювати строк для надання доступу до матеріалів, ураховуючи їх обсяг і складність.

Аргументовано доцільність закріплення в законодавстві права слідчого судді та суду витребувати матеріали досудового розслідування у визначених випадках (під час розгляду питань про продовження строків досудового розслідування, скасування арешту майна та розгляду скарг на закриття кримінальних проваджень).

9. Встановлено, що дискреційні повноваження прокурора під час прийняття рішень щодо об'єднання чи виділення матеріалів кримінальних проваджень є джерелом високих ризиків зловживань. Такі рішення часто використовує сторона обвинувачення для маніпулювання зі строками досудового розслідування, посилення процесуального тиску на підозрюваних, штучного ускладнення доступу до матеріалів стороною захисту та впливу на авторозподіл справ у судах. Для усунення таких ризиків запропоновано чітко визначити законодавчі критерії «необхідності» об'єднання або виділення матеріалів, передбачивши обов'язок прокурора обґрунтовувати свої рішення у відповідних постановках.

Доведено, що чинна правова невизначеність щодо порядку обчислення строків досудового розслідування в разі об'єднання проваджень, зареєстрованих до і після 16 березня 2018 року, суттєво порушує правову визначеність та стабільність судової практики. Аналіз позицій ВС засвідчує гостру необхідність розв'язання цієї проблеми шляхом законодавчого уточнення порядку застосування норм КПК України, зокрема в частині дії законодавчих змін у часі.

Обґрунтовано доцільність запровадження можливості судового контролю за рішеннями прокурора про об'єднання або виділення матеріалів кримінальних проваджень, що посилить гарантії захисту прав сторони захисту. Запропоновано доповнити статтю 303 КПК України нормою, яка надала б підозрюваному право оскаржувати ці рішення прокурору вищого рівня у встановлений строк.

Чинне законодавство допускає необмежене продовження фактичних строків розслідування через неконтрольоване зупинення проваджень, передусім під приводом міжнародного співробітництва. У зв'язку з цим запропоновано в КПК України встановити чіткі межі застосування інституту зупинення та конкретизувати випадки, коли досудове розслідування може бути поновлено для проведення слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій, спрямованих на отримання доказів.

10. Встановлено, що суд як ключовий гарант справедливості іноді сам може стати суб'єктом зловживання процесуальними повноваженнями, що негативно позначається на ефективності кримінального провадження. Найпоширенішими формами такої поведінки є безпідставне затягування розгляду справ, порушення засади рівності сторін, надмірне застосування тримання під вартою та арешту майна, а також необґрунтоване використання права на самовідвід. Запропоновано впровадити цифровий моніторинг строків провадження для виявлення суддів, які систематично затягують процес. Відсутність законодавчих строків тримання під вартою під час судового провадження та арешту майна є чинниками правової невизначеності й порушення засади пропорційності. Обґрунтовано доцільність законодавчого встановлення граничних строків для таких процесуальних заходів.

Визначено, що наявні механізми притягнення суддів до відповідальності за зловживання своїми повноваженнями мають суттєві обмеження через необхідність збереження суддівської незалежності та свободи розсуду. На підставі аналізу національного законодавства й судової практики було доведено, що механізм кримінальної відповідальності суддів за зловживання, зокрема за ст. 374 КК України («Порушення права на захист»), майже не застосовують, що

знижує його ефективність як запобіжника зловживань і як підстави для перегляду судових рішень. Дисциплінарна відповідальність суддів, зокрема за необґрунтовані самовідводи, є дієвішим заходом.

Для посилення ефективності механізмів запобігання дисциплінарним порушенням запропоновано впровадити автоматизовану систему моніторингу кількості заявлених суддями самовідводів, яка забезпечуватиме оперативне виявлення потенційних зловживань і формуватиме підстави для проведення перевірок ВРП.

Аргументовано, що збалансоване поєднання міжнародних стандартів суддівської незалежності з ефективними дисциплінарними процедурами здатне істотно знизити ризики суддівських зловживань і забезпечити справедливість судочинства в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александренко О. В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 Київ, 2004. 184 с.
2. Андрушко О. В. Теорія та практика юридичної відповідальності за правопорушення в кримінальному процесі : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Хмельницький, 2020. 488 с.
URL:https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/885/1/Andrushko_disertacia_Vidpovidalnist%20v%20kriminalnomu%20procesi.pdf.
3. Анненко О. С., Зубаков П. М. Розгляд слідчим, прокурором клопотань учасників кримінального процесу на стадії досудового розслідування. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 182–187. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v6_2014/32.pdf.
4. Білокінь Р. М. Кримінально-процесуальна відповідальність : монографія. Київ : Кафедра, 2017. 430 с. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/11466/1/%D0%91%D1%96%D0%B%D0%BE%D0%BA%D1%96%D0%BD%D1%8C.pdf>.
5. Бондарєва М., Шкрібляк К., Шмарьова Т. Принцип *mutatis mutandis* як інструмент для зміни судової практики поза межами розумної дискреції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2024. № 83. С. 176–181. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/309084/300637>.
6. Борейко Г. Д. Неприпустимість зловживання правом як засада кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 196–204.
7. Борейко Г. Д. Чи можуть посадові особи зловживати правами у кримінальному провадженні? *Інноваційний розвиток правової науки в умовах модернізації суспільства*: матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, Національний авіаційний університет. 28 лютого 2020 р.). Тернопіль, 2020. Т. 1. С. 353–355.

8. Велика хартія судів (Основоположні принципи) : схв. Консультативною радою європейських суддів 17 листоп. 2010 р. *Council of Europe* : [сайт]. URL: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1707925>.
9. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 14 берез. 2019 р. у справі № 127/9211/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80428544>.
10. Вознюк О. Л. Баланс приватного інтересу та потреб кримінального провадження при арешті майна. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2024. № 72. С. 138–141. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc72/29.pdf>.
11. Вознюк О. Л. Генезис законодавчого закріплення інституту зловживання правом. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 419–421. URL: http://lsej.org.ua/12_2022/98.pdf.
12. Вознюк О. Л. Добросовісність використання дискреційних повноважень прокурором при об'єднанні та виділенні матеріалів досудового розслідування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2023 № 66. С. 137–142. URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc66/30.pdf>.
13. Герасимчук Н. А. Зловживання адвокатом процесуальними правами у кримінальному провадженні : дис. ... д-ра філос. : 081. Київ, 2024. 293 с.
14. Гарасимчук Н. А. Поняття та ознаки зловживання процесуальними правами адвокатом у кримінальному провадженні. *Юридичний вісник*. 2021. № 2. С. 211–218. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v2_2021/25.pdf.
15. Гловюк І. В., Андрусенко С. В. Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення та недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 4. С. 239–243. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5d65ba5e-5ed5-488c-9a25-075cb9107916/content>.

16. Гловюк І. Дроздов О. Завтур В. Дроздова О. Зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні: питання релевантності концепції. *Право України*. 2022. № 6. С. 90–116.

17. Гловюк І. Неприпустимість зловживання процесуальними правами як перспективна засада кримінального провадження: прогрес чи регрес? *Національна Асоціація адвокатів України* : [сайт]. URL: <https://unba.org.ua/publications/3646-nepripustimist-zlovzhivannya-procesual-nimi-pravami-yak-perspektivna-zasada-kriminal-nogo-provadhennya-progres-chi-regres.html>.

18. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочину і зловживання владою : прийнята резолюцією 40/34 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листоп. 1985 р. *ООН. Ласкаво просимо до ООН*: [сайт]. URL: <https://docs.un.org/ru/A/RES/40/34>.

19. Дудко О. В. Помилки адвоката в кримінальному провадженні : дис. ... д-ра філос. : 081. Київ, 2020. 296 с.

20. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 груд. 1948 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

21. Звіт про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*: [сайт]. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalnopravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

22. Інформація про кількість посад суддів у місцевих судах станом на 2 січ. 2025 р. *Вища кваліфікаційна комісія суддів України*: [сайт]. URL: https://www.vkksu.gov.ua/sites/default/files/field/pdf/vakansiyi_na_sayt_na_27.01.2025_ms.pdf.

23. Інформація про показники часу, необхідного для розгляду справ і матеріалів, які надійшли до загальних місцевих судів та орієнтовна нормативна чисельність суддів за даними звітності за 2024 рік. *Рада суддів України*: [сайт]. URL: https://rsu.gov.ua/mzs-2024_4-maps.

24. Калюжний Р. А., Андрущенко І. Г. Зловживання правом: сутність та шляхи протидії. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2006. № 8 (58). С. 16–22. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/26483>.
25. Київські рекомендації щодо незалежності судової системи в країнах Східної Європи, Південного Кавказу та Центральної Азії. Адміністрування судівництва, добір та відповідальність суддів. Київ : 23–25 червня 2010 р. 11 с. URL: <http://www.osce.org/odihr/KyivRec>.
26. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів : Кодекс Всеукраїнської конференції прокурорів від 27 квіт. 2017 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17#Text>.
27. Кодекс суддівської етики : Рішення XI чергового з'їзду суддів України від 22 лют. 2013 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text>.
28. Колот Н. М. Забезпечення прокурором реалізації засади законності під час зупинення досудового розслідування. *Аналітичне-порівняльне правознавство*. 2024. №4. С. 641–646. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/311308/302543>.
29. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : підписана 04листоп.1950 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
30. Коновалова В. Е., Шепитько В. Ю. Обыск: тактика и психология. Харьков: Гриф, 1997. 80 с.
31. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
32. Криворучко Д. В. Зловживання правом під час досудового розслідування в кримінальному провадженні : дис. ... д-ра філос. : 081. Харків, 2023. 263 с.

33. Кримінальний процес : підручник / [О.В. Капліна, О.Г. Шило, В. М. Трофіменко та ін] ; за заг. ред. О.В. Капліної, О.Г. Шило. Харків : Право, 2018. 584 с.
34. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
35. Лапкін А. В. Деякі проблеми забезпечення судом розумних строків судового розгляду у кримінальному провадженні. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 листоп. 2018 р.) // МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 145–147. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/30_11_2018/pdf/70.pdf.
36. Лейба О. А. Застосування аналогії при подоланні прогалин у кримінальному процесуальному законодавстві України. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 4. С. 151–158. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/4_2017_Leyba.pdf.
37. Лоскутов Т. О. Нормативне забезпечення стандартів ефективного досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 465–468. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2023/109.pdf.
38. Луспенник Д. Д. Зловживання процесуальними правами: законодавча регламентація, способи виявлення та шляхи протидії. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2015. № 6. С. 150–171. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chcks_2015_6_12
39. Малахова О. В. Реалізація інституту сприяння захисту у кримінально-процесуальному доказуванні : дис. ... канд.юрид.наук : 12.00.09 Київ, 2016. 213 с.
40. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : прийнято Генеральною Асамблеєю ООН 16 груд. 1966 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

41. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями : схв. резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 1984/47 від 25 трав.1984 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text.
42. Михайленко В. В. Процесуальні зловживання під час досудового розслідування. *Судово-юридична газета. Блог*. 2021. 3 червня URL: https://protocol.ua/ua/protsesualni_zlovgivannya_pid_chas_dosudovogo_rozsliduvannya/.
43. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квіт. 2012 р. / за ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. Харків: Фактор, 2013. 1072 с.
44. Одерій О. В., Мудрецький Р. В. Протидія судовому розгляду у кримінальних провадженнях та шляхи її подолання у сучасних реаліях : монографія. Київ : КНТ, 2021. 224 с.
45. Окрема думка судді Об'єднаної палати Касаційного Кримінального Суду Верховного Суду від 31 жовт. 2022 р. у справі № 753/12578/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*: [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107140903>.
46. Окрема ухвала Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 23 квіт. 2024 р. у справі № 357/9584/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118538870>.
47. Павловський В. В. Об'єднання та виділення матеріалів досудового розслідування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2015. Вип. 32, т. 3. С. 141–144.
48. Перепелиця С. І., Дробчак Л. В. Окремі аспекти дотримання "розумних строків" в кримінальному провадженні. *Форум права*. 2017. № 4. С. 177–184. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2017_4_30.
49. Петков С. В., Добрянська Н. В. Аналіз правозастосовної практики щодо зловживань процесуальними правами адвокатів у кримінальному провадженні. *Журнал східноєвропейського права*. 2024. № 127. С. 42–51. URL: https://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2024/10/petkov_dobryanska_127.pdf.

50. Постанова Великої палати Верховного Суду від 10 груд. 2020 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/94194612>.

51. Постанова Великої палати Верховного Суду від 23 січ. 2025 р. у справі № 990SCGC/19/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/124904844>.

52. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 03 верес. 2020 р. у справі № 127/9211/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/91367122>.

53. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 02 берез. 2021 р. у справі № 480/100/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/95533236>.

54. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 11 трав. 2021 р. у справі № 554/726/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/96978260>.

55. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 лип. 2021 р. у справі № 264/6844/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/98728757>.

56. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 31 жовт. 2022 р. у справі № 753/12578/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/107219619>.

57. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 23 берез. 2023 р. у справі № 761/17704/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/109747688>.

58. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 11 верес. 2023 р. у справі № 711/8244/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/113536395>.

59. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 10 жовт. 2023 р. у справі № 753/10155/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/114188345>.

60. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 16 січ. 2024 р. у справі № 991/7073/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116388837>.

61. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 06 берез. 2024 р. у справі № 757/12182/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117590231>.

62. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 23 квіт. 2024 р. у справі № 726/776/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118689047>.

63. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 21 трав. 2024 р. у справі № 607/17409/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119331718>.

64. Постанова Київського апеляційного суду від 08 січ. 2025 р. у справі № 754/7961/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124287402>.

65. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 10 лют. 2025 р. у справі № 757/11969/18-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125228095>.

66. Правила адвокатської етики: затв. Звітно-виборним з'їздом адвокатів України від 09 черв. 2017 р. // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>.

67. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05 лип. 2012 р. № 5076-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/5076-17>.

68. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : проект Закону України реєстр. № 9055 від 06 верес. 2018 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64557.

69. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3477-IV. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

70. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03 жовт. 2017 р. № 2147^a-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147%D0%B0-19/ed20180412#n216>.

71. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо удосконалення окремих положень про судовий розгляд та досудове розслідування : проект Закону України реєстр. № 5661 від 14 черв. 2021 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=72224.

72. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо посилення самостійності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури: Закон України від 08 груд. 2023 р. № 3509-IX. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3509-20#Text>.

73. Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 11 від 17 жовт. 2014 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14#Text>.

74. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження : інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05 квіт. 2013 р. № 223-558/0/4-13. *Судова влада України. Петрівський*

районний суд Кіровоградської області : [сайт]. URL: https://pt.kr.court.gov.ua/sud1120/400inf/400inf1/info_22.

75. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січ. 2011 р. № 2939-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text_

76. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3782-XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3782-12>.

77. Про затвердження Інструкції з організації обліку та руху кримінальних проваджень в органах досудового розслідування Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 14 квіт. 2016 р. № 296. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0884-16#Text_

78. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення: наказ Офісу Генерального прокурора від 30 черв.2020 р. № 298. / *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905-20#Text_

79. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.

80. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : учинено в Парижі 20 берез. 1952 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text_

81. Рекомендації CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки :ухв. Комітетом Міністрів Ради Європи 17 листоп. 2010 р. *Council of Europe* :[сайт]. URL: https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1707137_

82. Резнікова В. В. Сучасна доктрина зловживання процесуальними правами. *Ratio Decidendi* : юридичний портал : [сайт]. URL: <https://rd.ua/storage/lessons/617/681%d0%a1%d1%83%d1%87%d0%b0%d1%81%d>

0%bd%d0%b0%20%d0%b4%d0%be%d0%ba%d1%82%d1%80%d0%b8%d0%bd%d0%b0%20%d0%b7%d0%bb%d0%be%d0%b2%d0%b6%d0%b8%d0%b2%d0%b0%bd%d0%bd%d1%8f%20%d0%bf%d1%80%d0%be%d1%86%d0%b5%d1%81%d1%83%d0%b0%d0%bb%d1%8c%d0%bd%d0%b8%d0%bc%d0%b8%20%d0%bf%d1%80%d0%b0%d0%b2%d0%b0%d0%bc%d0%b8.pdf.

83. Рішення Вищої ради правосуддя від 02 груд. 2020 р. № 3337/1дп/15-20. *Вища рада правосуддя* : [сайт]. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/2718>.

84. Рішення Вищої ради правосуддя від 16 лип. 2024 р. № 2161/0/15-24. *Вища рада правосуддя* : [сайт]. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/46823>.

85. Рішення Вищої ради правосуддя від 24 верес. 2024 р. № 2792/0/15-24. *Вища рада правосуддя* : [сайт]. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/47576>.

86. Рішення Вищої ради правосуддя від 08 жовт. 2024 р. № 2942/0/15-24. *Вища рада правосуддя* : [сайт]. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/48235>.

87. Рішення Першої дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 17 черв. 2024 р. № 1838/1дп/15-24. *Вища рада правосуддя* : [сайт]. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/46271>.

88. Рішення Третьої дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 21 квіт. 2021 р. № 908/3дп/15-21. *Вища рада правосуддя*: [сайт]. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/5515>.

89. Скубак Е. Питання законності вчинення процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень у зупиненому кримінальному провадженні. *Право та охорона порядку*. 2024. № 2–3 (3). С. 84–90. URL: <http://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8634/84.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

90. Смірнова І. Дотримання прав особи при слідчій дії освідування. *Вища школа адвокатури НААУ* : [сайт]. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/dotrymannya-prav-osoby-pry-slidchij-diyi-osviduvannya>.

91. Узагальнення про практику розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового

розслідування. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ : огляд від 12 січ. 2017 р. № 9-49/0/4-17. *ІПС ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VRR00212>.

92. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 18 трав. 2022 р. у справі № 991/1393/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104417634>.

93. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 28 черв. 2022 р. у справі № 991/1798/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105002130>.

94. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 23 верес. 2024 р. у справі № 758/3123/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121795548>.

95. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 29 листоп. 2024 р. у справі № 991/9067/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123392591>.

96. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 11 лют. 2025 р. у справі № 932/9404/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125070248>.

97. Ухвала Арбузинського районного суду Миколаївської області від 23 лип. 2021 р. у справі № 467/485/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98591056>.

98. Ухвала Великої палати Верховного суду від 03 берез. 2020 р. у справі № 480/100/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88048399>.

99. Ухвала Великої палати Верховного суду від 20 берез. 2024 р. у справі № 523/1767/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117849668>.

100. Ухвала Вінницького апеляційного суду від 01 квіт. 2022 р. у справі № 148/1012/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103881859>.

101. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 18 жовт. 2019 р. у справі № 4910/99/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85044943>.

102. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 16 лип. 2020 р. у справі № 761/8826/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90512676>.

103. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 28 верес. 2022 р. у справі № 761/8826/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106574689>.

104. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 09 верес. 2022 р. у справа № 991/3361/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106172165>.

105. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 12 черв. 2023 р. у справі № 991/4881/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111734968>.

106. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 10 жовт. 2024 р. у справі № 500/1889/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122315167>.

107. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 20 листоп. 2024 р. у справі № 991/9167/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123224642>.

108. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 18 груд. 2024 р. у справі № 991/11115/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123962251>.

109. Ухвала Дарницького районного суду м. Києва від 06 лют. 2025 р. у справі № 753/20702/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125023017>.

110. Ухвала Дзержинського районного суду м. Харкова від 20 берез. 2020 р. у справі № 638/1002/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88341601>.

111. Ухвала Дніпропетровського районного суду Дніпропетровської області від 30 січ. 2025 р. у справі № 175/17169/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124917856>.
112. Ухвала Донецького апеляційного суду від 23 квіт. 2019 р. у справі № 234/11287/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81455061>.
113. Ухвала Ірпінського міського суду Київської області від 18 груд. 2024 р. у справі № 367/8118/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124345732>.
114. Ухвала Ірпінського міського суду Київської області від 14 січ. 2025 р. у справа № 367/9742/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124409295>.
115. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 30 трав. 2018 р. у справі № 676/7346/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74440103>.
116. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 04 лют. 2019 р. у справі № 480/100/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87602685>.
117. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12 лют. 2019 р. у справі № 159/451/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80224144>.
118. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 17 квіт. 2019 р. у справі № 161/20481/14. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81360685>.
119. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 04 листоп. 2019 р. у справі № 760/12179/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85743660>.
120. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 18 лют. 2020 р. у справі № 202/4467/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87793970>.

121. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 11 трав. 2021 р. у справі № 554/726/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96978260>.

122. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 13 трав. 2021 р. у справі № 419/2090/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96978185>.

123. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 26 трав. 2021 р. у справі № 761/12614/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97286175>.

124. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 лип. 2021 р. у справі № 264/6844/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98728757>.

125. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 06 жовт. 2021 р. у справі № 1-368/11. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100292322>.

126. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 06 груд. 2021 р. у справі № 756/4855/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101873632>.

127. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 07 листоп. 2022 р. у справі № 757/9655/22-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107140831>.

128. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 21 листоп. 2022 р. у справі № 161/620/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107533618>.

129. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 03 квіт. 2023 р. у справі № 991/111/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109995615>.

130. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 20 листоп. 2023 р. у справі № 359/10291/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115308724>.

131. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 22 листоп. 2023 р. у справі № 758/5555/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115824752>.

132. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 14 груд. 2023 р. у справі № 296/3509/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115654586>.

133. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 11 груд. 2024 р. у справі № 592/9605/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123841579>.

134. Ухвала Київського апеляційного суду від 22 черв. 2023 р. у справі № 363/2925/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111853719>.

135. Ухвала Львівського апеляційного суду від 03 груд. 2021 р. у справі № 305/188/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101708382>.

136. Ухвала Львівського апеляційного суду від 08 листоп. 2024 р. у справі № 464/5/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122912249>.

137. Ухвала Міжгірського районного суду Закарпатської області від 14 листоп. 2024 р. у справі № 302/1886/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123324742>.

138. Ухвала Першої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 03 берез. 2025 р. № 370/1дп/15-25. *Вища рада правосуддя* : [сайт]. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/50696>.

139. Ухвала Святошинського районного суду м. Києва від 01 жовт. 2024 р. у справі № 759/8934/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122288421>.

140. Ухвала Северодонецького міського суду Луганської області від 22 лип. 2022 р. у справі № 428/6368/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98901842>.

141. Ухвала Сєвєродонецького мїського суду Луганської області від 22 лип. 2022 р. у справі № 428/6368/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98901846>.

142. Ухвала слідчого судді Автозаводського районного суду м. Кременчука від 06 січ. 2022 р. у справі № 524/12576/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102435913>.

143. Ухвала слідчого судді Білоцерківського мїськрайонного суду Київської області від 24 жовт. 2024 р. у справі № 357/15399/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122563969>.

144. Ухвала слідчого судді Біляївського районного суду Одеської області від 07 жовт. 2021 р. у справі № 496/902/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100285923>.

145. Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 19 верес. 2019 р. у справі № 760/24486/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84540255>.

146. Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 30 верес. 2019 р. у справі № 910/226/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84647405>.

147. Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 20 груд. 2019 р. у справі № 4910/11/19-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86655497>.

148. Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 31 берез. 2021 р. у справі № 991/1961/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95998890>.

149. Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 21 лип. 2021 р. у справі № 991/4842/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98564075>.

150. Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 1 черв. 2022 р. у справі № 991/1798/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104781024>.

151. Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 24 січ. 2025 р. у справі № 991/204/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124769832>.

152. Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 27 січ. 2025 р. у справі № 991/10675/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124769853>.

153. Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 29 січ. 2025 р. у справі № 991/97/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124803136>.

154. Ухвала слідчого судді Голосіївського районного суду м. Києва від 25 жовт. 2024 р. у справі № 752/11041/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122591411>.

155. Ухвала слідчого судді Дарницького районного суду міста Києва від 20 квіт. 2018 р. у справі № 753/6669/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73529905>.

156. Ухвала слідчого судді Доманівського районного суду Миколаївської області від 27 січ. 2025 р. у справі № 475/750/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124747197>.

157. Ухвала слідчого судді Заводського районного суду міста Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 25 листоп. 2021 р. у справі № 208/7667/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101412830>.

158. Ухвала слідчого судді Залізничного районного суду міста Львова від 03 січ. 2025 р. у справі № 462/8447/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124254678>.

159. Ухвала слідчого судді Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 30 січ. 2025 р. у справі № 344/1714/25. *Єдиний*

державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124796528>.

160. Ухвала слідчого судді Ковпаківського районного суду м. Суми від 14 листоп. 2024 р. у справі № 208/7667/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123060609>.

161. Ухвала слідчого судді Миколаївського районного суду Львівської області від 17 верес. 2024 р. у справі № 447/2493/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121693306>.

162. Ухвала слідчого судді Московського районного суду м. Харкова від 26 груд. 2024 р у справі № 643/16502/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124055967>.

163. Ухвала слідчого судді Московського районного суду м. Харкова від 17 січ. 2025 р. у справі № 643/393/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124543129>.

164. Ухвала слідчого судді Новозаводського районного суду міста Чернігова від 30 січ. 2025 р. у справі № 751/920/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124820664>.

165. Ухвала слідчого судді Обухівського районного суду Київської області від 27 трав. 2022 р. у справі № 372/1216/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104498849>.

166. Ухвала слідчого судді Октябрського районного суду м. Полтави від 14 трав. 2019 р. у справі № 554/7628/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81802235>.

167. Ухвала слідчого судді Октябрського районного суду м. Полтави від 03 черв. 2020 р. у справі № 554/3156/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89693257>.

168. Ухвала слідчого судді Октябрського районного суду м. Полтави від 01 верес. 2020 р. у справі № 554/7508/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91386185>.

169. Ухвала слідчого судді Первомайського міськрайонного суду Миколаївської області від 04 жовт. 2023 р. у справі № 484/1526/21 *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113921217>.

170. Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 27 січ. 2025 р. у справі № 757/3533/25-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124869503>.

171. Ухвала слідчого судді Придніпровського районного суду м. Черкаси від 06 січ. 2025 р. у справі № 711/10249/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124329964>.

172. Ухвала слідчого судді Прилуцького міськрайонного суду від 08 трав. 2024 р. у справі № 742/2862/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118909469>.

173. Ухвала слідчого судді Святошинського районного суду м. Києва від 22 черв. 2021 р. у справі № 759/13316/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97809709>.

174. Ухвала слідчого судді Святошинського районного суду м. Києва від 22 черв. 2021 р. у справі № 759/13318/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97809712>.

175. Ухвала слідчого судді Святошинського районного суду м. Києва від 10 січ. 2025 р. у справі № 759/368/25. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124370538>.

176. Ухвала слідчого судді Солом'янського районного суду м. Києва від 19листоп. 2024 р. у справі № 760/28745/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123162735>.

177. Ухвала слідчого судді Стрийського міськрайонного суду Львівської області від 26 черв. 2024 р. у справі № 456/1327/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120040933>.

178. Ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду м. Києва від 22 груд. 2021 р. у справі № 761/42650/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102699872>.

179. Ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду м. Чернівці від 02 груд. 2024 р. у справі № 727/13198/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123532901>.

180. Ухвала Чернівецького апеляційного суду від 12 жовт. 2023 р. у справі № 726/776/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114149559>.

181. Хабло О. Ю. Зловживання у сфері кримінального процесу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. 218 с.

182. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 берз. 2004 р. № 1618-IV. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

183. Щодо окремих питань здійснення слідчим суддею, суду першої інстанції судового контролю в кримінальному провадженні : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16 черв. 2016 р. № 223-1650/0/4-16. *ІПС ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/VRR00204?ed=2016_06_16.

184. Case of AFFAIRE VARELA GEIS c. ESPAGNE (Application no. 61005/09): Judgment of the ECtHR 5 mars 2013. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-116941>.

185. Case of ALIŠIĆ AND OTHERS v. BOSNIA AND HERZEGOVINA, CROATIA, SERBIA, SLOVENIA AND "THE FORMER YUGOSLAV REPUBLIC OF MACEDONIA" (Application no. 60642/08): Judgment of the ECtHR 16 July 2014. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-145575>.

186. Case of BÎRSAN c. ROUMANIE (Application no. 79917/13): Judgment of the ECtHR 2 février 2016. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-161236>.

187. Case of DEMOCRACY AND HUMAN RIGHTS RESOURCE CENTRE AND MUSTAFAYEV v. AZERBAIJAN (Application no. 74288/14 64568/16): Judgment of the ECtHR 14 October 2021. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-212139>.

188. Case of FÁBER v. HUNGARY (Application no. 40721/08): Judgment of the ECtHR 24 July 2012. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-112446>.

189. Case of FERRARA AND OTHERS v. ITALY (Application no. 2394/22): Judgment of the ECtHR, 16 May 2023. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-225360>.

190. Case of GARAUDY v. FRANCE (Application no. 65831/01): Judgment of the ECtHR, 24 June 2003. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-23829>.

191. Case of HENTRICH v. FRANCE (Application no. 13616/88): Judgment of the ECtHR, 22 September 1994. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57903>.

192. Case of HUSEYN AND OTHERS v. AZERBAIJAN (Application no. 35485/05, 45553/05, 35680/05 and 36085/05): Judgment of the ECtHR 26 July 2011. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105823>.

193. Case of IGNATOV v. UKRAINE (Application no. 40583/15) : Judgment of the ECtHR 15 December 2016. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-192743>.

194. Case of M'BALA M'BALA v. FRANCE (Application no. 25239/13) : Judgment of the ECtHR 20 October 2015. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-160358>.

195. Case of MKRTCHYAN AND OTHERS v. UKRAINE (Application no. 34801/23 7240/24 10337/24) : Judgment of the ECtHR 6 March 2025. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-242075>.

196. Case of KHARCHENKO v. UKRAINE (Application no. 40107/02) : Judgment of the ECtHR 10 February 2011. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-103260>.
197. Case of KHLAIFIA AND OTHERS v. ITALY (Application no. 16483/12) : Judgment of the ECtHR 15 December 2016. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-170054>.
198. Case of KONGRESNA NARODNA STRANKA AND OTHERS v. BOSNIA AND HERZEGOVINA (Application no. 414/11): Judgment of the ECtHR 26 April 2016. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-163253>.
199. Case of KREMZOW v. AUSTRIA (Application no. 12350/86): Judgment of the ECtHR, 21 September 1993. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57829>.
200. Case of LAWLESS v. IRELAND (Application no. 332/57): Judgment of the ECtHR 1 July 1961. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57518>.
201. Case of LAZARENKO AND OTHERS v. UKRAINE (Application no. 70329/12 9041/13 9755/13) : Judgment of the ECtHR 27 June 2017. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-188209>.
202. Case of LENIS v. GREECE (Application no. 47833/20): Judgment of the ECtHR 27 June 2023. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-226442>.
203. Case of LOBODA v. UKRAINE (Application no. 8865/06) : Judgment of the ECtHR 17 November 2016. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-195709>.
204. Case of LYSYUK v. UKRAINE (Application no. 72531/13): Decision of the ECtHR 14 October 2021. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-216056>.

205. Case of MELIKHOV AND OTHERS v. UKRAINE (Application no. 9681/21 35124/23 38260/23) : Judgment of the ECtHR 23 January 2025. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-242450>.

206. Case of MOISEYEV v. RUSSIA (Application no. 62936/00): Judgment of the ECtHR 9 October 2008. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-88780>.

207. Case of NECHAY v. UKRAINE (Application no. 15360/10) : Judgment of the ECtHR 1 July 2021. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-213649>.

208. Case of NEVYADOMSKYY AND OTHERS v. UKRAINE (Application no. 6391/24 9163/24 10133/24) : Judgment of the ECtHR 16 January 2025. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-242431>.

209. Case of ÖCALAN v. TURKEY (Application no. 46221/99) : Judgment of the ECtHR 12 May 2005. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69022>.

210. Case of PALCHIK v. UKRAINE (Application no. 16980/06) : Judgment of the ECtHR 2 March 2017. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-194511>.

211. Case of PASTÖRS v. GERMANY (Application no. 55225/14): Judgment of the ECtHR 3 October 2019. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-196148>.

212. Case of PERİNÇEK v. SWITZERLAND (Application no. 27510/08): Judgment of the ECtHR, 15 October 2015. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-158235>.

213. Case of PETRUK AND OTHERS v. UKRAINE (Application no. 636/24 9210/24 20151/24) : Judgment of the ECtHR 6 March 2025. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-242079>.

214. Case of RAZVOZZHAYEV v. RUSSIA AND UKRAINE AND UDALTSOV v. RUSSIA (Application no. 75734/12 2695/15 55325/15) : Judgment of

the ECtHR 19 November 2019. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-198480>.

215. Case of ROMANOV v. UKRAINE (Application no. 63782/11): Judgment of the ECtHR 16 July 2020. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-203559>.

216. Case of SAFARYAN v. ARMENIA (Application no. 16346/10): Decision of the ECtHR, 14 January 2020. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-201097>.

217. Case of SAUNDERS v. THE UNITED KINGDOM (Application no. 19187/91) : Judgment of the ECtHR, 17 December 1996 *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-58009>.

218. Case of SHCHEGOLKOV AND OTHERS v. UKRAINE (Application no. 31916/23 3758/24 9064/24) : Judgment of the ECtHR 23 January 2025. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-242433>.

219. Case of SHTEPA v. UKRAINE (Application no. 16349/17) : Judgment of the ECtHR 24 October 2019. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-199198>.

220. Case of SUSLOV AND BATIKYAN v. UKRAINE (Application no. 56540/14 57252/14) : Judgment of the ECtHR 06 October 2022. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-223352>.

221. Case of VAJNAI v. HUNGARY (Application no. 33629/06) : Judgment of the ECtHR 8 July 2008. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-87404>.

222. Case of VOYTENKO AND OTHERS v. UKRAINE (Application no. 34181/23 35709/23 40671/23) : Judgment of the ECtHR 6 March 2025. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-242074>.

223. Case of WOJCZUK v. POLAND (Application no. 52969/13) : Judgment of the ECtHR 9 December 2021. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-213790>.

224. Case of ŽDANOKA v. LATVIA (Application no. 58278/00) : Judgment of the ECtHR 16 March 2006. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72794>.

225. Case of ZHABLYANOV v. BULGARIA (Application no. 36658/18) : Judgment of the ECtHR 27 June 2023. *HUDOC. European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-225443>.

226. Halahan, O., Krytska I., Tumanyants A., Dubivka I. Digitalization of the criminal process: is for the better? : IDP-internet law and politics. 2023. Iss. 38. P. 1-12. URL: <https://raco.cat/index.php/IDP/article/view/n38-halahan/510557>.

227. Husieva, V., Avdieiev, O., Kornienko, V., Kryvoruchko, L. : Innovative technologies as alternative means of improving the efficiency of criminal justice in Ukraine : *Amazonia Investiga*, 11(52), 2022, pp. 260-268.

228. Imperatoris Ivstiniani Opera. Digest 19 : Imperator Constantinus. *THE LATIN LIBRARY*. URL: <https://www.thelatinlibrary.com/justinian/digest19.shtml>.

229. Recommendation No. R (80) 2 of the Committee of Ministers Concerning the Exercise of Discretionary Powers by Administrative Authorities. Adopted by the Committee of Ministers on 11 March 1980 at the 36th meeting of the Ministers' Deputies. *Council of Europe*. URL: <https://search.coe.int/cm?i=09000016804f4177>.

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА

Шановні колеги!

У межах дисертаційного дослідження «Зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні» просимо надати Ваші відповіді на запропоновані нижче запитання.

Опитування є анонімним.

1. Представником якої професії Ви є?

- а) сторона захисту (адвокат);
- б) сторона обвинувачення (слідчий, прокурор);
- в) представник судової системи (слідчий суддя, суддя, працівник суду);
- г) наукова (викладацька) діяльність;
- д) інше;

2. Який Ваш загальний професійний (юридичний) стаж?

- а) до 3-х років;
- б) від 3-х до 5 років;
- в) від 5-ти до 10 років;
- г) понад 10 років.

3. Чи вважаєте Ви, що така правова категорія, як «зловживання правами та/або повноваженнями», наявна в кримінальному процесі?

- а) так, це явище існує;
- б) ні, оскільки використання своїх прав/повноважень є правомірним у випадку, якщо законодавець передбачив можливість такої поведінки;
- в) інше.

4. Чи потребує, на Вашу думку, законодавче закріплення принципу неприпустимості зловживання правом у кримінальному процесі?

- а) так, цей принцип має бути закріплено в КПК України;
- б) ні, в цьому немає необхідності;
- в) інше.

5. Хто із суб'єктів, на Вашу думку, частіше зловживає своїми правами/повноваженнями?

- а) сторона захисту;
- б) сторона обвинувачення;
- в) слідчі судді, суд;
- г) інше.

6. Чому, на Вашу думку, суб'єкти кримінального процесу зловживають своїми правами/повноваженнями? (можна обрати декілька відповідей)

- а) приховують власні помилки;
- б) вважають таку поведінку нормальною, оскільки вона знаходиться в правовому полі;
- в) прагнуть виграти справу;
- г) інше.

7. Які чинники впливають на можливість зловживання своїми правами/повноваженнями?

- а) приховують власні помилки;
- б) вважають таку поведінку нормальною, оскільки вона знаходиться в правовому полі;
- в) прагнуть виграти справу;
- г) інше.

8. Які приклади зловживання правами найчастіше траплялися Вам на практиці?

- а) подання необґрунтованих скарг та/або клопотань;
- б) процесуальні диверсії, спрямовані на затягування справи;
- в) обмеження стороною обвинувачення доступу до матеріалів досудового розслідування;
- г) безпідставне утримання стороною обвинувачення вилученого майна;
- д) інше.

9. Які механізми протидії зловживанням, на Ваш погляд, могли б бути ефективними?

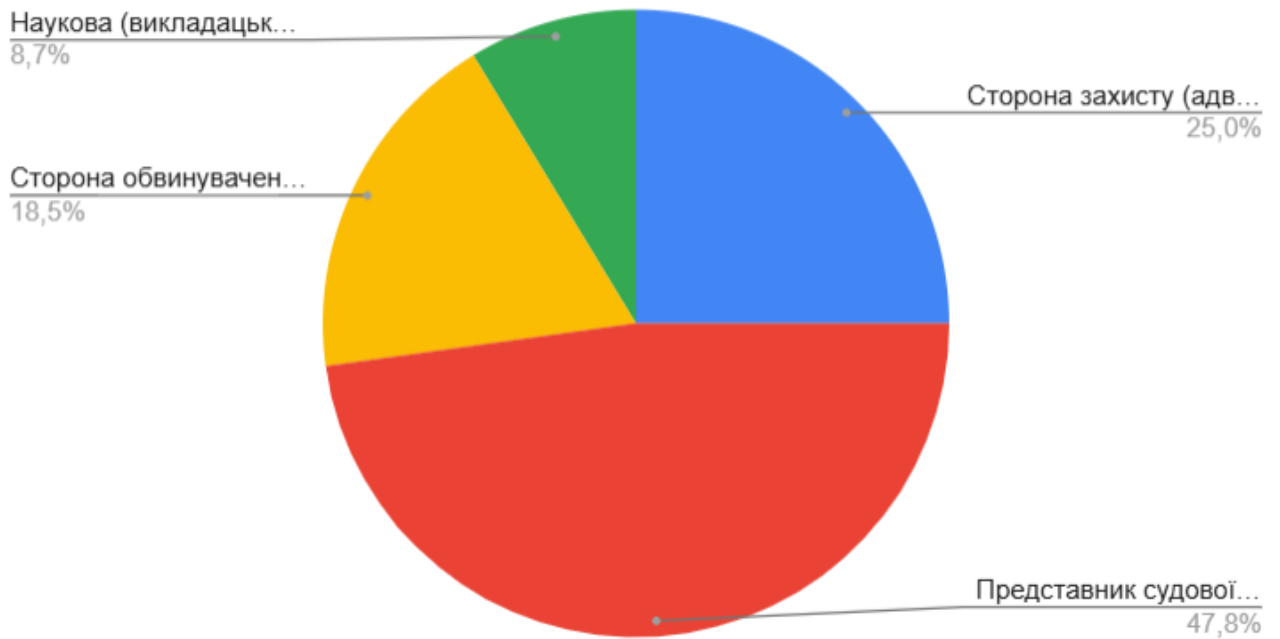
- а) накладення грошового стягнення;
- б) притягнення до дисциплінарної відповідальності;
- в) посилення суддівського контролю;
- г) інше.

10. Чи маєте Ви власне бачення (пропозиції) з проблематики зловживання правами?

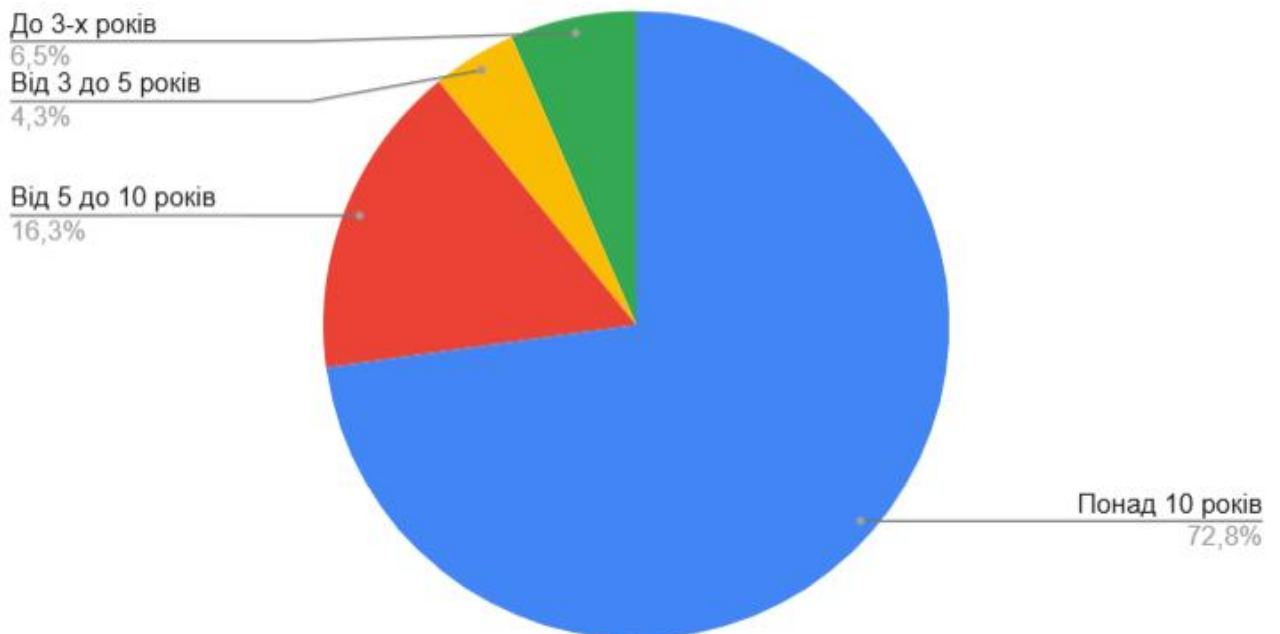
ЗВЕДЕНІ ДАНІ

результатів анкетування прокурорів, суддів, слідчих, дізнавачів, адвокатів та інших фахівців у галузі права (102 особи)

Кількість значень для "Представником якої професії Ви є наразі?"

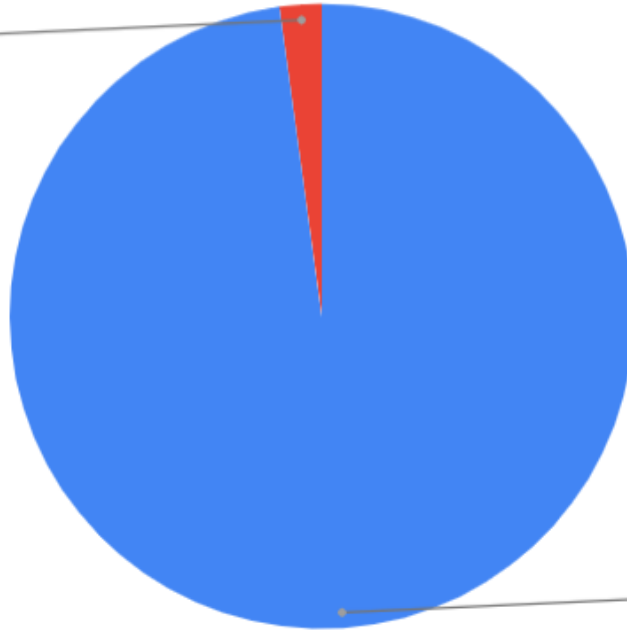

Кількість значень для "Який Ваш загальний професійний (юридичний) стаж?"

Кількість значень для "Чи вважаєте Ви, що така правова категорія як «зловживання правами та/або повноваження...

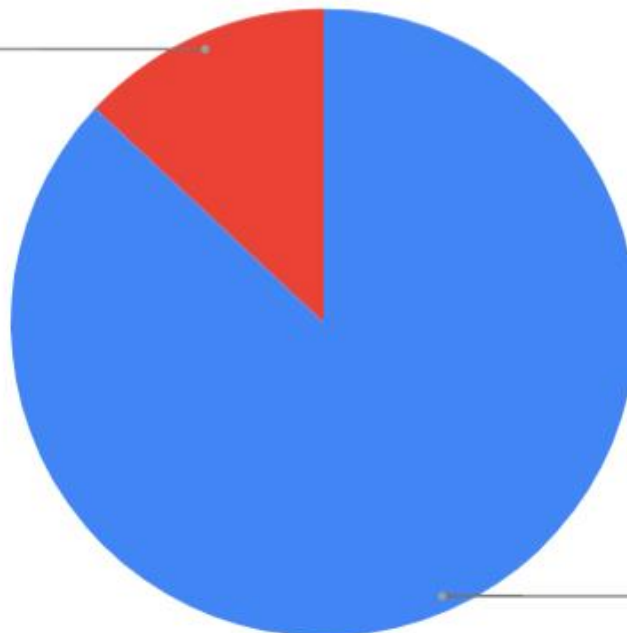
Ні, оскільки використ...
2,2%

Так, це явище існує
97,8%

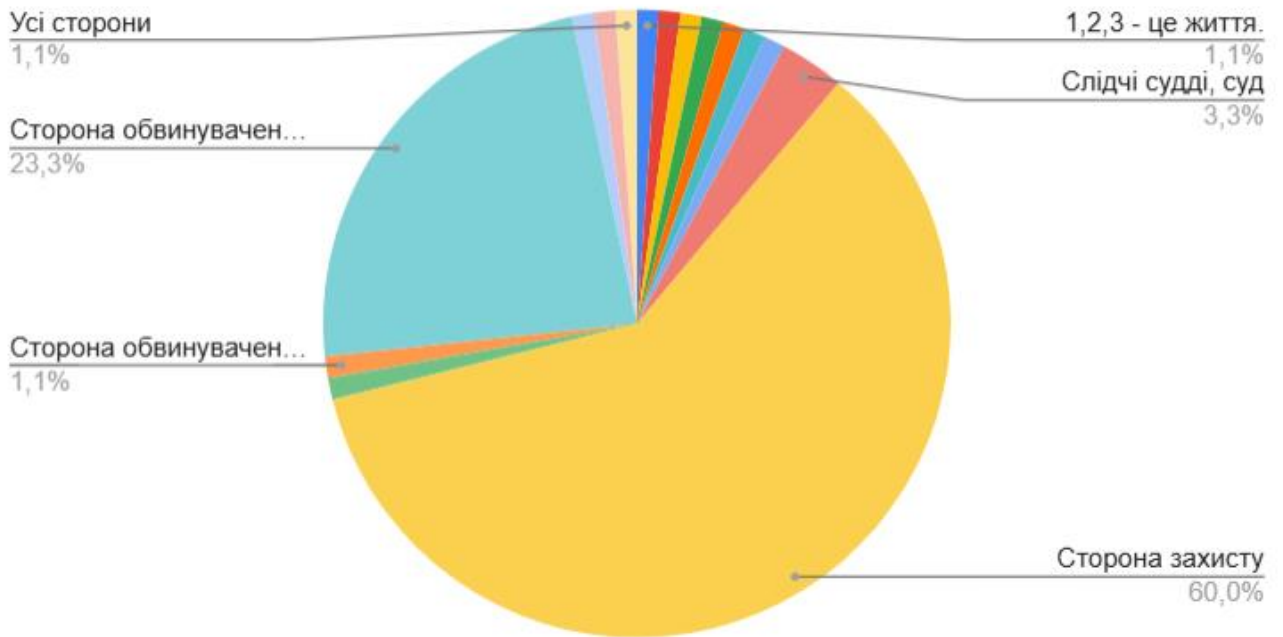
Кількість значень для "Чи потребує на Вашу думку законодавче закріплення принципу неприпустимості злов...

Ні, в цьому немає не...
13,0%

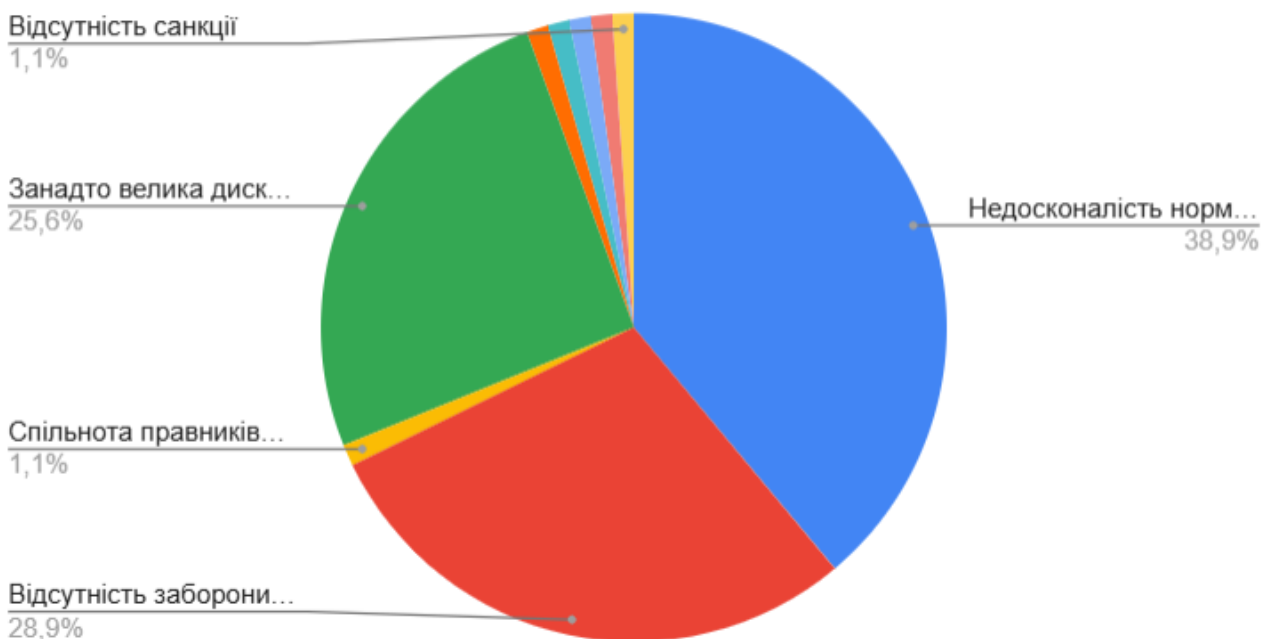

Так. Такий принцип м...
87,0%

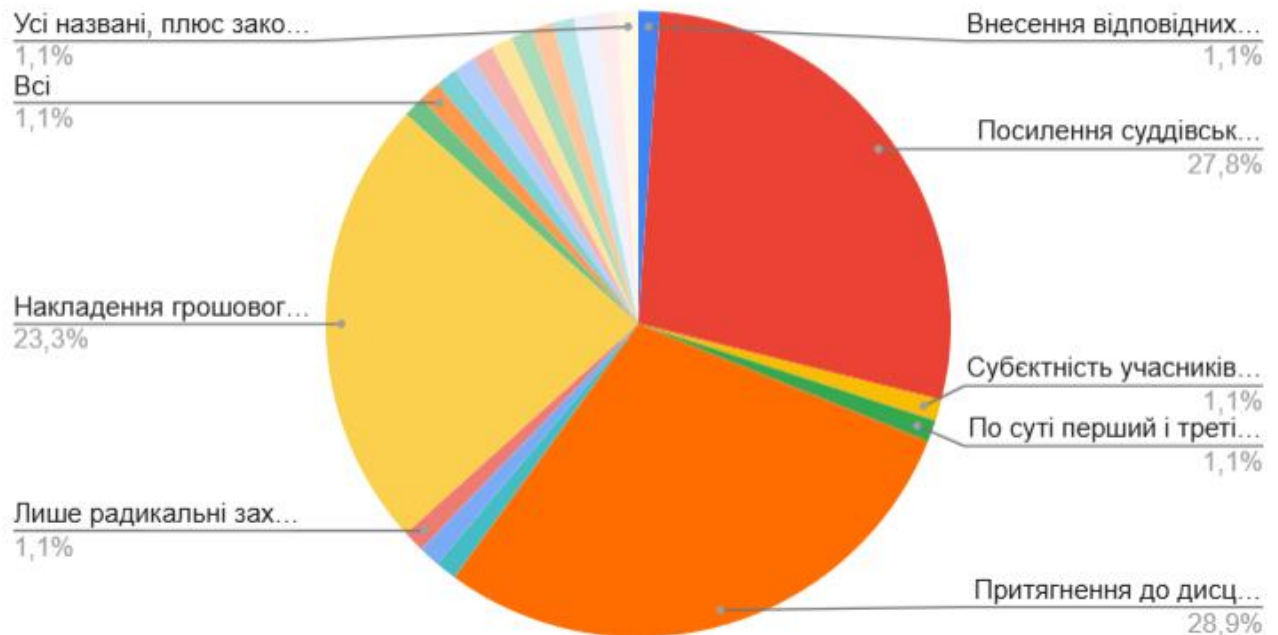
Кількість значень для "Хто з суб'єктів на Вашу думку частіше зловживає своїми правами / повноваженнями?"

Кількість значень для "Які чинники впливають на можливість зловживання своїми правами / повноваженнями..."

Кількість значень для "Які механізми протидії зловживанням на Ваш погляд могли б бути ефективними?"

Серед запропонованих варіантів також є такі:

- внесення змін до КПК України, чіткіше регулювання;
- грошові стягнення, визнання суддею факту зловживання правом і вжиття відповідних заходів. Це має бути комплексний механізм, схожий на ч. 10 ст. 290 КПК України, або заборона повторного відводу тощо;
- лише радикальні заходи, звільнення зі служби у випадках грубого зловживання, штрафи, громадські роботи;
- перекладення принципу змагальності на сторони, а суду залишити оцінку процесуальних зловживань і правила допустимості.

На останнє запитання респонденти давали такі відповіді:

1. Закріпити в нормах КПК України, що в разі затягування розгляду справи з боку сторони захисту суд невідкладно замінює захисника на іншого адвоката (щоб такий механізм не вважали порушенням права на захист). 2. Внести зміни до КПК України, якими законодавчо врегулювати процедуру надання медичної допомоги підозрюваним, затриманим за ст. 208 КПК України, щоб виключити можливість затягування з їх боку розгляду клопотання про обрання з/з у разі госпіталізації. 3. Внести зміни до КПК України, якими надати можливість судді ініціювати питання про притягнення до відповідальності слідчого або прокурора;

- чіткіше законодавче регулювання;
- реальна відповідальність усіх учасників;
- закріплення на законодавчому рівні визначення поняття «зловживання правами», створення інституту, який регулюватиме відповідальність за вчинення таких дій;
- розширення повноваження суддів щодо реагування на зловживання правом;

- удосконалення механізмів доступу до матеріалів кримінального провадження стороні захисту.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ*Статті у наукових фахових виданнях України*

1. Вознюк О. Л. Генезис законодавчого закріплення інституту зловживання правом. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 419–421.

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-12/98>

2. Вознюк О. Л. Добросовісність використання дискреційних повноважень прокурором при об'єднанні та виділенні матеріалів досудового розслідування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2023, № 66, С. 137–141.

DOI <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2023.66.28>

3. Вознюк О. Л. Баланс необхідності в демократичному суспільстві та потреб кримінального провадження при накладенні арешту на майно. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2024, № 72. С. 138–141.

DOI <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2024.72.27>

Тези доповідей, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

4. Вознюк О. Л. Ризики зловживання процесуальними правами та повноваженнями учасниками кримінального провадження під час дії воєнного стану. *Кримінальне судочинство: права людини під час дії надзвичайного або воєнного стану*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 18 листоп. 2022 р.) : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 162-165.

5. Вознюк О. Л. Добросовісність використання мобілізації обвинуваченого як підстави зупинення судового провадження. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 28 квіт. 2023 р.) : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 40–43.

6. Вознюк О. Л. Закріплення в кримінальному процесуальному законодавстві визначення зловживання процесуальними правами в контексті

законодавства Європейського Союзу. *Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України*: матеріали круглого столу, присвяч.40-річчю кафедри кримінального процесу (Київ, 27 жовт.2023 р.) : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 197–200.

7. Вознюк О. Л. Ризик зловживання механізмом перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами у справах про колабораційну діяльність. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 2 трав. 2024 р.) : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 183–187.

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
 Національної академії
 внутрішніх справ
 доктор юридичних наук, професор
 підполковник поліції

Олег ТАРАСЕНКО

3 _____ 2025 року

АКТ

27 . 03 . 2025

м. Київ

№ 31-НО

Впровадження результатів дисертації
 О. Л. Вознюк на тему «Зловживання
 процесуальними правами
 у кримінальному провадженні»
 в наукову діяльність НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата юридичних наук старшого лейтенанта поліції Горбенко Дар'ї Андріївни;
- начальника відділу докторантури та ад'юнктури доктора юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;
- завідувача наукової лабораторії з проблем протидії злочинності ННІ № 1, доктора юридичних наук, професора майора поліції Вознюка Андрія Андрійовича;
- т.в.о. завідувача кафедри кримінального процесу, доктора юридичних наук, професора підполковника поліції Таран Олени Вікторівни;
- завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула матеріали дисертаційного дослідження, поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» аспіранта кафедри кримінального процесу О. Л. Вознюк на тему «Зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні» та на основі проведеного аналізу зробила висновок, що надана робота містить низку обґрунтованих теоретичних положень, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства в частині нормативної регламентації засади недопустимості зловживання процесуальними правами та повноваженнями, що дає підстави запровадити їх для використання в науковій діяльності Національної академії внутрішніх справ.

Матеріали дисертаційного дослідження О. Л. Вознюк застосовуються під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників,

методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних та проектів нормативно-правових актів, підготовка яких потребує проведення відповідних наукових досліджень або містить наукову складову.

Члени комісії:

 Дар'я ГОРБЕНКО
 Олена ТИХОНОВА
 Андрій ВОЗНЮК
 Олена ТАРАН
 Людмила ГАЙДАР

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
Національної академії
внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

«27» 03 2025 року

АКТ

27 . 03 . 2025

м. Київ

№ 30-07

Впровадження результатів дисертації
О. Л. Вознюк на тему «Зловживання
процесуальними правами у кримінальному
провадженні» в освітню діяльність НАВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу організації освітнього процесу старшого лейтенанта поліції Бойчук Вікторії Олександрівни;
- т.в.о. начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата юридичних наук старшого лейтенанта поліції Горбенко Дар'ї Андріївни;
- начальника відділу докторантури та ад'юнктури доктора юридичних наук, професора підполковника поліції Тихонової Олени Вікторівни;
- т.в.о. завідувача кафедри кримінального процесу, доктора юридичних наук, професора підполковника поліції Таран Олени Вікторівни;
- завідувача загальної бібліотеки Гайдар Людмили Георгіївни.

Комісія розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» та наукові праці аспіранта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Оксани Леонідівни Вознюк на тему «Зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні».

Проаналізовано основні результати дослідження О. Л. Вознюк, зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Вознюк О. Л. «Генезис законодавчого закріплення інституту зловживання правом». Юридичний науковий електронний журнал. 2022, № 12, С. 419–421.
2. Вознюк О. Л. Добросовісність використання дискреційних повноважень прокурором при об'єднанні та виділенні матеріалів досудового розслідування. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2023, № 66, С. 137–141.
3. Вознюк О. Л. Баланс необхідності в демократичному суспільстві та потреб кримінального провадження при накладенні арешту на майно. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2024, № 72. С. 138–141.

4. Вознюк О. Л. Ризики зловживання процесуальними правами та повноваженнями учасниками кримінального провадження під час дії воєнного стану. Кримінальне судочинство: права людини під час дії надзвичайного або воєнного стану: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 18 листоп. 2022 р.). – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 162–165.

5. Вознюк О. Л. Добросовісність використання мобілізації обвинуваченого як підстави зупинення судового провадження. Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 28 квіт. 2023 р.). – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 40–43.

6. Вознюк О. Л. Закріплення в кримінальному процесуальному законодавстві визначення зловживання процесуальними правами в контексті законодавства Європейського Союзу. Кримінальне процесуальне право на сучасному етапі розвитку України: матеріали круглого столу, присвяч. 40-річчю кафедри кримінального процесу (Київ, 27 жовт. 2023 р.). – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 197–200.

7. Вознюк О. Л. Ризик зловживання механізмом перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами у справах про колабораційну діяльність. Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку [Текст] : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 2 трав. 2024 р.). – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 183–187.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці О. Л. Вознюк містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Актуальні проблеми застосування кримінального процесуального законодавства», «Докази та доказування у провадженнях про кримінальні правопорушення», «Кримінальна юстиція: правові доктрини та принципи правотворчості», «Практика Європейського суду з прав людини у кримінальному провадженні» та під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Члени комісії:

Вікторія БОЙЧУК

Дар'я ГОРБЕНКО

Олена ТИХОНОВА

Олена ТАРАН

Людмила ГАЙДАР

АКТ
впровадження результатів дисертаційного дослідження
Вознюк Оксани Леонідівни на тему:
«Зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні»

Комісія у складі адвоката Горячева Олексія Анатолійовича, адвоката Горячева Артема Віталійовича та адвоката Морозюка Степана Ігоровича розглянула та обговорила результати дисертаційного дослідження Вознюк Оксани Леонідівни на тему: «Зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні», за результатами чого повідомляємо таке.

Запропоновані критерії розмежування добросовісного та недобросовісного використання процесуальних прав стали основою для розробки внутрішніх методичних рекомендацій, спрямованих на дотримання етичних стандартів адвокатської діяльності та запобігання маніпулятивним практикам у судовому процесі.

Матеріали дисертації можуть використовуватись в аналітичній діяльності адвокатів при оцінці дій сторони обвинувачення, а також при підготовці правових позицій у випадках порушення принципу змагальності чи розумних строків. Авторські пропозиції щодо удосконалення механізмів судового контролю та нормативного регулювання дій прокурора є практично цінними для ведення складних справ у кримінальному провадженні.

Впровадження результатів дослідження сприятиме забезпеченню балансу між ефективним представництвом інтересів клієнта та дотриманням етичних та правових стандартів. Це, у свою чергу, позитивно вплине на якість надання правової допомоги, посилення довіри клієнтів до інституту адвокатури та зміцнення авторитету об'єднання в юридичній спільноті.

Члени комісії:

_____

Олексій ГОРЯЧЕВ

_____

Артем ГОРЯЧЕВ

_____

Степан МОРОЗЮК

Довідка
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Вознюк Оксани Леонідівни на тему:
«Зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні»

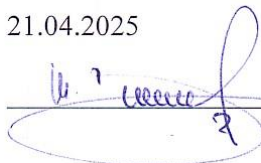
Адвокат Мартиненко Володимир Олексійович (*свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю ЛВ 002412*) розглянув результати дисертаційного дослідження Вознюк Оксани Леонідівни на тему: «Зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні», за результатами чого повідомляємо таке.

Матеріали дисертації можуть використовуватись в аналітичній діяльності адвоката при оцінці дій сторони обвинувачення, а також при підготовці правових позицій у випадках порушення принципу змагальності чи розумних строків. Авторські пропозиції щодо удосконалення механізмів судового контролю та нормативного регулювання дій прокурора є практично цінними для ведення складних справ у кримінальному провадженні.

Впровадження результатів дослідження сприятиме забезпеченню балансу між ефективним представництвом інтересів клієнта та дотриманням етичних та правових стандартів. Це, у свою чергу, позитивно вплине на якість надання правової допомоги, посилення довіри клієнтів до інституту адвокатури та зміцнення авторитету об'єднання в юридичній спільноті.

Відтак положення та висновки можуть бути використані в практичній діяльності адвоката при захисті інтересів, прав та свобод осіб у кримінальному провадженні.

21.04.2025

Володимир МАРТИНЕНКО

Затверджено

Голова Білоцерківського
міськрайонного суду Київської області

Олександр ШОВКОЦЬЯС

«07» квітня 2025 року

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
Вознюк Оксани Леонідівни на тему:
«Зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні»**

Комісія у складі судді Білоцерківського міськрайонного суду Київської області Гребіня Олега Олександровича, помічника судді Білоцерківського міськрайонного суду Київської області Сердюк Анни Олегівни та помічника судді Білоцерківського міськрайонного суду Київської області Колісніченко Наталії Володимирівни розглянула та обговорила результати дисертаційного дослідження здобувача кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Вознюк Оксани Леонідівни на тему: «Зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії, за результатами чого повідомляємо таке.

Проведене дослідження має важливе практичне значення для модернізації правозастосовної діяльності судів, органів досудового розслідування та забезпечення справедливості судового розгляду. Наукова розробка обґрунтовує необхідність гармонізації процесуальних норм із сучасними вимогами ефективного судочинства, що сприятиме підвищенню рівня правової захищеності учасників кримінального провадження.

У процесі дослідження розроблено комплексний підхід до класифікації зловживань, що включає аналіз використання процесуальних прав і повноважень з порушенням їхнього призначення, застосування недозволених засобів та створення процесуальних бар'єрів, які ускладнюють розгляд справ. Результати дослідження дозволяють зробити висновок про необхідність удосконалення як законодавчого забезпечення, так і практичних механізмів протидії зловживанням, що виявляються як інструмент тактичного затягування процесу чи створення штучних перешкод для належного судового розгляду.

На основі отриманих наукових результатів пропонуються конкретні шляхи впровадження розроблених методичних підходів у правозастосовну практику. Зокрема, пропонується розробка проектів законодавчих змін до Кримінального процесуального кодексу, що стосуються встановлення чітких критеріїв оцінки

процесуальних дій, а також роз'яснювальні інструкції для суддів щодо аналізу та розгляду клопотань сторін. Особлива увага приділяється впровадженню сучасних інформаційних технологій, які забезпечать прозорість та оперативність обміну доказами, а також дозволять здійснювати контроль за дотриманням строків судового розгляду.

Крім того, акцент робиться на необхідності проведення навчальних семінарів та тренінгів для представників судової влади, органів досудового розслідування та адвокатури. Такий комплекс заходів сприятиме не лише підвищенню кваліфікації правозастосовців, але й забезпечить створення умов для ефективного протидії зловживанням процесуальними правами, що в кінцевому підсумку посилить довіру до судової системи. Впровадження запропонованих механізмів спрямоване на створення умов для забезпечення рівності сторін, оперативного вирішення справ та досягнення високих стандартів справедливості.

Отже, результати дисертаційного дослідження О. Вознюк є важливим кроком у напрямку реформування кримінального правосуддя в Україні. Вони дозволяють сформулювати практичну базу для удосконалення судової практики та законодавства, спрямованих на запобігання процесуальним зловживанням. Запропоновані заходи сприятимуть підвищенню ефективності кримінального провадження, зменшенню затягування розгляду справ та покращенню умов захисту прав усіх учасників процесу.

Відтак, використання наведених у дисертації теоретичних положень, а також реалізація вказаних дисертантом практичних рекомендацій сприятимуть підвищенню рівня єдності в підходах до застосування відповідних кримінально-процесуальних норм права у правовідносинах, пов'язаних із недобросовісним використанням своїх прав учасниками кримінального провадження.

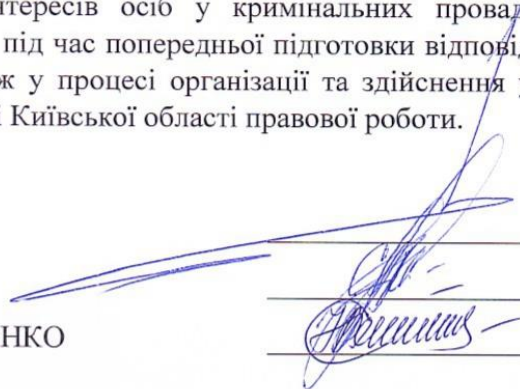
Підсумовуючи викладене, висновки, рекомендації та положення дисертаційного дослідження Вознюк Оксани Леонідівни, враховуючи їх належний науковий рівень та вагоме практичне значення, можуть бути використані, зокрема, під час здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальних провадженнях, враховані помічниками суддів під час попередньої підготовки відповідних судових справ до розгляду, а також у процесі організації та здійснення у Білоцерківському міськрайонному суді Київської області правової роботи.

Члени комісії:

Олег ГРЕБІНЬ

Анна СЕРДЮК

Наталія КОЛІСНІЧЕНКО

Віра МИХАЙЛЕНКО

« 23 » квітня 2025 року

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження

ВОЗНЮК Оксани Леонідівни на тему:

«Зловживання процесуальними правами учасника кримінального провадження»

Комісія у складі доктора юридичних наук, доцента, судді Апеляційної палати Вишого антикорупційного суду Михайленка Д.Г., доктора юридичних наук, професора, судді Вишого антикорупційного суду Кравчука О.О., кандидата юридичних наук, судді Апеляційної палати Вишого антикорупційного суду Боднара С.Б., судді Вишого антикорупційного суду Біцюка А.В. та кандидата юридичних наук, начальника відділу правового забезпечення апарату Вишого антикорупційного суду Брінцова А.І. засвідчує, що висновки, рекомендації та положення дисертаційного дослідження Вознюк Оксани Леонідівни на тему: «Зловживання процесуальними правами учасника кримінального провадження», враховуючи їх належний науковий рівень та вагоме практичне значення, можуть бути використані в діяльності Вишого антикорупційного суду, а зокрема: для удосконалення підходів до розгляду кримінальних справ та належного реагування суду на спроби учасників кримінального провадження затягувати або блокувати їх розгляд, що сприятиме швидкому, повному та неупередженому судовому розгляду кримінального провадження; в організаційній, правовій та аналітичній роботі, а також враховані під час попередньої підготовки судових справ до розгляду та напрацюванні проєктів судових рішень.

Члени комісії:

доктор юридичних наук, доцент,
суддя Апеляційної палати
Вишого антикорупційного суду

Дмитро МИХАЙЛЕНКО

доктор юридичних наук, професор,
суддя Вишого антикорупційного суду

Олексій КРАВЧУК

кандидат юридичних наук,
суддя Апеляційної палати
Вишого антикорупційного суду

Сергій БОДНАР

суддя Вишого антикорупційного суду

Андрій БІЦЮК

кандидат юридичних наук,
начальник відділу
правового забезпечення апарату
Вишого антикорупційного суду

Артем БРІНЦОВ

**БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ
МІСЬКРАЙОННИЙ СУД
КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

вул. Волонтерська, 7, м. Біла Церква,
Київська обл., 09113, тел. (04563) 4-87-97
e-mail: inbox@bcm.ko.court.gov.ua, код
ЄДРПОУ 26539647

Вих. № 1/82/2025 від 18.04.2025

Про надіслання пропозицій

Голові Комітету
Верховної Ради України з правової
політики
Денису МАСЛОВУ

Шановний пане Денисе!

Просимо розглянути для можливого врахування в законотворчій роботі проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України», порівняльну таблицю й пояснювальну записку до цього проекту, підготовлені аспірантом докторантури та аспірантури Національної академії внутрішніх справ, суддею Білоцерківського міськрайонного суду Київської області Вознюк Оксаною Леонідівною за результатами дисертаційного дослідження на тему «Зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні».

- Додатки: 1. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України» на 4 арк. в 1 прим.
2. Порівняльна таблиця до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України» на 6 арк. в 1 прим.
3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України» на 2 арк. в 1 прим.

**З повагою
Голова Білоцерківського
Міськрайонного суду
Київської області**

Олександр ШОВКОПЛЯС

ЗАКОН УКРАЇНИ**Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України**

Верховна Рада України п о с т а н о в л я є:

I. Внести зміни до Кримінального процесуального кодексу України(Відомості Верховної Ради України, 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88).

1. Частину 1 статті 7 доповнити пунктом 15-1 такого змісту:

«15-1) недопустимість зловживання процесуальними правами та повноваженнями».

2. Главу 2 Розділу I доповнити статтею 22-1 такого змісту:

«Стаття 22-1. Недопустимість зловживання процесуальними правами та повноваженнями.

Зловживання процесуальними правами та повноваженнями учасниками кримінального процесу – це умисне використання наданих законом прав чи повноважень всупереч їхньому призначенню, що створює перешкоди для належного та ефективного перебігу кримінального провадження, порушує баланс між сторонами та завдає шкоди інтересам правосуддя або інших учасників процесу, без явного порушення законодавчих норм.

Зловживання процесуальними правами чи повноваженнями забороняється. Використання процесуальних прав учасниками кримінального провадження повинно здійснюватися з дотриманням принципу добросовісності та з метою належного забезпечення правосуддя.

Слідчий суддя, суд може своєю вмотивованою ухвалою визнати зловживаннями правами неодноразове подання однотипних або безпідставних клопотань, скарг чи заяв з метою затягування строків провадження; використання процесуальних механізмів для маніпуляцій чи впливу на докази, суддів або учасників провадження; невиконання обов'язків, передбачених цим Кодексом; інші дії, які порушують засади рівності сторін, справедливості та правової визначеності.

У разі виявлення зловживання процесуальними правами слідчий суддя, суд має право: а) залишити без розгляду необґрунтовані або ідентичні за змістом клопотання чи заяви; б) застосувати грошове стягнення до учасника провадження у випадках умисної затримки процесу; в) обмежити подальше подання однотипних клопотань у межах конкретного кримінального провадження.

Учасникам кримінального провадження повинні бути роз'яснені їхні права, обов'язки та наслідки зловживання такими правами чи повноваженнями.»

3. Частину 4 статті 81 доповнити реченням такого змісту:

«Повторний відвід судді може бути заявлений лише з підстав, які не були відомі заявнику на момент подання попереднього відводу».

4. Статтю 84 доповнити частиною 3 такого змісту:

«3. Відомості, отримані захисником шляхом опитування особи відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», є джерелом доказів, якщо вони оформлені у вигляді письмових пояснень або аудіо-, відеозапису за згодою опитаної особи».

5. Статтю 132 доповнити частиною 8 такого змісту:

«8. У разі, якщо клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження не відповідає вимогам цього Кодексу, воно може бути повернуто стороні кримінального провадження для усунення недоліків у визначений строк».

6. Частину 3 статті 173 доповнити абзацом такого змісту:

«Арешт майна з метою забезпечення збереження речових доказів накладається терміном на 2 місяці. У разі необхідності продовження строку дії арешту прокурор, слідчий за погодженням з прокурором, має право звернутись до слідчого судді, суду з клопотанням про продовження строку дії заходу забезпечення з мотивуванням необхідності його продовження».

7. Статтю 197 доповнити частиною 3-1 такого змісту:

«3-1. Сукупний строк тримання під вартою обвинуваченого під час судового провадження без урахування строку тримання під вартою під час досудового розслідування не повинен перевищувати:

- 1) дванадцяти місяців – у кримінальному провадженні щодо нетяжкого злочину;
- 2) вісімнадцяти місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжкого злочину;
- 3) двадцяти чотирьох місяців – у кримінальному провадженні щодо особливо тяжкого злочину».

8. Частину 6 статті 217 викласти в такій редакції:

«6. Рішення про об'єднання чи виділення матеріалів досудового розслідування може бути оскаржене шляхом подання скарги прокурору вищого

рівня особою, якій в одному з кримінальних проваджень, якого стосується таке рішення (об'єднаному, виділеному, або з якого матеріали досудового розслідування виділені) повідомлено про підозру, протягом 2-х місяців з дня прийняття такого рішення. За результатами розгляду такої скарги прокурор вищого рівня має право надати вказівку процесуальному керівнику та/або органу досудового розслідування надати доступ до матеріалів досудового розслідування виділеного кримінального провадження, або того з якого матеріали досудового розслідування були виділені, були виділені в порядку, передбаченому статтею 221 цього Кодексу. Особа, яка подала скаргу, невідкладно письмово повідомляється про результати її розгляду».

9. Частину 1 статті 220 доповнити абзацом такого змісту:

«У разі, якщо клопотання не відповідає вимогам цього Кодексу щодо його змісту або форми, слідчий, дізнавач, прокурор має право повернути його стороні кримінального провадження для усунення недоліків із зазначенням конкретних підстав повернення».

10. Частину 1 статті 221 доповнити реченням такого змісту:

«Відмова у наданні для ознайомлення загальнодоступного документа, оригінал якого знаходиться в матеріалах досудового розслідування, тобто офіційного документа, що містить інформацію яка не підлягає обмеженню у доступі відповідно до законодавства, та може бути використаний сторонами кримінального провадження без спеціального дозволу, а також відмова у наданні матеріалів досудового розслідування, на які сторона обвинувачення вже посилалась у відкритому судовому засіданні при розгляді клопотань, скарг, заяв слідчим суддею, не допускається».

11. Статтю 221 доповнити частиною 4 такого змісту:

«4. У разі зволікання стороною обвинувачення у наданні для ознайомлення матеріалів досудового розслідування, до яких доступ визнаний можливим до його завершення, слідчий суддя за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження з урахуванням обсягу, складності матеріалів та умов доступу до них зобов'язаний встановити строк для слідчого, дізнавача, прокурора протягом якого він має надати такий доступ».

12. Частину 2 статті 280 доповнити абзацом такого змісту:

«У разі потреби у проведенні слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій, спрямованих на отримання доказів у кримінальному

провадженні, досудове розслідування відновлюється постановою слідчого або прокурора».

13. Частина 2 статті 304 доповнити абзацом такого змісту:

«Скарга, що подана без додержання встановлених вимог щодо її змісту або форми, повертається заявнику з наданням строку для виправлення недоліків».

II. Прикінцеві та перехідні положення

Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

**Голова
Верховної Ради України**

Р. СТЕФАНЧУК

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ
до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального
процесуального кодексу України»

№	Зміст положення (норми) чинного законодавства	Зміст відповідного положення (норми) проєкту акта
1.	<p>Стаття 7. Загальні засади кримінального провадження</p> <p>1. Зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, до яких, зокрема, відносяться:</p> <p>...</p> <p>15-1) відсутній;</p> <p>...</p>	<p>Стаття 7. Загальні засади кримінального провадження</p> <p>1. Зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, до яких, зокрема, відносяться:</p> <p>...</p> <p>15-1) недопустимість зловживання процесуальними правами та повноваженнями;</p> <p>...</p>
2.	<p>Стаття 22-1. Немає</p>	<p>Стаття 22-1. Недопустимість зловживання процесуальними правами та повноваженнями.</p> <p>Зловживання процесуальними правами та повноваженнями учасниками кримінального процесу – це умисне використання наданих законом прав чи повноважень всупереч їхньому призначенню, що створює перешкоди для належного та ефективного перебігу кримінального провадження, порушує баланс між сторонами та завдає шкоди інтересам правосуддя або інших учасників процесу, без явного порушення законодавчих норм.</p> <p>Зловживання процесуальними правами чи повноваженнями забороняється. Використання процесуальних прав учасниками кримінального провадження повинно здійснюватися з дотриманням принципу добросовісності та з метою належного забезпечення правосуддя.</p> <p>Слідчий суддя, суд може своєю вмотивованою ухвалою визнати зловживаннями правами неодноразове подання однотипних або безпідставних клопотань, скарг чи заяв з метою затягування строків провадження; використання процесуальних механізмів для маніпуляцій чи впливу на докази, суддів або учасників провадження; невиконання обов'язків, передбачених цим Кодексом; інші дії, які порушують</p>

		<p>засади рівності сторін, справедливості та правової визначеності.</p> <p>У разі виявлення зловживання процесуальними правами слідчий суддя, суд має право: а) залишити без розгляду необґрунтовані або ідентичні за змістом клопотання чи заяви; б) застосувати грошове стягнення до учасника провадження у випадках умисної затримки процесу; в) обмежити подальше подання однотипних клопотань у межах конкретного кримінального провадження.</p> <p>Учасникам кримінального провадження повинні бути роз'яснені їхні права, обов'язки та наслідки зловживання такими правами чи повноваженнями.</p>
3.	<p>Стаття 81. Порядок вирішення питання про відвід</p> <p>...</p> <p>4. Якщо повторно заявлений відвід має ознаки зловживання правом на відвід з метою затягування кримінального провадження, суд, який здійснює провадження, має право залишити таку заяву без розгляду.</p>	<p>Стаття 81. Порядок вирішення питання про відвід</p> <p>...</p> <p>4. Якщо повторно заявлений відвід має ознаки зловживання правом на відвід з метою затягування кримінального провадження, суд, який здійснює провадження, має право залишити таку заяву без розгляду. Повторний відвід судді може бути заявлений лише з підстав, які не були відомі заявнику на момент подання попереднього відводу.</p>
4.	<p>Стаття 84. Докази</p> <p>1. Доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.</p> <p>2. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів.</p>	<p>Стаття 84. Докази</p> <p>1. Доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.</p> <p>2. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів.</p> <p>3. Відомості, отримані захисником шляхом опитування особи відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», є джерелом доказів, якщо вони оформлені у вигляді письмових пояснень або аудіо-, відеозапису за згодою опитаної особи.</p>

5.	<p>Стаття 132. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження</p> <p>...</p> <p>8. Відсутня</p>	<p>Стаття 132. Загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження</p> <p>...</p> <p>8. У разі, якщо клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження не відповідає вимогам цього Кодексу, воно може бути повернуто стороні кримінального провадження для усунення недоліків у визначений строк.</p>
6.	<p>Стаття 173. Вирішення питання про арешт майна</p> <p>...</p> <p>3. Відмова у задоволенні або часткове задоволення клопотання про арешт майна тягне за собою негайне повернення особі відповідно всього або частини тимчасово вилученого майна.</p> <p>...</p>	<p>Стаття 173. Вирішення питання про арешт майна</p> <p>...</p> <p>3. Відмова у задоволенні або часткове задоволення клопотання про арешт майна тягне за собою негайне повернення особі відповідно всього або частини тимчасово вилученого майна.</p> <p>Арешт майна з метою забезпечення збереження речових доказів накладається терміном на 2 місяці. У разі необхідності продовження строку дії арешту прокурор, слідчий за погодженням з прокурором, має право звернутись до слідчого судді, суду з клопотанням про продовження строку дії заходу забезпечення з мотивуванням необхідності його продовження.</p> <p>...</p>
7.	<p>Стаття 197. Строк дії ухвали про тримання під вартою, продовження строку тримання під вартою</p> <p>...</p> <p>3-1. Відсутня</p> <p>...</p>	<p>Стаття 197. Строк дії ухвали про тримання під вартою, продовження строку тримання під вартою</p> <p>...</p> <p>3-1. Сукупний строк тримання під вартою обвинуваченого під час судового провадження без урахування строку тримання під вартою під час досудового розслідування не повинен перевищувати:</p> <p>1) дванадцяти місяців – у кримінальному провадженні щодо нетяжкого злочину;</p> <p>2) вісімнадцяти місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжкого злочину;</p> <p>3) двадцяти чотирьох місяців – у кримінальному провадженні щодо особливо тяжкого злочину.</p> <p>...</p>
8.	<p>Стаття 217. Об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування</p>	<p>Стаття 217. Об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування</p>

	<p>...</p> <p>6. Рішення про об'єднання чи виділення матеріалів досудового розслідування не може бути оскаржене.</p> <p>...</p>	<p>...</p> <p>6. Рішення про об'єднання чи виділення матеріалів досудового розслідування може бути оскаржене шляхом подання скарги прокурору вищого рівня особою, якій в одному з кримінальних проваджень, якого стосується таке рішення (об'єднаному, виділеному, або з якого матеріали досудового розслідування виділені) повідомлено про підозру, протягом 2-х місяців з дня прийняття такого рішення. За результатами розгляду такої скарги прокурор вищого рівня має право надати вказівку процесуальному керівнику та/або органу досудового розслідування надати доступ до матеріалів досудового розслідування виділеного кримінального провадження, або того з якого матеріали досудового розслідування були виділені, були виділені в порядку, передбаченому статтею 221 цього Кодексу. Особа, яка подала скаргу, невідкладно письмово повідомляється про результати її розгляду.</p> <p>...</p>
<p>9.</p>	<p>Стаття 220. Розгляд клопотань під час досудового розслідування</p> <p>1. Клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, про виконання будь-яких процесуальних дій та у випадках, установлених цим Кодексом, іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, або її представника слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав.</p> <p>...</p>	<p>Стаття 220. Розгляд клопотань під час досудового розслідування</p> <p>1. Клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, про виконання будь-яких процесуальних дій та у випадках, установлених цим Кодексом, іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, або її представника слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав. У разі, якщо клопотання не відповідає вимогам цього Кодексу щодо його змісту або форми, слідчий, дізнавач, прокурор має право повернути його стороні кримінального провадження для усунення недоліків із зазначенням конкретних підстав повернення.</p> <p>...</p>

<p>10. Стаття 221. Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення</p> <p>1. Слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язаний за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, надати їм матеріали досудового розслідування для ознайомлення, за виключенням матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню. Відмова у наданні для ознайомлення загальнодоступного документа, оригінал якого знаходиться в матеріалах досудового розслідування, не допускається.</p> <p>2. Під час ознайомлення з матеріалами досудового розслідування особа, що його здійснює, має право робити необхідні виписки та копії.</p> <p>3. Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, що містяться в інформаційно-комунікаційній системі досудового розслідування, здійснюється шляхом надання доступу до них або надання електронних копій чи примірників таких матеріалів.</p>	<p>Стаття 221. Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення</p> <p>1. Слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язаний за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, надати їм матеріали досудового розслідування для ознайомлення, за виключенням матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню. Відмова у наданні для ознайомлення загальнодоступного документа, оригінал якого знаходиться в матеріалах досудового розслідування, тобто офіційного документа, що містить інформацію яка не підлягає обмеженню у доступі відповідно до законодавства, та може бути використаний сторонами кримінального провадження без спеціального дозволу, а також відмова у наданні матеріалів досудового розслідування, на які сторона обвинувачення вже посилювалася у відкритому судовому засіданні при розгляді клопотань, скарг, заяв слідчим суддею, не допускається.</p> <p>2. Під час ознайомлення з матеріалами досудового розслідування особа, що його здійснює, має право робити необхідні виписки та копії.</p> <p>3. Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, що містяться в інформаційно-комунікаційній системі досудового розслідування, здійснюється шляхом надання доступу до них або надання електронних копій чи примірників таких матеріалів.</p> <p>4. У разі зволікання стороною обвинувачення у наданні для ознайомлення матеріалів досудового розслідування, до яких доступ визнаний можливим до його завершення, слідчий суддя за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження з урахуванням обсягу,</p>
--	--

		складності матеріалів та умов доступу до них зобов'язаний встановити строк для слідчого, дізнавача, прокурора протягом якого він має надати такий доступ.
11.	<p>Стаття 280. Підстави та порядок зупинення досудового розслідування після повідомлення особі про підозру.</p> <p>...</p> <p>2. До зупинення досудового розслідування слідчий, дізнавач зобов'язаний виконати всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведення яких необхідне та можливе, а також всі дії для здійснення розшуку підозрюваного, якщо зупинити досудове розслідування необхідно у зв'язку з обставинами, передбаченими пунктом 2 частини першої цієї статті.</p> <p>...</p>	<p>Стаття 280. Підстави та порядок зупинення досудового розслідування після повідомлення особі про підозру.</p> <p>...</p> <p>2. До зупинення досудового розслідування слідчий, дізнавач зобов'язаний виконати всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведення яких необхідне та можливе, а також всі дії для здійснення розшуку підозрюваного, якщо зупинити досудове розслідування необхідно у зв'язку з обставинами, передбаченими пунктом 2 частини першої цієї статті.</p> <p>У разі потреби в проведенні слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій, спрямованих на отримання доказів у кримінальному провадженні, досудове розслідування відновлюється постановою слідчого або прокурора.</p> <p>...</p>
12.	<p>Стаття 304. Строк подання скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора, її повернення або відмова відкриття провадження</p> <p>...</p> <p>2. Скарга повертається, якщо:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) скаргу подала особа, яка не має права подавати скаргу; 2) скарга не підлягає розгляду в цьому суді; 3) скарга подана після закінчення строку, передбаченого частиною першою цієї статті, і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку або слідчий суддя за заявою особи не знайде підстав для його поновлення. <p>...</p>	<p>Стаття 304. Строк подання скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора, її повернення або відмова відкриття провадження</p> <p>...</p> <p>2. Скарга повертається, якщо:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) скаргу подала особа, яка не має права подавати скаргу; 2) скарга не підлягає розгляду в цьому суді; 3) скарга подана після закінчення строку, передбаченого частиною першою цієї статті, і особа, яка її подала, не порушує питання про поновлення цього строку або слідчий суддя за заявою особи не знайде підстав для його поновлення. <p>Скарга, що подана без додержання встановлених вимог щодо її змісту або форми, повертається заявнику з наданням строку для виправлення недоліків.</p> <p>...</p>

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України»

1. Обґрунтування необхідності прийняття акта

Як сторона захисту, так і сторона обвинувачення можуть вдаватися до зловживань механізмами кримінального процесу.

Однією з головних причин такої ситуації є відсутність законодавчо закріпленого визначення зловживання правами, а також складність відмежування зловживання від прагнення учасника кримінального провадження реалізувати свої права. Зловживання у сфері кримінального процесу – це діяння, що полягає в реалізації суб'єктами кримінального процесу наданих їм прав і повноважень усупереч їх призначенню, з незаконною заінтересованістю, що призводить до спричинення шкоди суспільним та особистим інтересам шляхом унеможливлення досягнення завдань кримінального судочинства.

Тож існує необхідність у законодавчому закріпленні засади недопустимості зловживання правами, його визначення та ознак. Це дасть змогу ефективніше реагувати на схожі ситуації та сприяти ефективному й справедливому судочинству.

Крім того, запропоновані зміни допоможуть подолати правову невизначеність щодо зловживання процесуальними правами та повноваженнями, створити ефективні механізми запобігання та протидії таким зловживанням з боку всіх учасників кримінального провадження, забезпечити баланс між сторонами, підвищити ефективність кримінального судочинства та гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами. Запропоновані зміни до КПК України, зокрема щодо закріплення засади недопустимості зловживання правом, визначення цього поняття, можливості повернення клопотань з недоліками, регулювання строків арешту майна, оскарження рішень про об'єднання/виділення матеріалів і встановлення граничних строків тримання під вартою під час судового провадження спрямовані на досягнення цієї мети.

2. Мета і шляхи досягнення проєкту закону

Метою прийняття цього законопроєкту є підвищення ефективності кримінального провадження, забезпечення засад змагальності сторін, рівності учасників кримінального провадження перед законом і судом, а також запобігання зловживанню процесуальними правами його учасниками.

3. Правові аспекти проєкту закону

Мета прийняття проєкту закону реалізується шляхом удосконалення положень статей 7, 81, 84, 132, 173, 220, 221, 280 та 304 Кримінального процесуального кодексу України. Для цього пропонується внести відповідні зміни до Кримінального процесуального кодексу України.

4. Нормативно-правова база в цій сфері правового регулювання

Правове регулювання в цій сфері визначається Кримінальним процесуальним кодексом України.

5. Фінансово-економічне обґрунтування

Реалізація проєкту закону не потребує додаткових матеріальних та інших витрат із Державного бюджету України.

6. Регіональний аспект

Зміст проєкту закону не стосується питань розвитку адміністративно-територіальних одиниць України і функціонування місцевого самоврядування, прав та інтересів територіальних громад, місцевого й регіонального розвитку.

7. Запобігання дискримінації

У проєкті закону немає положень, які містять ознаки дискримінації.

8. Запобігання корупції

У проєкті закону немає правил і процедур, які можуть містити ризики вчинення корупційних правопорушень.

9. Оцінка регуляторного впливу

Проєкт закону не є регуляторним актом.

10. Прогноз соціально-економічних правових та інших наслідків прийняття проєкту закону

Прийняття закону сприятиме реалізації засади недопустимості зловживання процесуальними правами.

Народні депутати України
